

TC.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI

**ARAP DİLİ VE EDEBİYATINDA MESELLER,
DİL VE BELÂGAT YÖNÜNDEN
ÖZELLİKLERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**DANIŞMAN
Dr. Ayhan ERDOĞAN**

**HAZIRLAYAN
İdris PULLU**

KONYA-2007

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
TRANSKRİPSİYON	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MESEL; MAHİYETİ, ÇEŞİTLERİ VE ÖZELLİKLERİ	3
---	---

1- MESEL KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ	3
--	---

1.1. Meselin lügat ve İstılah Anlamları	3
1.2. Mesel-Hikmet İlişkisi	5

2- MESELLERİN KATEGORİLERİ	7
----------------------------------	---

2.1. YAPILARINA GÖRE MESELLER	7
2.1.1. Veciz Meseller	7
2.1.2. Kıyasi Meseller	8
2.1.3. Hurafî Meseller	9

3. ÇIKIŞ YERLERİNE GÖRE MESELLER	10
--	----

3.1. Bir Hadiseden Doğan ve Hadiseden Sonra Yaygınlaşan Meseller	10
3.2. Bir Kıssa Hakkında Rivayet Edilen Meseller	11
3.3. Teşbih Yapmaktan Doğan Meseller	11
3.4. Hikmetten Doğan Meseller	12
3.5. Şiirden Doğan Meseller	12
3.6. Kur'an'dan Doğan Meseller	13
3.7. Hadisten Doğan Meseller	13

4. DEVİRLERE GÖRE MESELLER	13
----------------------------------	----

4.1. CAHİLİYE DÖNEMİ MESELLERİ	13
4.2. İSLÂMİ DÖNEM MESELLERİ	16

4.2.1. Kur'an Meselleri.....	16
4.2.2. Hadis Meselleri.....	21
4.2.3. Sahabe Meselleri.....	26
4.3. MUVELLED MESELLER.....	31
5. MESELLERİN TEDVİNİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	34
6. MESELLERDE ELE ALINAN KONULAR.....	41
6.1. İlim, Âlim, Bilgi, Cehalet, Akıl.....	41
6.2. Hayır Konuşmak, Susmak, Yerinde Konuşmak, Sır Saklamak, Söz Vermek.....	44
6.3. Edep, Ahlak, Hayâ, Günah, Tevbe.....	50
6.4. Yalan, Doğru, Nasihat, Övmek, Yermek.....	52
6.5. Adalet, Zulüm, İyilik, Kötülük, Hilm, Öfke.....	56
6.6. Arkadaşlık, Dostluk, Düşmanlık, İyi Geçinmek, Komşuluk.....	62
6.7. Kadın, Sevgi, Aşk, Aile, Evlilik.....	67
6.8. Zenginlik, Fakirlik, Cömertlik, Cimrilik, Kanaat.....	72
6.9. Tecrübe.....	76
6.10. Cesaret, Korku.....	77
6.11. Oburluk.....	78
6.12. Hayat, Ölüm, Kader, Savaş, Sabır.....	79
6.13. Şaka, Mizah.....	81
6.14. Dua, Beddua.....	82
İKİNCİ BÖLÜM	
MESELLERİN DİL VE BELAGAT ÖZELLİKLERİ.....	84
1. DİL ÖZELLİKLERİ.....	84
1.1. Mesellerde Hazf.....	88
1.2. Mesellerin Ortaya Çıkışında Şiirin Etkisi.....	92
2. MESELLERDE KULLANILAN BELAGAT SANATLARI.....	94
2.1. ANLAM SANATLARI.....	95
2.1.1. İcaz.....	95

2.1.2. Mecaz.....	97
2.1.3. Teşbih.....	102
2.1.3.1. Mesellerde Kullanılan Teşbihlerde Geçen Hayvan İsimleri ve Özellikleri	109
2.1.4. Kinaye.....	110
2.1.5. İsabedi Mana.....	115
2.2. LAFZA DAYALI SÖZ SANATLARI.....	117
2.2.1. Cinas	117
2.2.2. Seci.....	120
2.2.3. Aks	123
2.3. MANAYA DAYALI SÜSLEME SANATLARI.....	124
2.3.1. Tıbak, Mukabele, Tenasüb.....	124
SONUÇ	129
BİBLİYOGRAFYA	132

ÖNSÖZ

Milletlerin gücü, dilleriyle ölçülür. Dillerini kaybetmiş milletlerin tarih sahnesinden kaybolduğu; dillerine sahip çıkan, dillerini koruyan ve kullanan milletlerin ise tarihteki yerlerini aldıkları bir gerçektir. Bu sebeple, günümüzdeki eski ve büyük medeniyetlere bakıldığında, bu büyüklüğün arkasında güçlü bir dilin var olduğu görülür.

Arap dili ise, günümüze kadar kalabilmiş, kendisini korumuş ve diğer milletlerin dillerini de etkilemiş ender dillerdendir. Edebiyata ve dile verdikleri önem, Arap milletinin, diğer milletler arasında tanınmasına ve takdir edilmesine vesile olmuştur. Arap milletinin, geleneklerine ve atalarının mirasına bağlı bir millet olması, atalarının hayat tecrübelerinin ürünü demek olan "mesel" lerin de Arap edebiyatında önemli bir yer teşkil etmesini sağlamıştır. Halkın genelinin kabulünü görmüş olması, edebî metinlerde ve şiirlerde çokça kullanılmış olması mesellerin önemini daha da arttırmıştır.

Bütün milletlerin kullandığı, kendilerine ait kalıplaşmış atasözleri vardır. Bu sözler, dilin en canlı kısmını oluşturur. Meseller, değiştirilmeden kuşaktan kuşağa aktarılmış, vecîz, bir şeyin bir başka şeye benzetilmesine dayalı, daha çok açık bir ifadeyle değil de dolaylı bir anlatıma sahip, anlamca isabetli, nesir ifade şekilleridir. Mesellerin taşıdığı belâgat özellikleri, kullanılmasını kolaylaştıran ve hafızada kalmasını sağlayan kısa ve özlü ifade şekli, mesellerin kullanımını yaygınlaştırmış ve kendisine haklı bir şöhret kazandırmıştır. Meseller konusunda yazılmış olan eserlerin çokluğu, mesellerin ortaya çıktıkları dönem veya kişiler hakkındaki sağlam bilgileri, mesellerde ele alınan konular, mesellerin dil ve belâgat özellikleri bizi, mesel konusunda çalışma yapmaya yönlendirmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, meselin lugat ve ıstılah anlamlarıyla beraber mesel konusunda ifade edilen görüşleri verdik. Ardından, şekil itibariyle mesele benzeyen ve zamanla bir kısmı mesel haline gelen hikmet ile mesel arasındaki ilişkiye değindik. Daha sonra meselleri, yapılarına, çıkış yerlerine ve dönemlerine göre kategorilere ayırdık. Meselleri, dönemlere göre incelerken İslâmî dönem mesellerini ayrı başlıklar altında verdik. Hadis mesellerini verdikten sonra bu mesellerin hadis kitaplarındaki yerlerini de belirttik. Akabinde, mesellerin tedvîni, bu konuda yapılmış çalışmaları, tarihi seyir içerisinde ele alıp, ülkemizde bu konuda yapılmış çalışmalarla birlikte zikrettik. Birinci bölümde, bunlara ilave olarak, mesellerde geçen konuları

birbirleriyle ilgili başlıklar altında toplayıp, meselleri konularına göre ayırdık. Kullandığımız mesellerin Araplar arasındaki kullanım yerlerini, bazı mesellerin hikâyesini kaynaklara sadık kalarak vermeye çalıştık. Bazen de mesellerden anlaşılabilir olan mesajları kısa cümlelerle ifade ettik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, mesellerin dil özelliklerini, kalıplarının asla değişmeyişi, mesellerin dilde şahit olarak kullanılmalarını, mesellerdeki hazfi, şiirin mesellere etkisini inceleyip ardından mesellerde kullanılan belâgat sanatlarını, anlam sanatları ve lâfzî sanatlar olmak üzere örneklerle beraber inceledik.

Türk dilini ve kültürünü de etkileyen Arap dili ve edebiyatındaki meseller, ortak bir inanç ve tarih içerisinde yoğrulduğundan, bize iki kültür arasındaki etkileşim hakkında da bilgi verebilecektir. Özellikle birbirinin aynı ya da benzeri olan atasözleri bu iki kültür arasındaki ortak noktaların en büyük göstergesidir.

Konu tespitinde ve kaynak temininde yardımlarını esirgemeyen, çalışmanın mahiyeti konusunda bana yardımcı olan hocalarım, Sayın Dr. Ayhan ERDOĞAN, Sayın Prof. Dr. Tacettin UZUN beyefendilere ve bölümümün diğer hocalarına teşekkürü borç bilirim.

İdris PULLU

2007

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Çalışmamızda, aşağıda geçen transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

SESLİLER

أ	: a, e	إ	: i	أ	: u, ü
آ	: â	ى	: î	و	: û

SESSİZLER

ء	: ' (şemsiye)	ض	: d, z
ب	: b	ط	: t
ت	: t	ظ	: z
ث	: s	ع	: ' (şemsiye)
ج	: c	غ	: ğ
ح	: h	ف	: f
خ	: h	ق	: k
د	: d	ك	: k
ذ	: z	ل	: l
ر	: r	م	: m
ز	: z	ن	: n
س	: s	و	: v
ش	: ş	ه	: h
ص	: s	ي	: y

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

a) Harf-i tarif ile gelen kelimenin başındaki şemsiye ve kameriye harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örnek: Ed-Defteru'l-Kebîr.

b) İzafet terkibi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasl gerektiren yerlerde muzafın i'rabı, yazıda gösterilmiştir. Örnek: Dâiretu'l-° İlm.

ā Ā s S ḥ Ḥ ḥ Ḥ z Z ş Ş ž ž Ğ Ğ Đ đ Ĥ ĥ Z z ° ğ Ğ k K ū Ū ī Ī

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
m.	: Mîlâdî
ö.	: Ölümlü, ölüm tarihi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi vesellem
thk.	: Tahkik eden
tsz.	: Tarihsiz
v.b.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayın yeri yok.

GİRİŞ

Arap dilindeki meseller, nesir türünün en önemli ürünlerindedir. Mesellerin kısa ve özlü oluşu, halkın meselleri daha kolay benimsemesini ve günlük hayatlarında karşılaştıkları durumlarda sıkça kullanmasını sağlamıştır. Fakat mesellerin ortaya çıktıkları dönemlerde yazılı değil de sözlü kullanımı, zaman içerisinde mesellerin büyük bir kısmının kaybolmasına ya da değişmesine sebep olmuştur. Bununla beraber, özellikle Emevîler döneminde başlayan ve Abbâsîler döneminde hız kazanan mesel tedvin çalışmaları sayesinde, meseller günümüze kadar aktarılabilmektedir.

Çalışmamızda, ağırlıklı olarak, bu dönemlerde yazılan ve daha sonraki dönemlerde de mesel konusunda vazgeçilmez kaynaklardan olan el-Meydânî (ö.518/1124)'ye ait *Mecma' u'l-Emşâl*, ez-Zemaşşerî (ö.538/1144)'ye ait *el-Mustaşşâ*, el- ° Askerî (ö.400/1009)'ye ait *Cemheratu'l-Emşâl*, Ebû ° Ubeyd el-Kâsım bin Sellâm (ö.224/838)'a ait *Kitâbu'l-Emşâl* adlı eserlerden faydalandık.

Mesel konusunda yapılan çalışmalar genellikle ilk kaynaklardan derlemeler ya da belli yörelerde kullanılan ve yaygınlaşan meselleri tedvin şeklinde olmuştur. Bu çalışmaların bir kısmında mesellerin dil özelliklerine değinilmiş, bir kısmında mesellerin Arap edebiyatının diğer türleriyle aralarındaki ilişki incelenmiştir.

Biz ise çalışmamızda mesellerin metinlerini ana kaynaklarda geçtiği şekilde verdikten sonra mesel hikayeleri ve şerhlerine sadık kalarak tercümelerini verdik. Ardından mesellerin kullanım yerleri ve farklı anlamları konusunda kısa bilgiler aktardık. Meseli ilk söyleyen kişi ve meselin söylendiği olay ve yer konusunda ise yer yer bilgi verdik.

Bu çalışmayı hazırlamaktaki amacımız; Arap dili ve belâgatı içerisinde meselin önemini ortaya koymak, bu konuda ifade edilen düşünceleri derlemek, yapılan çalışmalar ve ortaya konan eserleri kısmen tanıtmak, mesellerde ele alınan konular hakkında etraflı bilgi vermek, mesellerin dil özellikleri ve mesellerde kullanılan belâgat sanatları hakkında örnekler vererek konuya açıklık getirmektir.

Çalışmamızda konu başlıkları altında verdiğimiz meselleri, zaman zaman sanatları incelerken de kullandık. Özellikle belâgat sanatları konusunda ele aldığımız mükerrer mesellerde; meselin kullanım yerleri, hikâyesi ve kime ait olduğu konusunda fazla bilgi vermedik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MESEL; MÂHİYETİ, ÇEŞİTLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1. MESEL KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Meselin Lügat ve İstilah Anlamları

" م ث ل " kökünden türeyen " مَثَلٌ ", مِثْلٌ kelimesi ile aynı anlama gelmekte olup kelimenin çoğulu " أمثال " şeklindedir. Benzeşmek anlamına gelen " تماثل ve مائل " fiilleri de " مَثَل " kökünden türemiştir. Ayakta dikilmek, bulunduğu yerden ayrılmak, faziletli olmak, benzetmek veya benzemek anlamlarına gelir. Ayrıca bir şeyin benzeri, sıfat, hüccet, delil, hikâye, kıssa, ibret alınacak şey, alamet olarak da ifade edilmiştir.¹ Kelime olarak birkaç şekilde tarif edilse de mesel kelimesinin مِثَال kökünden geldiği genel kabuldür. Kelimenin تماثل kökünden gelmiş olabileceği de ifade edilmiştir. Bunlardan farklı olarak Tacettin UZUN, meselin Habeşçe'de mesl, Arami dilinde masla ve İbranice'de masal olduğunu belirtir.²

Terim olarak ise: "Bir şeye benzetilip onun gibi olan, kendisiyle misal getirilen şey anlamlarına gelir."³

Mesel hakkında şu görüşler ifade edilmiştir;

el-Meydânî(ö.518/1124) el-Mubberred'den(ö.285/898) mesel hakkında şunu nakleder: "Mesel, kendisiyle ikincinin hali birinciye benzetilen yaygın sözdür. Bunda aslolan sözdür".⁴

Ebû °Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö.224/838)'a göre: "Meseller, Arapların cahiliye ve islâmî dönemlerdeki hikmetleridir. Onunla ifade etmek istedikleri şeyleri doğrudan doğruya değilde dolaylı bir şekilde ve ihtiyaçlarına göre ifade ettikleri sözleridir".⁵

¹ ez-Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Maḥmûd b.° Ömer Cârullâh, *Esâsu'l-Belâğa*, Beyrut-1965, s. 366; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ*, Beyrut-1987, s. 91.

² Tacettin UZUN, *Arap Dilinde Meseller*, Konya -1996, s.10.

³ İbn Manzûr, Ebu'l-Faḍl Cemâleddîn Muḥammed b. Mukerrem el-Mıṣrî, *Lisânu'l-°Arab*, Beyrut-1996, XI, 610.

⁴ el-Meydânî, Ebu'l-Faḍl Aḥmed bin Muḥammed, *Mecm° au'l-Emsâl* (Thk.Muḥammed Muḥyiddîn

°Abdulḥamîd), Ḳâhire-1959, I, 6.

⁵ Ebû °Ubeyd el-Ḳâsım bin Sellâm, *Kitâbu'l-Emsâl*(Thk. °Abdulmecîd Ḳaṭâmiş) Mekke-1980, s. 34.

İbnu's-Sikkît (ö.244/858)'e göre: "Mesel, kendisi hakkında söylenen şeyden lafız itibariyle ayrılan, ona manaca uygunluk gösteren sözdür".⁶

el- ° Askerî (ö.400/1009)'ye göre: "Meselde aslolan konuşurken iki şey arasında benzetme, mukayese ve karşılaştırma yapmaktır".⁷

es-Suyûfî (ö.911)'ye göre: "Mesel doğuşuna sebep olan bir hal ve hadiseden alınarak, olduğu gibi nakledilen, halk tarafından kabul gören, lafzı değiştirilmeyen, bununla beraber lâfzî ve zahiri yönüyle doğuşuna sebep olan olaya bağlı ancak maksadı, manası bakımından benzeri her yerde lâfzen bir değişikliğe uğramadan nakledilen yaygın sözdür".⁸

İbn Miskeveyh (ö.461)'e göre: "Meseller hislerimizle anlayamayacağımız şeyleri anlaşılır hale getiren, ilimlerimiz içinde eşsiz bir yeri olan nesir türüdür. İnsanoğlu kendisine söylenen ve vehme dayanan, gözüyle görmediği ve işitmediği şeyler hakkında bilgi sahibi olmak ister. Bu tür durumlarda onlara yakınlarından bir şeyle örnek getirmek ve onunla tasvir etmek gerekir. Ancak böyle yapılırsa bu konu daha iyi anlaşılır. Mesel getirilince konu aklen ve hissi olarak daha açık hale gelir. İşte mesel getirmek bu ihtiyaçtan doğmuştur".⁹

İbn ° Abdi Rabbih (ö.328/940)'e göre: "Meseller, sözün nakışı, lafzın özü ve mananın süsü, Arapların ve Acemlerin tercih ettiği her zaman ve her dilde kendisiyle konuşulan şeylerdir. Onlar şiirden daha kalıcı, hitabelerden daha üstündür. Hiçbir şey onlar kadar daha yaygın hale gelmemiş, onlar kadar umumileşmemiştir".¹⁰

Muhammed Reşîd Rıza (ö.1354/1935)'ya göre: "Manayı ifade eden cümle çeşitlerinin hepsi zihne kapalı ve anlaşılmaz gelir. Cümleyi tamamen anlamak bazen güçleşir. Ayrıca ifadede söylenmek istenen gizli bir anlam bulunur. İşte mesel bu tür kapalılıkları açıklar, şüpheleri giderir ve meseleyi anlaşılır hale getirir. Bu yüzden mesel belâğatın terazisi ve mihengidir".¹¹

⁶ el-Meydânî, a.g.e., s. 16.

⁷ el-° Askerî, Ebû Hilâl, Cemheretu'l-Emsâl (Thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, ° Abdulmecîd Kaşâmîş), Kahire-1964, s. 7.

⁸ es-Suyûfî, El-Muzhir fi ° ulûmi'l-Luğa ve Enva° ihâ, Kahire-tsz.

⁹ ° Abdulmecîd Kaşâmîş, el-Emsâlu'l-° Arabiyye, Dirâse, Târîhiyye Tahlîliyye, Daru'l-Fikr, Dımaşk-1408, s. 250.

¹⁰ İbn ° Abdi Rabbih, Kitâbu'l-° İkdi'l-Ferîd, (Hazırlayan: Aşmed Emîn İbrâhîm el-° İbyârî, ° Abdus-selâm Hârûn), Kahire- 1377/1968, III, s. 63.

¹¹ Kaşâmîş, a.g.e., s. 225.

İbrâhîm en-Nazzâm (ö.231/845)'a göre: "Meselde başka sözlerde olmayan dört özellik bir arada bulunur. Bunlar icazı lafz, isabeti mana, hüsnü teşbîh ve kinâyedir. İşte bunlar belâğatın son noktasıdır".¹²

Bütün bu açıklamaların ışığında şöyle bir tarif yapabiliriz: Mesel; benzetmeye dayalı, bahse konu olduğu olayı en iyi şekilde ifade eden Arapların ve onların dışındaki milletlerin genel kabulünü görmüş, anlatılan olaydaki kapalı tarafları zihne iyice yerleştiren, aslı herhangi bir değişikliğe uğramadan nesilden nesile aktarılmış, ifade etmek istediği şeyi kinâye yoluyla ifade eden, mana doğruluğu herkesçe kabul görmüş, ilk söyleyeni çoğu zaman belli olmayan anonim vecîz ifadelerdir.

Türkçe’de ise meselin karşılığı eski dilde "sav", Osmanlılar döneminde "darb-ı mesel" günümüz Türkçe’sinde ise "atasözü"dür. Numan Yazıcı eserinde Osmanlılar dönemine ilişkin bu konuda iki eserden bahseder. Bu eserler; Şinâsî’nin *Đurûb-u Emsâl-i ‘Osmâniye* (İst.1280) ve Ahmet Refik Paşa’nın *Turk-î Đurûb-i Emsâl* (İst. 1288) adlı eserleridir.¹³

Türkçe’de de atasözlerinin tarifi hususunda birçok şey söylenmiştir.

Ö.Asım Aksoy: “Atalarımızın, uzun denemelerine dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler” şeklinde bir tarif yapmıştır.¹⁴ Salih Sarıca ise “Atalarımızın uzun yaşam deneyimlerinden sağduyusuyla bulup çıkardığı, yargılarını bilgece düşünce ya da öğüt olarak kurallaştıran, güzel ve söyleyişte kalıplaşıp kesinleşen, söyleyeni belli olmayan özlü sözler” şeklinde tarif etmiştir.¹⁵

Türkçe’deki atasözü tarifine bakıldığında Arapça’daki mesel tarifıyla büyük çapta örtüştüğünü görürüz. Bu tariflerin ortak noktalarından birisi ve üzerinde fikir birliği olmuş yönlerinden olan icaz yani sözün vecîz olması, akla mesel ile hikmet arasındaki ilişkiyi akla getirebilir. Bu ilişkiyi anlamak için hikmetin ne olduğunu tarif etmek ve aradaki benzerlikleri ve farkları belirtmek gerekir.

1.2. Mesel ve Hikmet ilişkisi

Hikmet:

Lügat olarak, engin ve kapsamlı düşünce, özlü söz, işleri sağlam ve kusursuz yapmak demektir.

¹² Aynı Yer.

¹³ Numan Yazıcı, Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler, Rağbet Yayınları, İstanbul-2003, s. 25.

¹⁴ Ömer Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılap, İst.,1988, I, s. 37.

¹⁵ Salih Sarıca, Konularına Göre Atasözleri ve Özdeyişler Sözlüğü, Fil Yayınevi, İstanbul-1997, s. 6.

Terim olarak, en değerli varlıkları, en yüce bilgi ile bilmek olarak tarif edilmiştir.¹⁶

Kaâtâmîş “Hayatın tecrübe ve deneyimleri sonucu anlamını bulan, doğru ve derin manalar içeren, amacı öğüt ve nasihat olan vecîz sözlere hikmet denir” diye tarif yapmıştır.¹⁷

Türkçe’de ise hikmet yerine vecîze veya özdeyiş ifadesi kullanılmıştır. Salih Sarıca, hikmeti “Bir düşünceyi kısa, doğru, özlü olarak veren söyleyeni belli, nasihat amaçlı güzel sözler” şeklinde tarif etmiştir.¹⁸

Mesel ile hikmet arasındaki başlıca farklar ise şu şekilde sıralanmıştır:

1- Meselerde esas olan teşbîhtir. Benzerlik kurulmuştur. Ancak hikmette teşbîh aranmaz, esas amaç manada isabettir.

2- Meselerde genellikle icaz vardır. Fakat hikmetler mesellere oranla daha uzundur.

3- Meselerde asıl amaç istişhaddir. Yani bir benzer olay örnek getirilerek konu açıklanır. Hikmetin temel amacı ise uyarı ve öğüttür. Ayrıca hikmetler, meseller gibi sıradan bir olaydan doğmazlar.

4-Hikmetli sözlerin sahibi belli ve seçkin kişilerdir. Meseller ise topluma aittir. Çoğunlukla ilk söyleyenleri bilinmez.¹⁹

Ancak şunu belirtmeliyiz ki hikmetler de zaman içerisinde kullanıla kullanıla halk tarafından kabul görmüş, bazen ilk söyleyeni hatırlanmakla beraber, bazen de anonimleşmiş ve mesel halini almıştır. Hz. Peygamberin, sahabenin ve toplum tarafından rağbet görmüş âlimlerin ve bilginlerin sözleri bu tür meselleşmiş hikmetlere verilebilecek en güzel örneklerdir. Tacettin Uzun bu durumu kitabında hikmeti yaygınlaşmış mesel haline gelen hikmet, yaygınlaşmış mesel haline gelemeyen hikmet şeklinde bir sınıflandırmaya giderek ortaya koymuştur.²⁰

Hikmet haricinde "tabir" diyebileceğimiz bazı ifadeler ve günlük dilde kullanılan bazı dua ve temenni kalıplarının da mesel ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu tür ifadeler mesel kitaplarında yer veren ve onları meselden sayanlar olduğu gibi, bu ifadeleri meselden görmeyip mesel materyali olarak tarif edenler de olmuştur. Bu tür ifadeler meselin aslımı oluşturan teşbîh unsurunu taşımadıkları halde mesel gibi telakki

¹⁶ Lisânu'l- Arab, XII, 143.

¹⁷ Kaâtâmîş, a.g.e., s. 18.

¹⁸ Sarıca, a.g.e., s. 12.

¹⁹ Arap Edebiyatı Tarihi, Cahiliye Dönemi, Kenen Demirayak, Ahmet Savran, Erzurum-1996, s. 129.

²⁰ Uzun, a.g.e., s. 15.

edilmiş ve kitaplarda yerini almıştır. Bedrettin Çetiner'e göre bazı dua kalıplarını eserine ilk alan kişi Ebû ° Ubeyd el- Kâsım b. Sellâm (ö.224/838)'dir. Daha sonraki müelliflerde de bu duruma rastlanır. Ebû Hilâl el-° Askerî (ö.400/1009) mecâzî analık babalık bildiren Ebû ° Oşmân (Yılan), Ummu'l-Kura (Mekke) gibi tabirleri emşâlden saymış, Hâmza el-Işfehânî (ö.351/962) bunları emşâlden saymamıştır. ° Abdulmecîd Kaşâmî ise bunların meselden sayılamayacağını, mesel özelliği taşımadıklarını ancak mesel materyali olarak isimlendirilebileceğini ifade eder.²¹

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Meselin aslı ve amacı, teşbîh ve kinâyeli anlatım olmasıyla beraber zaman içerisinde bu iki özelliği taşımadığı halde kendisiyle misal getirilen, vecîz ve maksada uygun birçok söz mesel haline gelmiş ve mesel kitaplarında zikredilmiştir. Bunun temel sebebi bu ifadelerin de mesel gibi yaygın hale gelmesi ve halk tarafından benimsenip kullanılmış olmasıdır. Bu türden olan hikmetin bir kısmını meselden ayırmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Tabir veya dua, temenni ifadeleri de anonimleşmiş ve meselin ayrılmaz bir parçası halinde kullanılagelmiştir.

Araplar millet olarak mesellere önem vermişler ve onları günlük hayatlarında kullanmışlardır. Özellikle Arapların ümmî oluşu, onları ezbere yöneltmiş ve meseller genellikle yazıyla değil de sözlü olarak aktarılmıştır. Bu durum neticesinde mesellerin büyük bir çoğunluğu kaybolmuş, zamanımıza sadece bir bölümü aktarılabilmiştir. Fars asıllı olan Hâmza el-Işfehânî (ö.351/962) Arap mesellerinin Fars mesellerinin on katı olduğunu, Ebû ° Ubeyde (ö.124/838)'nin Aşmed b. Sa° îd el-Baḥîlî'ye 14000 mesel rivâyet ettiğini kaydeder.²² Günümüze kadar ulaşan mesel sayısı ise 6000 civarındadır.

2. MESELLERİN KISIMLARI

Arap mesellerini birkaç farklı boyutta incelemek mümkündür. İlk tasnif mesellerin yapılarına göre yapılmıştır.

2.1. YAPILARINA GÖRE MESELLER

2.1.1. Vecîz Meseller

²¹ Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,2004, Mesel Maddesi, Bedrettin Çetiner, s. 293.

²² Hâmza el-Işfehânî, ed-Durretu'l-Fâḥira fi Emşâli's-Sâira,(Thk. ° Abdulmecîd Kaşâmî), Kâhire-1971, I, 3.

Manası doğru vecîz sözler bu grupta değerlendirilmiştir. Temel prensip istişhaddir. Yani sonradan ortaya çıkan bir olayın benzerini zikrederek benzerlik kurmaktır. **أفعل من** kalıbındaki, en üstün anlamında kullanılan meseller bu gruba girer. Günümüze ulaşan mesel kitaplarından *Hamza el-Işfehânî* (ö.351/962)'ye ait olan *ed-Durretu'l-Fâhira* adlı eser tamamen bu kalıptaki meselleri toplamıştır. Ayrıca el-[°] Askerî (ö.400/1009) *Cemheretu'l-Emşâl* adlı eserini alfabetik sıraya göre düzenlemiş, daha sonra bâb sonlarında bu kalıptaki meselleri zikretmiştir. el-Meydânî (ö.518-1124) *Mecma'u'l-Emşâl* adlı eserinde meselleri alfabetik sırayla tasnif etmiş, daha sonra bu kalıptaki meselleri sıralamıştır.²³ Ayrıca halk tarafından kabul görmüş ve anonimleşmiş peygamber, sahabe, filozof ve bilginlere ait hikmetli sözler de bu gruptan sayılmıştır.

Vecîz mesellere örnekler:

أثقل من أحدٍ

"Uhud'dan daha ağır"²⁴

أجود من حاتم

"Hâtem'den daha cömert"²⁵

- Cörmetliği ile bilinen bir kişidir.

أحمق من هبنة

"Habenneka'dan daha ahmak"²⁶

- Ahmaklığı ile bilinen bir kişidir.

السرُّ أمانة

"Sır emanettir".²⁷

2.1. 2. Kıyâsî Meseller

Daha çok zihnî meseleleri tarif etmek, soyut düşünceyi somutlaştırıp tasvir etmek amaçlı, bir konudaki fikri ya da delilleri açıklama amacı güden Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde bolca kullanılan bir mesel türüdür. Temsil diye de adlandırılabilir. Bu tür mesellerin kendine has özellikleri vardır. Vecîz mesellere kıyasla oldukça uzun

²³ Arap Edebiyatında Kaynaklar, Sadi Çöğenli-Kenan Demirayak, Erzurum-1994, s. 103,104.

²⁴ el-Meydânî, I, 156.

²⁵ Aynı Eser, I, 182.

²⁶ Aynı Eser, I, 217.

²⁷ el-[°] Askerî, I, 416.

mesellerdir. Kıyâsî meseller genellikle “meşelu, kemeşeli, kemâ vb”. ifadelerle başlar. Meselleri toplayan kitaplarda bu tür mesellere pek rastlanmaz.²⁸

Kıyâsî mesellere örnekler

مَتْلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظِلْمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ

"Onların örneği ateş yakmaya çalışan adamın örneği gibidir. Ateş etrafını aydınlatınca Allah onların nurunu götürür ve onları karanlıklar içerisinde göremez bir halde bırakır. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler ve onlar hakkı göremezler".²⁹

إِنَّمَا مِثْلِي وَمِثْلَ الدُّنْيَا كَمِثْلِ رَاكِبٍ فِي ظِلِّ شَجَرَةٍ فِي يَوْمٍ صَائِفٍ ثُمَّ رَاحَ وَتَرَكَهَا

"Benim ve dünyanın örneği sıcak bir günde [geniş bir arazide yol alırken] bir ağaç [görüp de] altında gölgelenip rahatlayan, dinlenen ve orayı terk edip giden kişinin örneği gibidir".³⁰

Kıyâsî mesellere islâmî dönem meseller adı altında bolca örnek verilecektir.

2.1. 3. Hurâfî Meseller

Arapların çoğunlukla hayvanlar olmak üzere insanların dışındaki varlıkların, cansızların dilinden aktarılan, eğitime, ahlaki ders ve öğüt verme veya mizah ve latife amaçlı küçük sembolik hikâyeler veya ifadelerdir. Edebiyatımızda bu türe “intak” adı verilmiştir. Bu tür “fabl” olarak da isimlendirilmiştir. Özellikle Beydâbâ'nın Kelile ve Dimne'deki hayvan hikâyeleri ve La Fontaine'nin fablları bu türe örnek olarak verilebilir.³¹

Hurâfî mesellere örnekler:

قِيلَ لَهَا إِحْمَلِي فَقَالَتْ أَنَا طَائِرٌ فَقِيلَ لَهَا طِيرِي فَقَالَتْ أَنَا بَعِيرٌ

"Deve kuşuna yük taşı denilince “Ben kuşum” diye cevap vermiş. O halde uç denilince “Ben deveyim” diye cevap vermiştir”.³²

لَا وَلَكِنَّهُ طَبْعِي

²⁸ Kaşâni, a.g.e., s. 28,30; Bedrettin Çetiner, “Mesel”, DİA, XXIII, s. 294.

²⁹ Bakara; 17.

³⁰ el-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed bin Huseyin, Şu' abu'l İman, (Thk, Muḥammed Sa' id), Beyrut-1991, II, 166; Hâkim en-Nîsâbüri, Muḥammed bin Abdullah, el-Mustedrek 'alaş-Şaḥîḥayn, Beyrut-1990, IV, 344.

³¹ Uzun, a.g.e., s. 16.

³² el-Işfehânî, II, 553.

"Hayır ama bu benim tabiatım".

Rivâyete göre bir adam soğuktan neredeyse donmak üzere olan bir yılan bulur ve ısınsın diye elbisesinin altına sokar. Yılan ısınıp kendine gelince adamı ısırır. Adam "Yazık sana, yaptığının karşılığı bu mu olmalıydı" deyince yılan "Hayır ama bu benim tabiatım" diye cevap vermiştir.³³

يَا شَاهُ أَيْنَ تَذْهَبِينَ؟ قَالَتْ: أَجْرٌ مَعَ الْمَجْرُوزِينَ

Koyuna, nereye gidiyorsun denilince "Koyun kırpanlarla beraber koyun kırmaya gidiyorum". diye cevap vermiştir. Bu mesel kalabalığa uyan ve yaptıklarını sorgulamayan ahmak kişiler için kullanılır.³⁴

اطَّلَعَ الْفَرْدُ فِي الْكَنِيفِ فَقَالَ: هَذِهِ الْمِرْأَةُ لِهَذَا الْوَجْهِ

Maymun, helâdaki su birikintisine bakıp kendisini görünce "Bu güzel ayna bu güzel yüz içindir" demiştir. Herkes kendisini beğenir anlamındadır.³⁵

الْبَيْتِ ضَيْقٌ وَالْحِمَارُ رَقَاصٌ

"Ev dar, eşek rakkâseliğe soyunuyor".³⁶

Elindeki imkânlarla bakmadan işe soyunanlar için kullanılır.

حَتَّى يَحْجَّ الْبَرْغُوثُ

"Pire hacca gidince"³⁷

Bu mesel bir şeyin imkânsızlığını ifade etmek için kullanılır.

زَمَانُ أَرْبَتَ بِالْكَلابِ النَّعَالِبُ

"Zaman, tilkilerin köpekleri yönettiği zaman olmuş".³⁸

Her şeyin birbirine karıştığı, herkesin kendi görevi dışındaki işlere bulaştığı ve düzenin kalmadığı zamanlar için kullanılır.

3. ÇIKIŞ YERLERİNE GÖRE MESELLER

3.1. Bir hâdiseden doğan ve hâdiseden sonra yaygınlaşan meseller

Bu tür mesellerde bir olay cereyan eder ve olayın sonunda söylenen söz mesel haline gelir.

³³ Ebû'l- Kâsım Maḥmûd b. ° Ömer Cârullâh ez-Zemaḥşerî, el-Mustaḫşâ fî Emsâli'l- ° Arab, Beyrut-1408/1987, II, 352.

³⁴ ez-Zemaḥşerî, II, 406.

³⁵ Hasan Akdağ, Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri, Konya-1999,s. 64.

³⁶ İlyas Karşlı, Temel Sözlük(el-Mu° cemu'l-esâsi ° Arabî, Türkî), İstanbul-1997,s. 962.

³⁷ ez-Zemaḥşerî, I, 58.

³⁸ Aynı Eser, I, 110.

“Sen sütün yazın kaybetmiştin”.³⁹

Rivâyete göre yaşlı ve zengin kocası olan bir kadın, kocasından boşanır. Daha genç fakat fakir birisiyle evlenir. Belli bir zaman sonra yiyecek bir şeyleri kalmayıp sıkıntıya düşünce kadın, eski kocasına gidip biraz süt ister. Kocasını ise yukarıdaki ifadeyle cevap verir. Yani sen bu hale gelmeden önce düşünseydin, beni boşamakla hakkını kaybetti demek istemiştir. Bu olaydan sonra mesel yaygınlaşmıştır.

3.2. Bir kıssa hakkında rivayet edilen meseller

Cahiliye döneminde meşhur olan savaşlar ve hikâyeler vardı. Daha sonra o günün ismi zikredilince olan olaylar ve hikâyeler anlaşılır hale geldi. Aynı şekilde Kur’ân-ı Kerîm’deki peygamber kıssaları da bu türden sayılmıştır. Peygamber kıssaları dilden dile dolaşınca ortaya bu tarz meseller çıkmıştır. Örneğin: عصا موسى denilince Hz. Mûsâ (a.s.)’nin hikâyesi anlaşılırdı.⁴⁰

3.3. Teşbîh yapmaktan doğan meseller

Bu meseller, aralarındaki benzerlikten dolayı bir şeyi bir şeye benzetmekten ve bu benzetmenin yaygınlaşmasından doğmuştur.

أحلم من أحنفِ

“Aḥnef”ten daha yumuşak huylu”.⁴¹

Bu zatın asıl ismi Ebû Baḥr Şaḥr b. Ḳays’tır. Rivâyete göre yalnız başına dolaştığı bir gün karşısına çıkarak kendisine edepsizce sözler söyleyen kötü niyetli birine sükûtle karşılık verir. Yoluna devam eder fakat adam onun peşini bırakmayarak edepsizce konuşmalarına devam eder. Gide gide Aḥnef’in akrabalarının olduğu bir yere doğru yaklaşırlar. Bu esnada Aḥnef bu adama doğru dönerek “Biraz ilerlediğimiz takdirde dostlarıma tesadüf edeceğiz. Küfürlerinin kalanını onların yanında yapacak olursan sana zarar verirler. Bana söyleyeceklerin varsa oraya gitmeden söyle” diyerek adamı uyarır. Kendisine kötü davranan bu kişiye karşı tavrı insanların onu mesel yapmasına sebep olmuştur.

أبخل من مادرِ

³⁹ el-° Askerî, a.g.e., II, 422.

⁴⁰ Numan Yazıcı, a.g.e., s. 37.

⁴¹ Muallim Nâcî,Şânihatu'l-° Arab,(Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp), İstanbul-2002, s. 27.

“Mâdir”den daha cimri”.

Bu şahsın gerçek ismi Mâdir değildir. Hilâl oğullarından olan bu zat,⁴² rivâyete göre bir keresinde kuyudan devesini suladı. Kuyunun dibinde az bir su kalınca bu şahıs, kendisinden sonra kimse suyu kullanmasın diye suya pisledi ve pisliğini elleriyle kuyunun kenarlarına sürdü. Bu durumu gören kişiler bu hareketi onun cimriliğine yordular ve mesel haline gelen yukarıdaki sözü zikrettiler. Gerçek ismi Muḥârik olan bu kişiye pisliğini eliyle bulaştırılan anlamındaki Mâdir denilmiştir.⁴³

3.4. Hikmetten doğan meseller

Peygamber, şair, filozof gibi seçkin kişilerin mesel haline gelmiş sözleri bu tür meselin kaynağını oluşturur.

سِرُّكَ أَسِيرُكَ فَإِذَا تَكَلَّمْتَ بِهِ صِرْتَ أَسِيرَهُ

"Sırrın esirindir. Konuştuğunda sen onun esiri olursun".⁴⁴

Bu söz Hz. ° Ali (ra)’ye aittir. Bu söz gibi, sözleri mesel haline gelmiş birçok sahabe ve tabiun bulunmaktadır.

3.5. Şiirden doğan meseller

Arap mesellerinin bir kısmı şiire dayanır. Arap edebiyatı içerisinde şiirin vazgeçilmez bir yeri vardı. Bu yüzden şiir, her tarafta okunur ve halk tarafından kullanılırdı. Şiirde hoşça giden ve olaylara tevafuk eden lafızlar halk arasında kullanıla kullanıla zamanla mesel haline gelmiş ve şiirden alındığı bazen zikredilmekle beraber çoğu kere zikredilmeden kullanılmıştır. Bedrettin Çetiner, el-Atâhiye’nin kasidelerinin hepsinin zamanla mesel haline geldiğini ve şairin “Zâtu’l-Emşâl” adlı kasidesinin 4000 mesel içerdiğini kaydeder.⁴⁵

Örnekler:

يُذْرِكُ مِنْ لِحْظِ الْفَتَى أَسْرَارَهُ إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فِرَارُهُ

"Gencin bir anlık duruşundan gizledikleri anlaşılır. Doğrusu asil kişinin dışı içini gösterir".⁴⁶

قَدْ قِيلَ مَا قِيلَ إِنْ حَقًّا وَإِنْ كَذِبًا فَمَا إِعْتَدَارُكَ مِنْ شَيْءٍ إِذَا قِيلَا

⁴² İbn Hallikân, Vefâyâtü'l-Âyân, Kâhire, 1994, I, 450.

⁴³ ez-Zemaḥşerî, I, 13; el- ° Askerî, a.g.e., I, 246.

⁴⁴ el-Bekrî, Ebû ° Ubeyd, Faşlu'l-Maḳâl fi Şerḫi Kitâbi'l-Emşâl, (Thk, İḫsân ° Abbâs, ° Abdu'l-Mecîd ° Abidîn), Beyrut-1997, I, 58.

⁴⁵ Bedrettin Çetiner, “Mesel”, DİA, 294.

⁴⁶ el- ° Askerî, I, 78; ez-Zemaḥşerî, I, 315.

"İster doğru ister yalan, söylenen söylendi. Söz söylendikten sonra özür dilemenin ne faydası var".⁴⁷

3.6. Kur'ân'dan doğan meseller

Bu tür mesellerin bir kısmı tamamen âyettir. Bir kısmı ise âyetlerden iktibas yapılmıştır.

Örnek:

أَفَرَّغَ مِنْ فُؤَادِ أُمِّ مُوسَى

"Mûsâ'nın annesinin kalbinden daha boş, daha yalnız".⁴⁸

3.7. Hadisten doğan meseller

Bu tür meseller de Kur'ân meselleri gibi ya tamamen hadisten oluşan ya da kısmen hadisten iktibas yapılmış mesellerdir.

Örnek:

من حسن إسلام المرء تركه ما لا يعنيه

"Kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi kişinin Müslümanlığının güzelliğindedir".⁴⁹

4. DEVİRLERE GÖRE MESELLER

4. 1. CAHİLİYE DÖNEMİ MESELLERİ

İslâm'ın doğuşundan önceki döneme ait mesellere Cahiliye dönemi meseli denir. Bu tür meseller genellikle şiir menşeli ya da bir kıssa veya olaydan kaynaklanan mesellerdir. Özellikle Araplar arasındaki savaşları anımsatan ve *Yevmu Halîme*, *Yevmu'l-Beşûş*, *Yevmu Dâhis*, *Yevmu Gâbra* gibi ifadelerle mesel kitaplarına geçmiş "Eyyâmu'l-Arab" ile ilgili meseller bu tür mesellerin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu tür meseller, Arap tarihi açısından da önemli bir yer teşkil eder. Cahiliye mesellerinin bir kısmının doğuş hikâyesi muhafaza edilmiş, bir kısmının ise zamanla hikâyesi kaybolmuş ve yeni hikâyelerle aktarılmıştır. Bir meselin cahiliye dönemine ait olup olmadığı meselde geçen şahıs isimlerinden, zikredilen "Eyyâmu'l-Arab" ile ilgili ifadelerden ya da çöl hayatı, çöl hayvanı, çöl bitkisi vb. eski Araplar için önem taşıyan

⁴⁷ Numan Yazıcı, a.g.e., s. 38.

⁴⁸ Kaşâş;10; ez-Zemaşşerî, I, 271.

⁴⁹ Aḥmed b. Ḥanbel, el-Musned, Ḳâhire-1313, I, 201; et-Tirmîzî, Muḥammed b. ʿÎsâ, Sunen-u Tirmîzî, (Thk, Aḥmed Muḥammed Şâkir),Beyrut, tsz, Kitâbu'z-Zuhd, 11.

şeylerin isimlerinden anlaşılır. Bazen de mesel kitaplarında meselin hangi döneme ait olduğu belirtilerek bu tür mesellere işaret edilmiştir. Özellikle gramerde istişhad olarak kullanılan meseller, cahiliye mesellerinden seçilmiştir. Çünkü cahiliye dönemi henüz Arapların diğer milletlerle çok fazla etkileşime girmediği ve dillerinin bozulmadığı dönem olarak kabul edilir.⁵⁰

Cahiliye dönemine ait mesellerden örnekler:

أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ

"Avların ilki Far' a'dır".

Far' a: Cahiliye devrinde Mekkelilerin ilahlarına kurban olarak kestikleri hayvanlarına verdikleri addır.⁵¹ el-Meydânî, bu meselin daha önce hayırlı bir iş yapmamış ve ilk defa hayrı görülen kişiler için kullanıldığını belirtir.⁵²

الْبُضَاعَةُ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ

"Mal insanın sıkıntısını kolaylaştırır".⁵³

Küçük bir hediye ya da rüşvet zor durumdan kurtarır anlamında kullanılır. Bu meselin rüşveti teşvik için kullanıldığı aktarılır. Rüşvet ise cahiliye kokan bir âdettir

صَكَأَ وَدِرْهَمًا لَكَ

"Kuvvetle yap, iki dirhemi hak ettin".⁵⁴

Rivâyete göre iki dirhem karşılığında erkeklerle yatan bir hayat kadını vardı. Yine bir gün bu kadın aynı ücret karşılığında bir erkekle beraber oldu. Kadınlı ilişkiye giren adam, kadının yaptığı işten memnun kalınca, kadına işini güzel yaptığını ifade etmek için bu sözü söylemiştir. Zaman içerisinde bu mesel, işini güzel yapıp kazandığı parayı hak eden herkes için söylenir olmuştur.

مَرَّةً عَيْشٌ وَمَرَّةً جَيْشٌ

"Bazen yaşam, bazen ölümsün".⁵⁵

Anlatıldığına göre ünlü şair İmru'l-Ğays, bir grup arkadaşıyla içki meclisindeyken kendisine babasının ölüm haberi gelir. İmru'l-Ğays, bir gelen haberi, bir de içinde bulunduğu âlemi düşünür ve bu sözü söyler.

يَوْمٌ عَظِيمٌ

⁵⁰ Bedrettin Çetiner, a.g.m., s. 295.

⁵¹ Lisânu'l-° Arab, XIII, 250.

⁵² el-Meydânî, I, 25.

⁵³ ez-Zemaşşerî, I, 344; el-° Askerî, a.g.e., I, 232.

⁵⁴ el-Meydânî, I, 407.; el-° Askerî, I, 579.

⁵⁵ ez-Zemaşşerî, II, 344.

" ° Ukâz günü"

° Ukâz, Mekke yakınlarındaki bir su ismidir. Aynı zamanda, Mekke yakınında bulunan çarşılarından birinin adıdır. Araplar yılda bir kez bir ay boyunca ° Ukâz'da toplanır, alışveriş yapar, eğlenir ve şiir yarışmaları düzenlerlerdi.⁵⁶

إِذَا زَنَيْتَ فَازِنٌ بِالْحَرَّةِ وَإِذَا سَرَقْتَ فَاسْرِقِ الدَّرَّةَ

"Zina edeceksen hür kadınla et, çalacaksan inci çal".

Bu mesel kinâyeli söylenmiş olsa bile, meselde kullanılan ifadeler(Zina-çalmak) meselin cahiliye dönemine ait olduğunu gösterir.Bu meselin daha sonra farklı anlamda kullanılır hale gelmesi muhtemeldir. Mu° allim Nâcî, bazı âlimlerin bu meseli edebe aykırı bulduklarını, ancak bu meselin bir işte gayretli olmayı ve en güzelini yapmayı teşvik için kullanıldığını belirtir. Meselin söyleniş şeklini korumakla beraber, kullanım yerlerinin değiştiği görülmektedir. Ayrıca Mu° allim Nâcî, Mevlânâ'nın bu meseli Mesnevî'sinde irşat amaçlı kullandığını da ekler.⁵⁷

أَحْسَنُ مِنَ الزُّونِ⁵⁸

"Putların yapıldığı yerden daha güzel".

Meselde geçen الزُّون ifadesi, meselin cahiliye dönemine ait olduğunu açıkça ortaya koyar.

أَنُومٌ مِنْ فَهْدٍ⁵⁹

"Pars'tan daha uykucu".

Pars, Araplar arasında uykuculuğu ile bilinen bir çöl hayvanıdır.

4.2. İSLAMİ DÖNEM MESELLERİ

Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyetlerden ve Hz. Muhammed(s.a.v.)'in hadislerinin bir kısmından oluşan meseller ise İslâmî dönem meselleri olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sahabe ve tabiunun büyüklerine ait ve halk tarafından genel kabul görmüş hikmetli sözler de bu grup içerisinde değerlendirilebilir. İslâmî dönem meselleri içerisinde genellikle İslama ait kavramların kullanıldığı ve çoğunlukla الله lafzının kullanıldığı mesellerdir. Bu tür mesellerde kendi içerisinde üç kısımda değerlendirilebilir.

⁵⁶ el-Meydânî, a.g.e., II, s. 431.

⁵⁷ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 35.

⁵⁸ ez-Zemaşşerî, I, 153.

⁵⁹ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 153.

4.2.1. KUR'ÂN MESELLERİ

Tefsir usulü ve Kur'ân ilimlerinde Kur'ân-ı Kerîm'deki meseller ve bu mesellerden bahseden ilim için "Emsâlu'l-Ûur'ân" tabiri kullanılmıştır. Meşel ya da Emsâl kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde kullanılmıştır. Emsâlu'l-Ûur'ân: "Âyetlerdeki mana ya da maksadın insan ruhunda iz bırakan ve hayranlık uyandıran bir biçimde kısa ve özlü olarak ifade edilmesidir".⁶⁰ şeklinde tarif edilmiştir. İmam Şâfi'î () bu ilmi, müçtehitlerin bilmesi zorunlu olan ilimler arasında sayar. Mâverdi (ö.450/1058) ise Emsâlu'l-Ûur'ân adlı eserinin mukaddimesinde bu ilmin Kur'ân ilimlerinin en önemlilerinden biri olduğunu belirtir.⁶¹

Kur'ân-ı Kerîm'in sahip olduğu fesâhat ve belâgat, Arapları büyük ölçüde etkilemiştir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'in indirilişinden sonra Arap edebiyatı yöntem değiştirmiş ve eskiden şiirle yapılan istişhad, yerini Kur'ân-ı Kerîm'e bırakmıştır. Kur'ân üslubundaki mesel getirmeler ve peygamber kıssaları Arapların dikkatini çekmiş ve günlük mesel kullanımında bu yeni türler kullanılmaya başlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'deki temsiller ve bu temsillerdeki benzetmeler çok fazla beğenilmiş ve halk arasında mesel olarak kabul görmüştür.

Kur'ân-ı Kerîm'in özellikle temsil dediğimiz mesel türü, diğer mesellerden çok ayrı bir türdür. Çünkü bu meseller, normal meselin aksine çok uzun biçimdedir ve genellikle şahıslar ile değil de düşünce şekilleri ve toplum özellikleri ile ilgili karşılaştırmalar yapar. Mesellerde asıl olan benzetme hususu ise temsillerde hemen hissedilir.

Bedrettin Çetiner, mesel kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de başlıca şu manalarda kullanıldığını belirtir:

1) Misal, örnek, benzer: Bu, meselin en yaygın anlamıdır. (Ra' d; 13-17, İbrâhîm; 24-26, Rûm; 58, Zümer; 27)

2) Hâl, sîret, durum: Geçmiş kavimlerin halleri, inkârcı tutum ve davranışları, bu yüzden başlarına gelen belâlar birer mesel olarak zikredilmiştir. (Bakara; 214, ° Arâf; 176, Zuhruf; 8)

⁶⁰ Mennâ el-Kettân, Mebahîş fi ° Ulûmi'l-Ûur'ân, Riyad-1401/1981, s. 283.

⁶¹ Hasan Keskin, Emsâlu'l-Ûur'ân, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1986, s. 8.

3) İbret: Bazı geçmiş kavimlerin hayatı ve hikâyeleri ibret anlamında zikredilmiştir. (Zuhruf; 56-59)

4) Vasıf, özellik: Birçok âyette mesel, bir şeyin vasfı ve özellikleri anlamında kullanılmıştır. (Ra'd; 35, Muḥammed; 15)⁶²

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'deki mesellerin amaçları ise şu şekilde sıralanmıştır:

- a) Bilgi vermek
- b) İkna
- c) Özendirme, caydırma
- d) Eğitim
- e) Medḥ, Zem
- f) Tefekkür
- g) Edep ve hayâyı korumak⁶³

Ahmet Bulut ise çalışmasında Emsâlu'l-Ḳur'ân'ı üç bölüme ayırır:

1- Kur'ân'dan i'rad edilen meseller: Âyetin birebir aynısının kullanıldığı mesellerdir.

2- Kur'ân'dan mesel haline gelen lafızlar: Âyetin bir bölümü iktibas edilerek kullanılan mesellerdir.

3- Gizli meseller: Anlam olarak Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerle aynı anlamda kullanılan mesellerdir.⁶⁴

Ayrıca bu tür meselleri, insanların Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini mesel gibi kullanması ve Kur'ân-ı Kerîmin kendisinin kullandığı meseller şeklinde de ele alabiliriz.

İnsanların mesel şeklinde kullandığı âyetlere örnekler:

أَدْنَىٰ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Şah damarından daha yakın”⁶⁵

أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ

“Odun taşıyandan daha ziyankâr”⁶⁶

أَفْرَغَ مِنْ فُؤَادِ أُمِّ مُوسَىٰ

⁶² Bedrettin Çetiner, a.g.m., s. 300.

⁶³ Aynı Yer.

⁶⁴ Ahmet Bulut, Arap Dili ve Edebiyatında Emsâl, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul-1984, s. 110.

⁶⁵ ez-Zemaḥşerî, I, 110.

⁶⁶ Leheb; 4; ez-Zemaḥşerî, I, 100.

“Hz. Mûsâ’nın annesinin kalbinden daha boş”⁶⁷

الآن حَصَّصَ الْحَقُّ

“Şimdi gerçək (hak) ortaya çıktı”⁶⁸

أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ

“Sabah yakın değil mi?”⁶⁹

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ

“De ki: (Ey Nebi) Herkes meşrebi, mizacı ne ise ona göre hareket eder”.⁷⁰

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ

“Resûle düşen ancak tebliğdir”.⁷¹

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Allah hiç kimseye güç yetiremeyeceği şeyi teklif etmez, yüklemes”.⁷²

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

“Allah her gün yeni bir iştedir”.⁷³

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

“Yeryüzünde bulunan tüm canlılar bir gün yok olacaktır”.⁷⁴

كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ

“Her nefis, ölümü tadıcıdır”.⁷⁵

وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ

“Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken o sizin için hayırlıdır”.⁷⁶

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ

“Nice az bir topluluk, Allah’ın izniyle çok kalabalık gruplara galip gelmiştir”.⁷⁷

ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

“İsteyen de aciz, istenen de”⁷⁸

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

“İyiliğin mükâfatı, iyilikten başka bir şey midir?”⁷⁹

⁶⁷ Kaşas; 10; ez-Zemaşşerî, I, 271,

⁶⁸ Yûsuf; 51; Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 398.

⁶⁹ Hûd; 81; Aynı Eser, s. 398.

⁷⁰ İsrâ; 84; Aynı yer.

⁷¹ Mâide; 99; Aynı Eser, s. 399.

⁷² Bakara; 286; Aynı yer

⁷³ Raḥmân; 29; Aynı yer.

⁷⁴ Raḥmân; 26; Aynı Eser, s. 400.

⁷⁵ Âli ° İmrân; 285, Aynı Eser, s. 398.

⁷⁶ Bakara; 216; Bulut, a.g.e., s.108.

⁷⁷ Bakara; 249; Aynı Yer.

⁷⁸ Hacc; 23; Aynı Yer.

وَأَنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ

“Evlerin en zayıfı örümceğin evidir”.⁸⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de mesel olarak kullanılan âyetlere örnekler:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

“Allah’ın güzel sözü, dalları gökte, kökü sabit, güzel ağaca benzetmesini görmedin mi?”⁸¹

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْفُرْعَانِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“Muhakkak ki bu Kur’ân’da insanlar iyice düşünsünler diye her türlü meseli getirdik”.⁸²

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ

“(Ve hatırla ki) Bir zamanlar Meryem’in oğlu bir delil olarak anlatıldı da senin kavmin hemen inat etti”.⁸³

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا

“Şüphesiz ki Allah bir sivrisineği veya daha üstününü misal getirmekten sakınmaz”.⁸⁴

Ayrıca Kur’ân’da bulunan bu tarz âyetleri şöyle belirtebiliriz:

Bakara; 2/17-20-26-171-174-261-264-265-266-267

Âl-i ° İmrân; 3/59-116-117

En° âm; 6/122

A° râf; 7/40-59-175-176-179-193

Yûnus; 10/24

Hûd; 11/24

R° ad; 13/17

İbrâhîm; 14/18-24-25-26

Naḥl; 16/58-60-74-75-76-92-112

İsrâ; 17/47-48-49

Kehf; 18/32-45-54

Ḥacc; 22/30-31-73-74

⁷⁹ Raḥmân; 60; Aynı Yer.

⁸⁰ ez-Zemaḥşerî, I, 445.

⁸¹ İbrâhîm; 24.

⁸² Zumer; 27.

⁸³ Zuḥruf; 57.

⁸⁴ Bakara; 26.

Nûr; 24/34-35-38-39-40

Furqân; 25/9-33-39-44

° Ankebût; 29/41-43

Rûm; 30/27-28-58

Yâsîn; 36/13-27-77-81

Zumer; 39/27-29

Zuhrûf; 43/8-17-56-57-59

Tahrîm; 66/10-11-12

Muddessir; 74/31-49-51

Kur'ân meselleri konusuna birçok tefsirde değinilmiş ve özel bölümler ayrılmıştır. Ayrıca Emsâlu'l- Qur'ân konusunda birçok müstakil eser telif edilmiştir. Bu eserlerin bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Huseyn b. Fazl el-Becelî; *el-Emsâlu'l-Kâmine fi'l- Qur'âni'l-Kerîm*. Bu eser ° Ali Huseyn el-Bevvâb'ın tahkikiyle neşredilmiştir. Riyad, 1412/1992

- Hakîm et-Tirmîzî; *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sunne*. Muşafâ ° Abdulkâdir Atâ'nın tahkikiyle neşredilmiştir. Beyrut, 1409/1989

- Mâverdî, *Emsâlu'l- Qur'ân*. Yazma nüshası Bursa Eski Yazma ve Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır.

- İbn Qayyim el-Cevziyye; *el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Sa° id Muhammed Nemr el- Haţîb tahkikiyle neşredilmiştir. Beyrut, 1403/1983

- Muhammed Râfet Sa° id; *Delâlâtu'l-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Qâhire, 1988.

- ° Abdurrahmân Hasân Habenneka el-Meydânî; *Emsâlu'l-Kur'ân ve Suverun min edebihi'r-Refi°*, Dımaşq, 1992

- Muhammed Bekîr ° İsmâ° il; *el-Emsâlu'l-Kur'âniyye*, Qâhire, 1986

- Muhammed ° Abdurrahîm; *el-Emsâl fi'l-Kur'ân-il-Kerîm*, Beyrut, 1423/2003

- Hasan Keskin; *Emsâlu'l-Kur'ân*, Marmara Ün. Sosyal Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, 1986

- Yusuf Yurt; *Kur'ân Meselleri*, Selçuk Ün. Sosyal Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi, 1991

- Veli Ulutürk; *Kur'ânda Temsilî Anlatım*, Emsâlu'l-Kur'ân, İstanbul, 1995

4.2.2. HADİS MESELLERİ

Hadis literatüründe Hz. Peygamberin meselleri, “*Emşâlu’l-Hadîs*” tabiriyle ifade edilir. Hz. Peygamber Arapça’yı çok güzel kullanır, zaman zaman meseller söylerdi. Abdullah b. Amr b. Âs, peygamberimizden bin tane mesel ezberlediğini Rivâyet eder.⁸⁵

Hadislerdeki meseller iki tür olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Birinci grup meseller, Hz. Peygamberin “*Cevâmi‘u’l-Kelîm*” özelliğinden sadır olmuş vecîz konuşmalardan ibarettir. İkinci tür hadis meselleri ise Kur’ân-ı Kerîm’deki temsile benzeyen, anlaşılması zor konuların mukayeseye dayalı ifadelerinden oluşan mesel türüdür. Bu tür meseller, **مثل**, **كمثل** gibi ifadelerle başlar. Bu meseller, hadis kitaplarında bir başlık altında toplanmış değildir. Genellikle bu tür meseller dağınık şekildedir. Ancak Tirmîzî, bu mesellerden on dört tanesini “*Kitâbu’l-Emsâl ‘an Rasûlillah*” başlığı altında bir araya getirmiştir.⁸⁶

Hz. Peygamber insanlar tarafından gerek sözleri gerek fiilleri yönünden model alındığından sözlerinin bir kısmı yaygınlık kazanmış ve mesel haline gelmiştir. Hz. Peygamberin kullandığı mesellerin hepsi, kendisinin ilk defa kullandığı meseller değildir. Bazen cahiliye döneminde kullanılan güzel ve İslam’a aykırı olmayan meselleri kullandığı da olmuştur.

Ṭarafe b.° Abd(ö.60/564)’in “Azık vermediğin kimse sana haber getirir”. meselini, peygamberin mesel olarak kullandığı görülür.⁸⁷

سَتُبْدِي لَكَ الْأَيَّامَ مَا كُنْتَ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَزُودِ

"Gelecek günler bilmediğin konularda seni aydınlatacak. Azık vermediğin kimse sana haberler getirecek". Bu şiirin ikinci kısmı mesel haline gelmiştir.⁸⁸

Mesel kitaplarında ise Hz. Peygamberin meselleri farklı şekillerde yer almıştır. el-Meydânî (ö.518/1124) eserinin otuzuncu bölümünü Hz. Peygamberin mesellerine ve bazı sahabenin sözlerine ayırmıştır. Ebu °Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö.223/837) ise eserinin başlangıcında Hz. Muhammed’in mesellerinin bir kısmını zikrederek kitabına başlar. Diğer mesel kitaplarında da Hz. Muhammed’in mesellerine rastlanır. Ancak

⁸⁵ İbn Hânbel, IV, 200.

⁸⁶ Tirmîzî, Kitâbu’l-Edeb, s. 76-82.

⁸⁷ Tirmîzî, Kitâbu’l-Edeb, 71; İbn Hânbel, VI, 31.

⁸⁸ ez-Zemaşşerî, II, 404.

bunlar, genellikle dağınık halde verilmiştir. Ana kaynaklar haricinde bu tür meseller ile ilgili müstakil çalışmalar da yapılmıştır.

Mesel kitaplarından ve *Emşâlu'l-Ḥadîs* kitaplarından derlediğimiz peygamber mesellerine ait örnekler:

إِنَّ مِنْ شِرَارِ النَّاسِ مَنْ أكرمَهُ النَّاسُ إِتْقَاءَ لِسَانِهِ

“İnsanların en kötüsü kendisinin dilinden korunmak için diğer insanların kendisine ikramda bulunduğu kişidir”.⁸⁹

الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى

“Sabır, belanın geldiği ilk anda olmalıdır”.⁹⁰

أَنْفَقُ بِلَالٌ وَلَا تَخْشَى مَنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالٌ

“İnfak et Bilâl, Arşın sahibinin azaltmasından korkma”.⁹¹

الْعُلَمَاءُ أَمَانَ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ

“Âlimler, Allah’ın kulları üzerindeki kefilleri, sorumlularıdır”.⁹²

لَا يَشْبَعُ عَالِمٌ مِنْ عِلْمٍ حَتَّى يَكُونَ مُنْتَهَاهُ الْجَنَّةَ

“Âlim son durağı cennet oluncaya kadar ilme doymaz”.⁹³

الآن حَمِي الْوَطَيْسُ

“Tandır (savaş) şimdi kızıştı”. Bu sözü, Huneyn savaşında savaşın şiddetlenmesi üzerine söylemiştir.⁹⁴

الْكَيْسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ

“Akıllı(kişi), nefisini düşünmeyip ölümden sonrası için çalışandır”.⁹⁵

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

“Hepiniz çobansınız ve maiyetinizdekilerden sorumlusunuz”.⁹⁶

وَإِنَّ مِمَّا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يَلِمُّ إِلَّا فَاعِلُهَا

“Baharın ortaya çıkardığı bitkilerde ya karın şişliğinden ölüm ya da yiyene acı vardır”.⁹⁷

⁸⁹ el-Buḥarî, Ebû ° Abdillâh Muḥammed b. İsmâ° il, el-Câmi° u°ş-Şaḥîḥ, Kitâbu'l-Edeb, 372; İbn Sellâm, a.g.e., s. 158.

⁹⁰ İbn Ḥanbel, III, 130; İbn Sellâm, a.g.e., s. 162.

⁹¹ et-Ṭâberânî, Şuleymân b. Aḥmed, el- Mu° cemu° l-Kebîr, (Thk. Ḥamdi b.° Abdulmecîd), Musul-1983, I, 157; İbn Sellâm, a.g.e. s. 164.

⁹² İbn Ḥanbel, I, 104; el-Meydânî, II, 448.

⁹³ El-Kuza° î, Muḥammed b. Seleme, Musnedu°ş-Şihâb, (Thk. Ḥamdi ° Abdulmecîd), Beyrut-1986, II, 68; el-Meydânî, II,448.

⁹⁴ Muslim, Şaḥîḥ-i Muslim, (Thk. Muḥammed Fuâd ° Abdu'l Bâkî), Qâhire-1955, Kitâbu'l-Cihâd, s. 76; ez-Zemaḥşerî, I, 320.

⁹⁵ İbn Ḥanbel, IV, 124; el-Meydânî, II, 448.

⁹⁶ Tirmîzî, Kitâbu'l-Cihâd, 27; el-Meydânî, II, 448.

-el-Meydânî(ö.528), Hz. Peygamberin, bu meseli dünyaya çok düşkün olanları uyarmak için kullandığını ifade eder. O dönemde develer baharın gelmesiyle birlikte yetişen otların çokluğuna ve güzelliğine dayanamaz, ölçüsüz yerlerdi. Daha sonra güneşte dinlenen develerin karınları, çok yemekten şişer, bir kısmı dayanamaz ölürdü. Ölmeyenler ise karın ağrısından ne yapacaklarını şaşırırlardı. Hz. Peygamber, sınırsız tüketen aç gözlü insanları bu develere benzetmiştir.

جَدَعَ الْحَلَالَ أَنْفَ الْغَيْرَةِ

“Helal, kıskançlığın burnunu kessin”.⁹⁸

Hz. Muhammed bu sözü Hz. Fatma ile Hz. °Ali (ra)’nin evlendiği gece söylemiştir.

إنما مثلي ومثل الناس كمثل رجل إسْتَوْقَدَ ناراً فلما أضاءت ما حَوْلَهُ جَعَلَ الْفِرَاشُ وهذه الدواب التي تقع في النار يقعن فيها فجعل ينزعهن ويغلبنه فيقتحم فيها فأنا آخذ بحجزكم عن النار وأنتم تقحمون فيها

“Benim ve sizin örneğiniz ateş yakan adama benzer ki ateş etrafı aydınlatınca sinekler ve kelebekler büyük bir iştahla o ateşe girmeye çalışırlar. Ben sizi ateşten engelleye çalışıyorum, siz ise ısrarla o ateşe girmeye çalışıyorsunuz”.⁹⁹

مثل المؤمن كمثل النخلة أكلت طيباً ووضعَت طيباً وإن مثل المؤمن مثل القطعة الجيدة من

الدَّهَبِ أُدْخِلْتَ النارَ فَنُفِخَ عَلَيْهَا فَخَرَجَتْ جَيِّدَةً

“Müminin hâli arıya benzer. Yediği beslendiği güzel, ortaya koyduğu ürünü güzeldir. Ve yine müminin meseli güzel bir altın parçasına benzer ki ateşe konulup eritilip üflenince yine güzel ve yeni olarak çıkar”.¹⁰⁰

مثل المؤمن القويِّ مثلُ النَّخْلَةِ ومثلُ المؤمن الضعيفِ كخامةِ الزَّرْعِ

“Güçlü mümin hurma ağacına benzer. Zayıf mümin ise olgunlaşmamış ekine benzer”.¹⁰¹

مثل المنافق كمثل الشاةِ العائرةِ بين العنمينِ تعير إلى هذه مرة وإلى هذه مرة لا تدري أيهما

تَتَّبِعُ

“Münafık, iki koyun arasında kalan, bazen o koyuna bazen de diğer koyuna gidip gelen ve hangisine uyacağını bilemeyen şaşkın koyun gibidir”.¹⁰²

⁹⁷ Buḥârî, Kitabu'z-Zekât , 46; el-Meydânî, I, 8.

⁹⁸ el-Meydânî, I, 163.

⁹⁹ Abdurrahmân b. Ḥallâd er-Râmurmûzî, Kitâbu'l-Emsâli'l-Ḥadîs, (Thk.Aḥmed ° Abdulfettaḥ Temmâm), Beyrut-1409/1988, s. 26; Buḥârî, Kitâbu'r-Rikâḥ, 26.

¹⁰⁰ Ḥakim en-Nisâbûrî, Mustedrek, I, 147; er-Râmurmûzî, a.g.e., s. 67.

¹⁰¹ el-Ḳuzâ'î, Musnedu's-Şihâb, II, 280; er-Râmurmûzî, a.g.e., s. 79.

¹⁰² Muslim, Sıfatu'l-Munâfikîn, 17; Ebû Bekr ° Abdurrezzâk, Muşannefu ° Abdurrezzâk, (Thk. Ḥabîbu'r-Raḥman el-° Azmî), Beyrut-1989, II, 435; er-Râmurmûzî, a.g.e., s. 83.

إن مثل العلماء في الأرض مثل النجوم في السماء يُهْتَدَى بها في ظلمات البرِّ والبحرِّ فإذا
انْطَمَسَت النجوم أَوْشَكَ أَنْ يَضِلَّ الْهُدَاةُ

“Âlimlerin yeryüzündeki durumu, yıldızların gökteki konumu gibidir. Denizde ve karada karanlıkta bu yıldızlarla yol bulunur. Yıldızlar kaybolunca rehber bile şaşırabilir”.¹⁰³

مثل الذي يسمع الحكمة و لا يحمل إلا شراً كمثل رجل أتى راعياً فقال يا راعياً أجزني شاة من غنمك
فقال اذهب فخذ بأذن شاة منها فانطلق فأخذ بأذن كلب الغنم¹⁰⁴

“Hikmetli sözleri işitip de ondan yanlış anlam çıkaran kişi şuna benzer: Bu adam bir çobana gelir ve bana bir koyun kes der. Çoban ise git ve istediğin koyunu kulağından tut ve getir diye karşılık verir. O da gider ve o kocaman sürü içinden sürü köpeğinin kulağından tutar onu getirir”.

Hz. Peygamberin meselleri konusunda “*Emsâlu'l-Ĥadîs*” adı altında birçok müstakil çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- *Kitabu Emsâli'l-Ĥadîs*,[°] Abdurrahmân b. Halad; Er-Râmurmûzî, Tahkik Aĥmed ° Abdulfettaĥ Temmâm, Beyrut, 1409/1988. Bu eserde Hz. Peygamberin çeşitli konularda söylemiş olduğu 140 adet mesel âyet, hadis ve şiirle şerh edilerek toplanmıştır. Kitap toplam yedi cüzden oluşur.

- *Kitâbu'l-Emsâl fi'l-Ĥadîsi'n-Nebevî*, Ebu'ş-Şeyĥ; 373 adet meseli ihtiva eden eser ° Abdulâli ° Abdulĥamîd Ĥamîd tarafından neşredilmiştir. Bombay, 1408/1987

- *el-Emsâl ve'l-Ĥikem*, Mâverdî; Eserde 300 hadis, 300 hikmet ve 300 beyit bulunur. Eser, Fuad ° Abdu'l-Mun° im tarafından yayımlanmıştır. İskenderiye, 1402/1981

- *el-Emsâl fi'l-Ĥadîsi'n-Nebevî's-Şerîf*, Muĥammed Câbir Feyyâz el-° Alvânî. Eser, bir doktora çalışmasıdır. Riyad, 1414/1993

- *el-Emsâlu'n-Nebeviyye*, Muĥammed el-Ġaravî. Çağdaş Şîî âlimlerinden olan müellif Sünnî ve Şîî kaynaklarından derlediği 655 meseli şerh ederek iki cilt halinde neşretmiştir. Beyrut, 1401/1980

- *Naẓârât Fıkĥiyye ve Terbeviyye fi Emsâli'l-Ĥadîs*,[°] Abdulmecîd Maĥmûd ° Abdulmecîd, Ķahire, 1395/1975

¹⁰³ İbn Ĥanbel, III, 157; er-Râmurmûzî, a.g.e., s. 87.

¹⁰⁴ İbn Mâce, Sunen-u İbni Mâce,(Thk. Muĥammed Fuâd ° Abdalbâkî),Ķahire-1952, Kitâbu'z-Zuhd , 15; er-Râmurmuzî, a.g.e., s. 92.

- *el-Emşâlu'n-Nebeviyye ve'l-Hükemâ*,[°] Ali[°] Abdulfettaḥ, Ḳahire, 1413/1993
- *el-Emşâl ve'ş-Şevâhid fi'l-Hadîsi'ş-Şerîf*, Yaḥya b.[°] Abdullah el-Mu[°] allimî, Riyad, 1414/1994

4.2.3. SAHABE MESELLERİ

Sahabe, Hz. Peygamberden sonra Müslümanların önem verdikleri ve örnek aldıkları onunla beraber olup islamı direkt olarak peygamberden öğrenen kuşaktır. Bu sebeple bu kişilerin sözleri de Müslümanlar için bir önem taşımakta ve yer yer kullanılmış bulunmaktadır. Ancak bu kişilere ait mesel haline gelen sözler Kur'ân ve Hadis mesellerinin gölgesinde kalmıştır. Bununla beraber dört büyük halîfe özellikle Hz. Ali(ra), Hz.[°] Âişe,[°] Abdullah b. Mes[°] ûd,[°] Abdullah b.[°] Abbâs, Mu[°] âviye b. Ebî Sufyân,[°] Amr b. Âs,[°] Ömer b.[°] Abdulazîz gibi seçkin kişilerin hikmetli sözleri mesel olarak kullanılmış ve mesel kitaplarında yer almıştır.

Örnekler:

مَا تَكَلَّمْتُ بِكَلِمَةٍ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا حَتَّى أخطَمَهَا وَأَزْمَمَهَا

“İyice tartmadan ve düşünmeden hiçbir konuda şöyle şöyle demedim.(demem)”

Bu söz Şeddâd b. Evs el-Enşârî'ye aittir. Bu sahabi Hz. Osmân şehit edilince bir köşeye çekilmiş ve yalnız bir hayat sürmeye başlamıştır. Ebu'd-Derdâ onun hakkında “Her ümmetin bir fakihî vardır. Bu ümmetin fakihî ise Şeddâd b. Evs'tir”. buyurmuştur.¹⁰⁵

أَذْكُرُ غَائِبًا تَرَاهُ

“Yanında bulunmayanı an, onu görmüş gibi olursun”.¹⁰⁶

Bu mesel [°] Abdullah b. Zubeyr'e aittir.

لِلْيَدَيْنِ وَاللِّفْمِ

“Ağzı ve elleri yerde sürünsün”.¹⁰⁷

Bu mesel Hz.[°] Âişe'ye aittir. Kendisine Hz. Ali (ra)'nin komutanlarından Mâlik el-Eşter'in ölüm haberi verilince bu sözü söylemiştir.

إِذَا حَكَتْ قَرْحَةَ أَدْمِيَّتِهَا

“Ben bir yarayı kaşımaya başlarsam onu kanatırım”.¹⁰⁸

¹⁰⁵ ez-Zemaḥşerî, II, 320; İbn Sellâm, a.g.e., s. 39.

¹⁰⁶ Aynı Eser, I, 169.

¹⁰⁷ İbn Sellâm a.g.e., s. 77.

Bu mesel ° Amr b. ° Âs'a aittir. Hz. ° Osmân'ın hilafeti zamanında insanlardan ayrı bir hayat sürmeye başladı. Kendisine Hz. ° Osmân'ın evinin kuşatıldığı ve öldürüldüğü haberi verilince böyle bir olayın olabileceğini, kendisinin önceden söylediğini ifade eder. Ve ardından bu sözü zikreder.

مَلَكْتَ فَاسْجِعْ

“Kazandın, galip geldin şimdi güzel davran”.¹⁰⁹

Mesel Hz. ° Âişe'ye aittir. Bu sözü Cemel savaşında Hz. Ali(ra) kendisine galip gelince söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali(ra) beraberine kırk kadın ve birçok mal vererek onun Medine'ye güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamıştır.

السعيد من وعظ بغيره

“Mutlu kişi başkasından kendisine ders çıkararak kişidir”.¹¹⁰

Mesel ° Abdullah b. Mes ° üd'a aittir. Bu meseli bir hutbesinde kullanmıştır.

إنما أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الأَبْيَضُ

“Ben, beyaz öküzün yenildiği gün yenilmişim”.¹¹¹

Hz. Ali(ra) bu sözü yaşanan karışıklıklar üzerine söylemiş ve ardından “Ben Osmân'ın öldürüldüğü gün yorgun ve çaresiz kaldım, cesaretim kırıldı” demiştir. Bu sözünü Hz. ° Osmân'a destek olmamız ve onu daha iyi korumamız gerekirdi, sıranın bize geleceği belliydi demek istemiştir.

لا أَكُونُ مِثْلَ الضَّبُعِ تَسْمَعُ اللَّدْمَ فَتُخْرَجَ فَتُصَادَ

“Ben taş sesini işitip aldanan ve kafasını yuvadan çıkarıp avlanan sırtlan gibi olmayacağım”.¹¹²

Mesel Hz. Ali (ra)'ye aittir. Bu sözü oğlu Hasan'a karşı söylemiş ve kendisine tuzak kurulduğunu ifade etmek istemiştir.

بِحَمْدِ اللَّهِ لَا بِحَمْدِكَ

“Allah'a hamd ediyorum, sana değil”.¹¹³

Mesel Hz. ° Âişe'ye aittir. Bu sözü ifk hadisesinden dolayı inen âyeti kendisine haber veren Hz. Muhammed'e karşı söylemiştir.

إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ

¹⁰⁸ ez-Zemaşşerî, I, 124.

¹⁰⁹ ez-Zemaşşerî, II, 348; İbn Sellâm, a.g.e., s. 154.

¹¹⁰ İbn Sellâm a.g.e., s. 227.

¹¹¹ ez-Zemaşşerî, I, 417.

¹¹² İbn Sellâm, a.g.e., s.126.

¹¹³ el-Meydânî, I, s. 96.

“Allah’ın askerleri vardır. Bal da onlardandır”.¹¹⁴

Mesel, Mu° âviye b. Ebî Sufyân’a aittir. Kendisine Mâlik b. Eşter’in bal yiyerek zehirlendiği ve bunun neticesinde öldüğü haberi verilince bu sözü söylemiştir.

إِذَا جَاءَ الْحَيْنُ حَارَتِ الْعَيْنُ

“Kader anı, zamanı geldiğinde göz görmez olur”.¹¹⁵

Mesel,° Abdullah b.° Abbâs’a aittir. Kendisine “Sen, Hüdhüd sıçradığında kendisine en yakın olan suyu kolayca görebiliyordu, fakat tuzak olan kafesi görmüyordu”. diyorsun, bu nasıl olur? diye sorduklarında bu sözle cevap vermiştir.

إِنهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ عَنِ اللَّبَنِ

“Bu iş, çocuğu süttten kesmek için onu kandırmaya benzemez”. “Bu iş çocuk oyuncuğu değil”.¹¹⁶

Mesel, Mu° âviye b. Ebî Sufyân’a aittir. Hz. Ali (ra), Cerir b.° Abdillâh el-Becelî’yi Mu° âviye’ye kendisine biat etmesini bildirmek için elçi olarak göndermiştir. Elçiyi dinleyen Mu° âviye, aceleye gerek olmadığını ifade ettikten sonra bu sözü söylemiştir.

قَوْلُ الْحَقِّ لَمْ يَدْعُ لِي صَدِيقًا

“Doğru sözlü olmak, yanımda hiçbir arkadaşı bırakmadı”.¹¹⁷

Mesel, Ebû Zer el- Ğifârî’ye aittir. Kendisi özellikle Emevîler döneminde konuşmaları sebebiyle çok sıkıntı çekmiştir.

إِسْمَاحٌ يُسْمَاحُ لَكَ

“Müsamaha göster ki sana da müsamaha gösterilsin”.¹¹⁸

Mesel ° Abdullah b. ° Abbâs’a aittir.

السُّكُوتُ أَخُو الرِّضَا

“Susmak, rıza göstermekle aynı şeydir”.¹¹⁹

Mesel, Hassân b. Şâbit’e aittir. Bu sözü Hz. ° Ali (ra)’ye karşı, onun Hz. ° Osmân’ın öldürülmesi meselesinde sessiz kaldığını düşündüğü için söylemiştir.

الشَّأَةُ الْمَدْبُوحَةُ لَا تَأَلَمُ السَّلْخَ

“Ölmüş koyuna derisinin yüzülmesi acı vermez”.¹²⁰

¹¹⁴ ez-Zemaşşerî, I, 43.

¹¹⁵ el-° Askerî, I, 18; ez-Zemaşşerî, I, 123.

¹¹⁶ el-Meydânî, I, s. 60.

¹¹⁷ Aynı Eser, II, s. 109.

¹¹⁸ ez-Zemaşşerî, I, 172.

¹¹⁹ Aynı Eser, I, 325.

¹²⁰ Aynı yer.

° Abdullah b. Zubeyr, Haccâc b. Yûsuf Kâbe'yi muhasara altına alınca "Ben öldürülmekten korkmuyorum fakat uzuvlarımın kesilip işkence yapılmasından korkuyorum". deyince Esmâ binti Ebî Bekr bu sözü söyleyerek endişesinin yersiz olduğunu ifade etmiştir.

لا جديد لمن لا خلق له

"Eskisi olmayanın yenisi olmaz".¹²¹

Hz. ° Âişe, bu meseli eski olan malın tamir edilmesi gerektiğini ifade için söylemiştir.

أحرصُ علي الموت تُوهب لك الحياة

"Ölüme karşı istekli ol ki sana hayat bahşedilsin".¹²²

Hz. Ebû Bekr, Hâlid b. Velîd'i ridde ehline karşı gönderirken ona cesaret vermek için söylemiştir.

من لم يعرف الشرَّ كان أجدرُّ أن يقع فيه

"Kötüyü tanımayan kişi, ona düşmeye en müsait kişidir".¹²³

Mesel, Hz.° Ömer (ra)'e aittir.

لو أن الصبر والشكر بَعيران ما باليتُ أيهما ركبتُ

"Eğer şükür ve sabır iki deve olsaydı, hangisine bineceğime aldırılmazdım".¹²⁴

Hz.° Ömer (ra) bu meseli, şükür ve sabrın önemini ifade etmek için kullanmıştır. Her biri en az diğeri kadar önemli ve kıymetlidir anlamındadır.

من عَظَمَ صِغارِ المصائب ابتلاه اللهُ بِكِبَارِها

"Kim küçük sıkıntıları, dertleri gözünde büyütürse, Allah onu daha büyük dertlerle imtihan eder".¹²⁵

Mesel, Hz. Ali(ra)'ye aittir. Sıkıntılara karşı sabretmek gerektiğini ifade etmek için kullanmıştır.

وما لإبن آدم والفخرُ وإنما أوله نطفةٌ وآخره جيفةٌ

"Âdemoğluna ne oluyor ki övünüyor. Onun başlangıcı bir damla pis kan, sonu leş değil mi?"¹²⁶

¹²¹ ez-Zemaşşerî, II, 261.

¹²² el-Meydânî, I, 364.

¹²³ Aynı Eser, II, 451.

¹²⁴ Aynı yer.

¹²⁵ Aynı Eser, II, 453.

¹²⁶ Aynı yer.

Hz. Ali(ra) bu sözü ile insanların aslını unutmaması gerektiğini ve aslında herkesin aciz olduğunu ifade etmek istemiş ve bu durumda olan insanların kendilerini övmelerini ise anlamsız bulmuştur.

الدهر يومان فيوم لك ويوم عليك فإذا كان لك فلا تبطر وإن كان عليك فلا تضجر

“Zaman iki çeşittir. Bazen lehine bazen aleyhine. Zaman lehine olduğunda mağrur olma, aleyhine olduğunda ise tasalanma”.¹²⁷

Bu mesel de Hz. Ali(ra)’ye aittir.

ملاك أمركم الدين وزينتكم العلم وحصون أعراضكم الأدب وعزكم الحلم وحيثكم الوفاء

"İşlerinizin temeli din, süsünüz ilim, huylarınızın kalesi edep, şerefınız yumuşak huylu olmak, zinetiniz ahde vefadır".¹²⁸

Bu mesel ° Abdullah b. ° Abbâs’a aittir.

لا يكن حبك كلفا ولا بغضك تلفا

“Birine olan sevgin yük olmasın, öfken yok etmesin”.¹²⁹

Hz. ° Ömer (ra)’e ait olan bu mesel, işlerde dengeyi ve orta yolu teşvik için kullanılır.

Görüldüğü gibi sahabeye ait sözler, mesel kitaplarında yer yer zikredilmiş ve bu mesellerin söyleniş sebepleri de açıklanmaya çalışılmıştır. Bu alanda müstakil eserler çok azdır. Özellikle Hz. Ali (ra)’nin sözlerinin yaygınlaşması, bu konuda eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Mu° allim Nâcî, Hz. Ali (ra)’nin mesellerinden 280 kadarını derlemiş ve *Emsâl-i °Ali* adıyla Türkçeye çevirmiştir. (İst. 1303) el-Meydânî (ö.518/1124) eserinin otuzuncu bölümünde Hz. Muḥammed (s.a.v.)’e ait meselleri sıraladıktan sonra sahabeye ait meselleri zikreder. Ebû Manşûr es-Se° âlibî (ö.429/1038) ise et-Temsîl ve'l-Muḥâzara adlı eserinde sahabe ve tâbi° ûna ait sözleri eserinin birinci bölümünde zikreder.¹³⁰

4.3. MUVELLED MESELLER

Lügat olarak; icad edilen, sonradan ortaya konan, yeni demektir.¹³¹

İbn Manzûr (ö.711/1311) müvelledi “Her şeyin yenisidir. Şairlerden muvelledun da böyledir. Sonradan, yeni oldukları için böyle isimlendirilmişlerdir”. diye tarif eder.¹³²

¹²⁷ Aynı yer.

¹²⁸ el-Meydânî, II, 455.

¹²⁹ İbn Sellâm, a.g.e., s. 178.

¹³⁰ el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 296.

¹³¹ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 101-105.

es-Suyûfî (ö.911/1505) ise “Lafızları delil olarak kabul edilmeyen, müvelled kişilerin ortaya çıkardığı şeydir”. şeklinde açıklar.¹³³

Tacettin Uzun’a göre “Hicri II. yüzyılın sonuna kadar şehirlilerin hicri IV. yüzyılın sonuna kadar da bedevi Arapların kullanmadığı, sonradan ortaya çıkmış lafızlara muvelled mesel denir”.¹³⁴

Tacettin Uzun’un ifade ettiği devirler, Arapların diğer milletlerle kaynaşmaya ve ilişki kurmaya başladıkları devirlerdir. Bu devirlerden önceki Arap edebiyatı ürünleri istiḥad dönemi ürünleri olarak kabul ediliyordu. Demek ki müvelled meseller, diğer milletlerle etkileşimin başladığı ve dilin bozulduğu dönemle başlayan ve daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan mesellerdir. Muvelled mesel tarifindeki şehirli ve bedevi ayrımı ise bedevi Arapların dillerini daha çok korudukları ve yeniliklere zamanla alıştıklarını göstermektedir.

Arap mesellerinde ° Arabî (kadîm)-muvelled ayrımını ilk yapan kişi Hamza el-Işfehânî (ö.360/970)’dir. el-Işfehânî, *ed-Durretu’l-Fâhira* adlı eserinde 29. bölümü bu tür mesellere ayırmış, **أفعل من** formundaki 440 muvelled meseli açıklamıştır. Ebû Hilâl el-° Askerî (ö.400/1009), *Cemheretu’l-Emsâl* adlı eserinde muvelled mesellere değinmekte, el-Meydânî(ö.528) ise eserinde her bölümün sonunda o harf ile başlayan muvelled meselleri zikretmektedir.¹³⁵

Bu tür meseller genellikle garip kelimelerin bulunmayışı, ibarelerin yalın ve anlaşılır olması, secî, izdivâc, tıbâḫ ve muḫabele gibi lafzî sanatlar içermesi bakımından kadîm mesellerden ayrılırlar. Bu tür meseller daha çok mahalli meseller olduğu için kadîm meseller kadar yaygınlık kazanmamıştır.

Muvelled mesellere örnekler:

إن للحيطان آذانا

“Duvarların kulağı vardır”.¹³⁶

إذا ذكرتَ الذئبَ فأعدَّ له العصا

“Kurdu andığında sopanı hazırla”.¹³⁷

¹³² İbn Manzur, III, 470.

¹³³ Ebu’l-Faẓl ° Abdurrahmân b. el-Kemâl Ebû Bekr Celâleddîn es-Suyûfî, el-Muẓhir fi ° Ulûmi’l-Luġa ve Envâ° iha, (Şerh Muḫammed Câdu’l-Mevlâ ve Arkadaşları), tsz, I, 304.

¹³⁴ Uzun, s. 19.

¹³⁵ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 104.

¹³⁶ el-Meydânî, I, 87.

¹³⁷ Aynı yer.

إِذَا شَاوَرْتَ الْعَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ

“Akıllı kişi ile istişare ettiğinde onun akli senin olur”.¹³⁸

إِذَا افْتَقَرَ الْيَهُودِيُّ نَظَرَ فِي حِسَابِهِ الْعَتِيقِ

“Yahudi fakirleşmeye başlarsa eski hesapları karıştırır”.¹³⁹

إِذَا جَاءَ أَجَلَ الْبَعِيرِ حَامٌ حَوْلَ الْبَيْرِ

“Devenin eceli geldiğinde kuyunun etrafında dönmeye başlar”.¹⁴⁰

إِذَا اصْطَلَحَ الْفَأْرَةُ وَالسَّنُورُ خَرِبَ دُكَّانُ الْبِقَالِ

“Kedi ile fare anlaşır, bakkal dükkânının hali harap olur”.¹⁴¹

التَّعْبِيرُ نِصْفُ التَّجَارَةِ

“Tezgâhtarlık,(malın reklâmı), ticaretin yarısıdır”.¹⁴²

أَجْرُ النَّاسِ عَلَى الْأَسَدِ أَكْثَرُ لَهُمْ لَهُ رُؤْيَا

“İnsanların arslana karşı en cüretkârı onu en çok görendir”.¹⁴³

الْحَسُودُ لَا يَسُودُ

“Kıskanç mutlu olamaz”.¹⁴⁴

دَخَلَ فُضُولِيُّ النَّارَ فَقَالَ : الْحَطْبُ رَطْبٌ

“Lüzumsuzu cehenneme atmışlar, odun yaş demiş”.¹⁴⁵

رَأْسُ الْخَطَايَا الْحَرِصُ وَالْغَضْبُ

“Hataların başı,hırs ve öfkedir”.¹⁴⁶

صَاحِبُ الْحَاجَةِ أَعْمَى

“İhtiyaç sahibi kördür”.¹⁴⁷

الْقَصَابُ لَا تَهْوُلُهُ كَثْرَةُ الْغَنَمِ

“Koyunların çokluğu kasabın gözünü korkutmaz”.¹⁴⁸

زَكَاةُ الْبَدَنِ الْعِلْلُ

“Bedenin zekâtı hastalıklardır”.¹⁴⁹

¹³⁸ Aynı yer.

¹³⁹ Aynı yer.

¹⁴⁰ Aynı yer.

¹⁴¹ Aynı yer.

¹⁴² el-Meydânî, I, 150.

¹⁴³ Aynı Eser, I, 190.

¹⁴⁴ Aynı Eser, I, 230.

¹⁴⁵ Aynı Eser, I, 274.

¹⁴⁶ Aynı Eser, I, 317.

¹⁴⁷ Aynı Eser, I, 417.

¹⁴⁸ Aynı Eser, II, 129.

¹⁴⁹ Aynı Eser, I, 327.

5. MESELLERİN TEDVİNİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Arap meselleri Emevîler döneminde tedvin edilmeye başlanmış ve daha sonraki dönemlerde de bu çalışmalar devam ederek günümüze kadar aktarılmıştır. Emevîler döneminden önce de mesellerin yazıldığı bazı kaynaklarda ifade edilmiş ancak bu eserlere ulaşılamamış ya da bu eserler zaman içerisinde kaybolmuştur. Kaybolan ve aslı bulunmayan bu eserlere, elimizdeki mesel kitaplarında atıfta bulunulmuş ve isimleri zikredilmiştir. Meseller hakkında yapılmış çalışmaları şu şekilde belirtebiliriz.

1- Şuħar b. Ayyâş el ° Abdî (ö.40/660) *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁵⁰

2- en-Naħħâr b. Evs (ö.60/680), *Kitâb fi 'l-Emşâl*¹⁵¹

3- ° Ubeyd b. Şarya el-Curhumî (ö.67/686), *Kitâbu'l-Emşâl*.¹⁵² Elli sayfalık bir eser olduğu ifade edilmiştir.

4- İlâka b. Kurşum el-Kilâbî; *Kitâbu'l-Emşâl*.¹⁵³

5- Ebû ° Amr b. el-° Alâ (ö.154/770), *Kitâbu'l-Emşâl*.¹⁵⁴ Bu eser kendinden önceki mesel kitaplarından kıssalar yanında lügat ve gramer konularına yer vermesiyle ayrılır.

6- eş-Şarkî b. el-Ķuţâmî (ö.158/774), *Kitâbu'l-Emşâl*.¹⁵⁵

7- el-Mufazzal ez-Ķabbî (ö.170/786), *Kitâbu'l-Emşâl*. Bu eser günümüze ulaşan en eski mesel kitabıdır. Fazla hacimli olmayan eser 170 mesel ihtiva eder. Bu mesellerin 80 tanesi **أفعل من** kalıbındadır. Mesellerin çoğu cahiliye dönemi savaşları, şairleri, ileri gelen kimseleri hakkında söylenmiş olup, mesellerin izahında cahiliye dönemi eyyamından geniş açıklamalar yapılmış, bol miktarda şiirle istişhad edilmiştir. Bu bakımdan eser, cahiliye dönemi hakkında önemli bir kaynaktır.¹⁵⁶

Daha sonraki müelliflere de kaynak olan eser 1300 yılında İstanbul'da basılmış, 1327 yılında da Ķahire'de tekrar neşredilmiştir.

8- ° Aţâ' b. Mus° ab el-Milt (ö.170/786), *Kitâb fi 'l-Emşâl*¹⁵⁷

9-Ebû ° Abdurrahmân Yûnus b. Ħabîb ez-Ķabbî (ö.182/798), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁵⁸

¹⁵⁰ İbn Nedîm, el-Fihrist, Beyrut-tsz., s. 132.

¹⁵¹ el-Cahîz, Kitâbu'l Ħayavân, (Thk, A.Hârûn, M.el-Bâlî el-Ħalebî), Ķahire, tsz, III, 29.

¹⁵² İbn Nedîm, a.g.e. s. 32.

¹⁵³ Aynı Eser, s. 152.

¹⁵⁴ el-Meydânî, I, 4.

¹⁵⁵ Aynı yer

¹⁵⁶ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 100.

¹⁵⁷ el-Meydânî, I, 4.

¹⁵⁸ İbn Nedîm, a.g.e. s. 63.

10-Ebû'l-Feyd Mu° arric es-Sedûsî (ö.195/810), *Kitâbu'l-Emşâl*. Bu eser hacimli olmayıp 104 mesel ihtiva eder. Bu meseller de Arapça söylenmiş olmakla birlikte mesel olmayan sözlerle karışık bir durumdadır. Müellif bazen bir meseli ele alır ve garip kelimeleri şevahid ile zikreder, bazen garip bir kelimeyi izah eder. Daha sonra bu kelimenin geçtiği meseli zikreder. Bu sebepten eserde, herhangi bir metot yoktur. Bunun yanı sıra müellif dil ile ilgili açıklamalara da özen gösterir. Mesellerin söyleniş sebebi, tarihi ve kişilerle ilgili bilgilere ise nadiren değinir. Eser, şiir bakımından zengin olup 140 adet şiir ihtiva eder.

Eser, Aḥmed Muḥammed ez-Ẓabīb tarafından tahkik edilerek 1970 yılında Riyad'da, Ramaẓan Abduṭṭevvâb tarafından tahkik edilerek 1971 yılında Ḳahire'de neşredilmiştir.¹⁵⁹

11- En-Naẓr b. Şumeyl el-Basrî (ö.203/819), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁶⁰

12-° Amr el-Kelbî el-Kûfî el-Bağdâdî (ö.204/820), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁶¹

13- Ebû ° Ubeyde M° amer b. El-Muşennâ (ö.209/825), *Kitâbu'l-Emşâl*. Eserde lügat ve gramere ağırlık verilmiştir. Ayrıca kıssa, şiir ve müvelled mesellere de yer verilmiştir.¹⁶²

14- Ebû Zeyd el-Enşârî (ö.216/831), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁶³

15- el-Eşma° î (ö.216/831), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁶⁴

16-Ebû'l-Ḥasân el-Lıḥyânî (ö.215/830), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁶⁵

17-Ebû ° Osmân Sâ° dân b. el-Mubârek (ö.220/835), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁶⁶

18-Ebû ° Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö.224/838), *Kitâbu'l-Emşâl*. Bu eser kendi alanındaki en orijinal ve önemli kaynaklardan biridir. Kitabına mukaddime ile başlayan müellif daha sonra Hz. Peygamberin mesel mahiyetindeki sözlerini zikretmiş, daha sonra da derlediği meselleri konularına göre tasnif etmiştir. Eser, 19 ana bölüm ve bunların alt bölümlerinden oluşmaktadır. Müellif mesellerin kaynağı, söyleniş sebepleri, garip kelimelerin izahı, istişhad gibi hususlara önem vermiştir. Esere Ebû'l-Fazl el-Munzirî (329/940) tarafından ilaveler yapılmış olup eser Ebu'l-Muzaffer Muḥammed b. Âdem el-Herevî (414/1023) tarafından da şerh edilmiştir. Endülüs'te ise Ebû ° Ubeyd el-

¹⁵⁹ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 100.

¹⁶⁰ ° Abdulmecîd Ḳatâmiş, a.g.e., s. 121.

¹⁶¹ İbn Nedîm, a.g.e., s. 141.

¹⁶² el-Meydânî, I, 4.

¹⁶³ Aynı yer.

¹⁶⁴ Aynı yer.

¹⁶⁵ ° Abdulmecîd Ḳatâmiş, a.g.e. s. 71.

¹⁶⁶ İbn Nedîm, a.g.e. s. 105.

Bekrî (487/1094) Faşlu'l-Mağâl fi Şerh-i Kitâbi'l-Emsâl adı ile şerh etmiştir. Kitap hakkında başka çalışmalar da yapılmış, ° Abdulmecîd Qatâmîş tarafından tahkik edilerek (1400/1980) yılında Mekke'de neşredilmiştir.¹⁶⁷

19- ° Ali el-Eşmâ° î (ö.216/831), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁶⁸

20- İbnu'l-° Arabî (ö.230/844), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁶⁹

21- Ebû Muhammed et-Tevvâzî (ö.238/852), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁷⁰

22- Ebû Yûsuf Ya° kûb b. İşâk es-Sikkît (ö.244/858), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁷¹

23- Muhammed b. Hâbîb el-Bağdâdî (ö.245/860), *Kitâbu'l-Emsâl °alâ Ef°al*¹⁷²

24- Ebû Ca° fer Muhammed b. Hâbîb el-Başrî (ö.245/860), *Kitâbu'l-Emsâl*.¹⁷³ Bu eserin bir bölümünü Muhammed Hâmîdullah neşretmiştir.

25- Ebû İşâk İbrâhîm b. Sufyân ez-Ziyâdî (ö.249-863), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁷⁴

26- Ebû ° İkrime ° Âmir b. ° İmrân ez-Zabbî (ö.250/864)

Bu eser küçük hacimli olup yaklaşık 120 mesel ve sözü ihtiva etmektedir. Ed-Dabbi eserine meseller ile mesel olmamakla birlikte Araplar açısından yaygın olan sözleri karışık olarak almış, bunlardan hangisine mesel hangisinin söz olduğunu belirtmemiştir. Müellif, mesel ve sözlerdeki garip kelimeleri dil ve nahiv açısından izah etmeye büyük özen göstermiş, bunu yaparken de dil ve edebiyat âlimlerinin görüşlerini serdetmiş, şiirle istişhad yapmıştır. Eser, Ramazan ° Abduttevvâb tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.¹⁷⁵

27- Ebû ° Oşmân ° Amr b. Baħr el-Câhîz(ö.255/869), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁷⁶

28-Ebû Muhammed ° Abdullah b. Muslim b.Çuteybe ed-Dîneverî (ö.276/889), *Kitâbu Hikemi'l-Emsâl*¹⁷⁷

29- Ebû'l-° Abbâs Aħmed b. Yaħyâ Sa° leb (ö.291/903), *Kitâbu'l-Emsâl*¹⁷⁸

30- Ebû Tâlib el-Mufazzal b. Seleme b. ° Âsım el-Kûfî (ö.290/902), *Kitâbu'l-Fâħir*

¹⁶⁷ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 101.

¹⁶⁸ İbn Nedîm, a.g.e. s. 87.

¹⁶⁹ Aynı Eser. s. 103

¹⁷⁰ ° Abdulmecîd Qatâmîş, a.g.e. s. 122.

¹⁷¹ İbn Nedîm, a.g.e. s. 108.

¹⁷² Aynı Eser, s. 155.

¹⁷³ Aynı yer

¹⁷⁴ ez-Zirikli, el-° Alâm, Beyrut-1980, I, 40.

¹⁷⁵ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 102.

¹⁷⁶ Abdulmecîd Qatâmîş, a.g.e., s. 122.

¹⁷⁷ İbn Nedim, a.g.e., s. 115.

¹⁷⁸ Aynı eser, s. 121.

Müellif, meseller ile Araplar arasında yaygın bir kullanıma sahip sözleri bir arada toplamış, anlamlarını izah etmiştir. Eser, 270'i mesel olmak üzere 521 söz ihtiva etmektedir. Eserde meseller ile sözler arasında bir ayrıma gidilmemiş, bununla beraber dilci ve edebiyatçıların sözleri ve şiirden istişdah yoluyla garip lafızları açıklamaya, meseller ile ilgili hadisleri zikretmeye özen göstermiştir.

Eser, önce müsteşrik âlim Storey tarafından tahkik edilerek 1915 yılında neşredilmiş, daha sonra ° Abdul° alîm eṭ -Ṭaḥavî tarafından tahkik edilerek 1960 yılında Ḳahire'de yayımlanmıştır.¹⁷⁹

31- Ebu'l-° Abbâs eş-Şeybânî (ö.291/904), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁸⁰

32- Ebû Muhammed el-Enbârî (ö.304/917), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁸¹

33-° Aṭahiyâ el-Ezdî el-Başrî (ö.321/933), *el-Emşâlu'n-Nebeviyye*¹⁸²

34- Ebû ° Abdillâh ° İbrâḫîm b. ° Arafâ Naftavayhî (ö.323/934), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁸³

35-Ebû Bekr Muhammed el-Enbârî (ö.327/938), *Kitâbu'z-Zâhir fî Me°âni Kelimeti'n-Nâs*

Eserde mesellerden başka namaz, dua, tesbih vb. de kullanılan ve manası herkesçe bilinmeyen sözler de toplanmış ve âlimlerin görüşleriyle şiirden istişhad ile bu mesel ve sözlerin manası izah edilmiştir. Eserde yaklaşık 834 mesel ve söz açıklanmış, müellif yanlış kullanılan sözleri belirterek doğrusunu göstermiştir.

Eser, Ḥatim Şâlih ez-Žamîn tarafından tahkik edilerek 1979 yılında Bağdat'ta neşredilmiştir.¹⁸⁴

36- Ebû ° Abdillâh Ḥamza b. el-Ḥasan el-Işfehânî (ö.351/962), *ed-Durretu'l-Fâḫira fî'l-Emşâl elletî °alâ Ef °al*

Müellif bu eserinde **أفعل من** kalıbındaki meselleri derlemiştir. Eser 30 bölüme ayrılmış ,28 bölümde **أفعل من** kalıbındaki meseller alfabetik olarak tasnif edilmiş, 29. bölümde müvelled eserler, 30. bölümde ise mesel yerine kullanılabilecek sözler ele alınmıştır. Bu eser, **أفعل من** kalıbındaki meselleri derleyen en hacimli kitaptır.

Kendisinden sonra yazılan 'Cemheretu'l-Emşâl, Mecm° au'l-Emşâl ve Mustakşâ' adlı eserlere kaynak olan bu eser, ° Abdulmecîd Ḳaṭâmîş tarafından tahkik edilerek 1971 yılında Ḳahire'de neşredilmiştir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 102.

¹⁸⁰ İbn Nedîm, a.g.e. s. 111.

¹⁸¹ Aynı eser, s. 112.

¹⁸² Aynı eser, s. 61.

¹⁸³ Aynı eser, s. 121.

¹⁸⁴ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 102.

37- Ebû Aḥmed el-Ḥasan Sa°îd el-° Askerî (ö.381/933), *Kitâbu'l-Ḥikem ve'l-Emşâl*¹⁸⁶

38- Ebû Bekr el-Ḥavârizmî (ö.382/993), *Kitâb fi'l-Emşâli'l-Muvellede*

39- el-Ḥuseyn b.Muḥammed er-Rafikî el-Ḥâlî (ö.388/998), *Kitâbu'l-Emşâl*¹⁸⁷

40- Ebû Hilâl el-Ḥasan b.° Abdillâh b. Sah el-Askerî (ö.400/1009), *Cemheretu'l-Emşâl*

Eser, meseller hakkında telif edilmiş en hacimli kitaplardan biridir. Mesellerin önemi, diğer edebi sanatlar içerisindeki yeri vb. hakkında bilgi verdiği mükemmel bir mukaddimeden sonra müellif, eserini 29 bölüme ayırmış, ilk 28 bölümü alfabetik olarak mesellere, 29. bölümü de ل harfi ile başlayan mesellere tahsis etmiştir. Müellif önce her bölümde meselleri alfabetik olarak sıraya koymuş, bundan sonra **أفعل من** veznindeki meselleri sıraya koymuş, daha sonra da açıklanması gereken meselleri açıklamıştır. Eser yaklaşık 300 mesel ihtiva etmektedir. Bu mesellerin 800'ü **أفعل من** veznindedir. Müellif mesellerin 1972'sini izah etmiş, diğerlerini izah etmeye gerek görmemiştir. Müellifin, meselleri bir âlim gözüyle, lafız ve mana açısından tenkit etmesi, Kur'ân, hadis ve şiirden yaptığı istişhad, dilcilerin görüşlerine verdiği önem, rivâyetler arasında yaptığı mukayese, mesellerin eski, müvelled, avamca vb. oluşlarına işaret etmesi de esere büyük bir ehemmiyet kazandırmaktadır.

Eser, Muḥammed Ebu'l-Fazl °İbrâhîm ve °Abdulmecîd Kaṭâmîş tarafından tahkik edilerek iki cilt halinde 1964 yılında Kahire'de neşredilmiştir.¹⁸⁸

41- Ebu'l-Ḥasen Ḥabîb el-Başrî el-Mâverdî (ö.450/1058), *Kitâbu'l-Emşâl ve'l-Ḥikem*¹⁸⁹

42- Ebu'l-Ḥasan el-Vâhidî (468/1076), *Kitâbu'l-Vaşîṭ fi'l-Emşâl*¹⁹⁰

43- Ebu'l-Fazl Aḥmed b. Muḥammed el-Meydânî (ö.518/1124), *Mecm'au'l-Emşâl*

Müellif eserini 30 bölüme ayırmış, ilk 28 bölümde meselleri, yalnızca ilk kelimelerinin ilk harflerini göz önüne alarak tertip etmiştir. Her bölümde ele aldığı mesellerin açıklamasını yapar. Bundan sonra, bu harfle başlayan mesellerden **أفعل من** vezninde olanları zikredir. Daha sonra da el-Muvelledûn başlığı altında muvelled

¹⁸⁵ Aynı eser, s. 103.

¹⁸⁶ İbn Ḥallikân, a.g.e. I, 364.

^{187c} Abdulmecîd Kaṭâmîş, a.g.e. s. 122.

¹⁸⁸ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 103.

¹⁸⁹ İbn Ḥallikân, a.g.e., I, 444.

¹⁹⁰ Aynı Eser, I, 464

meselleri zikreder. Ancak muvelled mesellerin anlam ve söyleniş sebepleri hakkında bilgi vermez. Müellif eserin 29. bölümünde cahiliye ve İslâmî dönemde Araplar arasından cereyan eden ve Eyyâmu'l-^c Arab olarak bilinen savaşların isimlerini zikredip kısa bilgiler verir. 30. bölümde ise Hz. Peygamberin bazı hadisleri ile dört halife, İbn^c Abbâs, Ebû Zer ve Ebû'd-Derdâ'nın seçkin sözlerini zikreder. el-Meydânî bazı meselleri, tafsilatlı bir şekilde açıklarken bazılarını da özet bilgilerle verir. Müellif, daha fazla mesele yer vermek için şiir ve ahbara fazla temas etmemiştir. Eserde mevcut olan 6000'den fazla meselin 1000 kadarı muvelleddir. İhtiva ettiği meseller bakımından eser, Emsâl kitaplar içerisinde en hacimli olanıdır.

Âlimlerce çok beğenilen Mecm^c au'l-Emsâl, müellifin öğrencilerinden Ebû Ya^c kûb Yûsuf b. Tâhir tarafından Ferâidu'l-Harâid fi'l-Emsâl ve'l-Hikem adı ile ihtisar edilmiştir. eş-Şeyh İbrâhîm el-Ahdab (ö.1308/1890)'da eserde yer alan meselleri manzum hale getirerek Ferâidu'l-Leâl fi Mecma^c i'l-Emsâl (Beyrut, 1312) adlı eserini telif etmiştir. Çeşitli baskıları bulunan Mecma^c u'l-Emsâl, Muhammed Muhyiddîn^c Abdulhamîd tarafından tahkik edilerek iki cilt halinde Beyrut'ta, Muhammed Ebû'l-Fazl^c İbrâhîm tarafından da tahkik edilerek dört cilt halinde 1978 yılında Kahire'de neşredilmiştir.¹⁹¹

44- Ebu'l-Kâsım Cârullah Maḥmûd b. ^c Ömer ez-Zemaḥşerî (ö.538/1144), *el-Mustaḫşâ fi Emsâli'l-^c Arab*

Eser, önemli mesel kitaplarından günümüze ulaşanların belki sonuncusudur. Ez-Zemaḥşerî eserini 28 bölüme ayırmış, alfabetik sıraya tam olarak riâyet etmiştir. Bu sebeple **أفعل من** veznindeki meseller için ayrı bir bölüm ayırmamış, harf tertibi içerisinde sırası geldikçe vermiştir. Müellif, meselleri izah ederken bu mesellerin söyleniş sebeplerini, kaynaklarını açıklamaya ve şiirden istiḫada büyük özen gösterir. Ancak dil ve nahivle ilgili olarak eserine aldığı görüşlerin hangi âlimlere ait olduğunu belirtmez.

3461 mesel ihtiva eden el-Mustaḫşâ, 1962 yılında Haydarâbâd'da neşredilmiştir.¹⁹²

45- Ebû ^c Abdillâh Muḥammed b. Ḳayyîm el-Cevziyye el-Ḥanbelî (ö.751/1350), *Kitâbu Emsâli'l-Kur'ân*¹⁹³

46- Ebu'l-Meḥâsin Abdârî eş-Şaybî (ö.837/1433), *Kitâbu Timşâl el-Emsâl*¹⁹⁴

¹⁹¹ Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 105.

¹⁹² Arap Edebiyatında Kaynaklar, s. 106.

¹⁹³ ez-Zirikli, a.g.e., VI, 280.

47- Celâleddîn °Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö.911/1505), *Risâle fi Żarbi'l-Meşel*¹⁹⁵

Ayrıca çağdaş yazarlardan Emil Bedi° Yâķub'un *Mevsûâtu Emsâli'l-°Arab* (Beyrut, 1415/1995) ve *Mevsûâtu Emsâli Lubnâniyye* (Beyrut, 1989), ° Afif ° Abdurrahmân'ın *Mu°cemu'l-Emsâli'l-°Arabiyyeti'l-Ķadîme'si* (Riyad, 1405/1985) son dönem çalışmalarına örnek olarak verilebilir.

Ülkemizde ise mesellerle ilgili yapılmış çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

48- Tacettin Uzun; *Arap Dilinde Meseller*, Konya, 1996

49- Numan Yazıcı; *Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul, 2003

50- Hasan Akdağ; *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, Konya, 1999

51- Tacettin Uzun-M.Said Şimşek; *Arapça-Türkçe Deyimler, Kalıp İfadeler, Atasözleri*, İstanbul, 1991

52- Kazım Ürün; *Arapça Hikmetli Sözler*, Konya, 1998

53- İlyas Karslı; *Temel Sözlük*. Yazar sözlüğün son kısmında atasözleri ve kalıp ifadeler diye bir bölüm açmıştır. İstanbul, 1997

54- Ahmet Bulut; *Arap Dil ve Edebiyatında Emsâl*, Basılmamış doktora tezi, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enst., İstanbul, 1984

Ahmet Bulut, çalışmasında emsâl hakkında yapılmış çalışmaları zikrederken 247 adet yazar ve eserden bahseder. Ayrıca derleyeni meçhul 48 adet, nüshaları mevcut olmayan ve hüviyeti tam tesbit edilmemiş, konuyla ilgili dokuz eder hakkında malumat verir.

¹⁹⁴ Aynı Eser, VII, 179.

¹⁹⁵ Aynı Eser, IV, 71.

6. MESELLERDE ELE ALINAN KONULAR

Meseller, Arap edebiyatının en önemli ürünlerinden olduğu için geçmişten günümüze gerek cahiliye gerekse de İslâmî dönem Arap yaşamı hakkında birçok bilgi vermektedir. Mesellerin, özellikle uzun hayat tecrübeleri sonucunda ortaya çıkışı, manalarının isabetli oluşu, ifade şekillerinin belâgatli olması mesellere verilen önemi daha da arttırmıştır.

Edebiyat ve örfe son derece bağlı olan Araplar, atalarından kendilerine miras kalan ve belâgat yönleri güçlü olan mesellere sahip çıkmışlar, meselleri günlük hayatlarında ve edebi metinlerinde sıkça kullanmışlardır. Mesellere bakıldığında, mesellerde işlenen konuların hayatın bütün safhalarını ihtiva ettiği görülür. Sıradan günlük olaylardan tutun, toplumun genelini ilgilendiren ahlak kuralları, aileyi ilgilendiren meseleler, inanç ile ilgili durumlar, Arapların çöl hayatlarıyla ilgili bilgilerv.b. bir çok konu mesellerde ifade edilmiştir.

Çalışmamızın bu kısmında, günümüze kadar ulaşmış en eski mesel kitaplarından ve daha sonraki dönemlerde derlenmiş olan eserlerden bazı meselleri konu başlıkları altında derlemeye çalıştık. Birbiriyle alakalı ve yakın olan başlıkları ve meselleri beraber verdik. Böylelikle mesellerde ele alınan konuları ve bu konular hakkında ortaya konan meselleri daha düzenli bir şekilde ele almayı amaçladık.

Konu başlıklarının son kısmında ise mesel kitaplarından derlediğimiz dua ve beddua kalıplarını verdik.

6.1. İLİM-ÂLİM-BİLGİ-CEHALET-AKIL

رَأَى الشَّيْخُ خَيْرَ مَنْ مَشَّهَدَ الْغَلَامِ

1)"Yaşlıların düşüncesi (fikirleri) gençlerin görüşlerinden daha iyidir (isabetlidir)"¹⁹⁶

- Yaşlı kimselerin hayat boyunca edindikleri tecrübeler ve bunun neticesindeki kanaatleri, gençlerin düşüncelerinden ve kararlarından daha isabetlidir.

إِنَّ الْعَالَمَ كَالْحَمَّةِ يَأْتِيهَا الْبُعْدَاءُ وَيَزْهَدُ فِيهَا الْفُرَبَاءُ

¹⁹⁶ el-Meydânî, I,292; ez-Zemahşerî, I, 91.

2)"Doğrusu âlim uzakta bulunan insanların şifa bulmak amacıyla gelip yıkandıkları, yakınında bulunan insanların ise bihaber kaldığı sıcak kaynak suyu gibidir"¹⁹⁷.

-Alimlerin kıymeti ailesi, çevresi ve toplumu tarafından fazla bilinmez.

- Bir şey yakında ve elde edilebilecek konumdayken değeri anlaşılmaz, rağbet görmez, fakat uzakta ve ulaşılması zor ise kıymete biner.

- Bazen de şöyle bir durum ortaya çıkar: İlim sahibi kişiler hep başkalarına anlatır onlarla uğraşırlar ve bu esnada ailelerini ve yakınlarını ihmal edebilirler.

إِذَا زَلَّ الْعَالِمُ زَلًّا بَزَلَّتْهُ عَالَمٌ

3)"Âlimin ayağı kayarsa, onun ayağının kaymasıyla âlemin (etrafındaki insanların) ayağı kayar".¹⁹⁸

-Alim örnek ve önder insandır. Bu yüzden bu tür kişilerin hataları normal insanlara benzemez. Sıradan bir insanın hatası yalnız kendisini bağlar, ancak önder insanların davranışları topluluklarını da ilgilendirir. Bu yüzden âlimin bir hatası birçok kişinin hatasına, yanlış bir fetvası toplumun yanlışına sebep olur

أَزْهَدُ النَّاسِ فِي الْعَالَمِ أَهْلُهُ

4)"İnsanların âlimlere en uzak olanları aileleridir".¹⁹⁹

- İnsan, ailesi içindeki güzelliğin ve kıymetin değerini bilmeyebilir.

الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ

5)"Hikmet, müminin yitik malıdır".²⁰⁰

-Bu söz Hz. Peygambere aittir. İnsanlar kaybettikleri şeylere tekrar kavuşmak için ellerinden geleni yaparlar. Bu sözle ilmin de yitik bir mal gibi aranması ve elde edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

إِنَّمَا النَّفْسُ كَالزَّجَاجَةِ وَالْعِلْمُ سِرَاجٌ وَحِكْمَةُ اللَّهِ زَيْتٌ فَإِذَا أَشْرَقَتْ فَإِنَّكَ حَيٌّ وَإِذَا أَظْلَمَتْ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ

6)"Nefis cam, ilim lamba, Allah'ın hikmeti ise yağdır. Lamba yandığında sen dirisin, söndüğünde ise sen ölüsün".²⁰¹

¹⁹⁷ el-Meydânî, II, 283; ez-Zemaşşerî, I, 407; İbn Sellâm, s. 207.

¹⁹⁸ Aynı eser, I, 44.

¹⁹⁹ İbn Sellâm, s. 209.

²⁰⁰ Muslim, Kitâbu'l-Mesâcid, 79; Tirmizî, Kitâbu'l-° İlim, 19.

²⁰¹ Maḥmûd İsmâ° il Şînî, Nâşif Muştafâ ° Abdu'l° azîz, Muştafâ Aḥmed Suleymân, Mu° cemu Emşâli'l° Arabiyye, Beyrut-1992, s. 94.

- Hayatın ve yaşamın amacı Allah'ın hikmetini öğrenip bilgi sahibi olmak ve bu bilgiyle etrafı aydınlatıp insanlara faydalı olmaktır. Eğer insanlar bu görevi yapmıyorsa insanın hayatının, var olmasının anlamı yok demektir. Sanki o kişi ölü gibidir.

العِلْمُ بِنْرِ وَالسُّؤَالُ دَلْوُهَا

7)"İlim kuyu, soru sormak ise kuyunun kovasıdır".²⁰²

- İlim bir hazinedir. İlimden faydalanmanın, onu öğrenmenin yolu merak etmek ve soru sormaktır. Soru sormadan bilgi elde edilmez.

العِلْمُ وَالغِنَاءُ يَسْتُرَانِ كُلَّ عَيْبٍ وَالْجَهْلُ وَالْفَقْرُ يَكْشِفَانِ كُلَّ عَيْبٍ

8)"İlim ve zenginlik her türlü ayıbı (eksikliği) örter. Cehalet ve fakirlik her türlü ayıbı ortaya çıkarır".²⁰³

- İnsanın ilim sahibi olması onun hata yapmasını engeller bu yüzden hataları daha az olur. Cehalet ise hataları çoğaltır.

- Zenginlik, insanların sizin kusurlarınızı görmesine engel olur. Fakat fakirlik de cehalet gibidir, insanı hataya ve yanlışla sürükleyebilir. Aynı zamanda fakir kişilerin başkalarının dikkatini çekecek malı da olmadığı için insanlar onların hatalarını daha kolay görür ve eleştirir.

مَنْ صَاحَبَ الْعُلَمَاءَ وَقُرَّ وَمَنْ عَاشَ السَّفَهَاءَ حُقِّرَ

9)"İlim sahibi kişilerle arkadaşlık eden yücelir. Değersiz (sefih) kişilerle arkadaşlık eden alçalır".²⁰⁴

- Beraber olduğumuz insanlar bizim kimliklerimiz ve değer ölçülerimizdir. Bu sebeple iyilerle beraberlik bize değer katar fakat akılsız insanlarla birliktelik bizi onlara benzetir ve değersizleştirir.

أَوَّلُ الْعِلْمِ مَرٌّ وَآخِرُهُ حُلْوٌ

10)"İlmin başı acı, sonu tatlıdır".²⁰⁵

- İlim elde etmek çok çaba ve gayret gerektirir. Bu yüzden başlangıcı insana zor gelir. Fakat ortaya ilmin ürünleri çıkmaya başlayınca insan mutlu olur..

أَيْنَمَا سَادَتِ الْقُوَّةُ إِخْتَفَى الْعَقْلُ

11)"Kuvvetin (gücün) hüküm sürdüğü yerde akıl yok olur".²⁰⁶

²⁰² Mubeyyîz Muḥammed ° İd, el-Ḥikem ve'l-Emsâlu's-Şa° biyye fi'd-Diyâri's-Şâmiyye, Katar-1986, s. 208.

²⁰³ Muḥammed Şafvet, el-Emsâlu's-Şa° biyye, Kâhire-1982, s. 54.

²⁰⁴ Kazım Ürün a.g.e. s. 87.

²⁰⁵ Ebû Zayf el-Medenî, Kunûzu'l-Ḥikme, Kâhire-1981, s. 39.

²⁰⁶ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 962.

- Güç, kuvvet ve zorbalıkla yönetilen yerlerde yöneticilerden akıllıca bir iş yapmaları beklenemez.

دليل عقل المرء فعله و دليل علم المرء قوله

12)"Kişinin yaptığı iş aklının, sözü de ilminin kanıtıdır".²⁰⁷

- İnsanların davranışları fikirlerinin, düşüncelerinin sonucunda oluşur. Akıllı kişi doğru amellerde bulunur.

- Ayrıca konuşmalarımız da davranışlarımız gibi belli bir fikirsel düşünmeden sonra ortaya çıkar. Konuşmalarına bakarak insanların bilgi seviyesi hakkında kanaat edinilebilir.

ظن العاقل خير من يقين الجاهل

13)"Akıllı kişinin zannı, cahilin kesin bilgisinden iyidir".²⁰⁸

- İlim sahibi kişilerin kanaati, cahil, ilimden bihaber kişilerin görüşünden daha hayırlı ve isabetlidir.

كل شيء إذا كثر رخص ، إلا العقل فإنه كلما كثر غلا

14)"Akıl haricinde her şey çoğaldıkça ucuzlar, değeri azalır. Ancak akıl çoğaldıkça değer kazanır".²⁰⁹

- Maddi olan şeylerin büyük bir kısmının miktarı arttıkça fiyatı düşer ya da değersiz hale gelir. Ancak akıl bu kuralın dışındadır. Kişi akı ile değer kazanır.

6.2. HAYIR KONUŞMAK, SUSMAK, YERİNDE KONUŞMAK, SIR SAKLAMAK, SÖZ VERMEK

والله الذي لا إله غيره ما شيء أحق بطول سجن من لسان

1)"Kendisinden başka ilah olmayan (Allah)'a yemin olsun ki yeryüzünde dilden daha çok hapsedilmeyi hak eden başka bir şey yoktur".²¹⁰

- Çok konuşmak ve yersiz konuşmak iyi değildir. Bu yüzden dilimize sahip olmalı ve gerekmedikçe konuşmamalıyız.

التقي ملجم

2)"Sakınan ağzına gem vurmuş gibidir".²¹¹

²⁰⁷ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 209.

²⁰⁸ Aynı eser, s. 336.

²⁰⁹ Aynı yer.

²¹⁰ ez-Zemaşşerî, I, 324.

²¹¹ el-Meydânî, I, 139.

- İnsan, başına olumsuz şeylerin gelmesini istemiyorsa başından itibaren kendini korumalı ve sakınmalıdır.

عَقْرٌ رَفَعَتْ سَا نَ مَوْ قَ رَخَ بَاتْ غَا نَ مَ

3)"Kim gıybet ederse dinini bozmuş, inancında bir gedik açmış olur. Kim de bağışlanma dilerse dinini düzeltmiş ve gediği kapatmış olur".²¹²

هِيَ كَفَّ نِي بِلُجِّ رَلَا لَتَقَمَ

4)"İnsanın ölümü iki çenesi arasındadır".²¹³

- Bazen insanların konuştukları başına bela olur ve hatta ölümüne bile sebep olabilir.

لَوْ صَ نَمَ ذَفْنَا لُوقِ بُرُ

5)"Nice söz vardır ki, birçok hamleden daha etkileyicidir".²¹⁴

يَقِي وَ دَقَّ فِ هِبْ ذَبْ ذَوِّ هِبْ قَبْقَبِ وَ هَقْلُ قَلِّ رَشَّ لُجِّ رَلَا يِقِي وَ إِذَا

6)"Kişi dilinin, karnının ve cinsel uzvunun başına açacağı kötülüklerden korunmuşsa muhakkak ki kendisini her türlü kötülükten korumuş olur".²¹⁵

- Dil, nefis ve cinsel arzu insanı yanlışa ve günaha sürükleyen temel etkenlerdir. Bunlara sahip olan kendisini korumuştur.

طَقَسَ أَرْثَاكَ نَمَ

7)"Çok konuşan çok yanılır".²¹⁶

ةَبَّ حَمَّ لَ أُهُ لَ هَا بُسْ كُيْ تُ مَّ صَّ لَ

8)"Susmak, sessiz kalmak, sahibine muhabbet kazandırır".²¹⁷

-Çok konuşmayan ve yerinde konuşan kişiler daha çok sevilir.

هَلْ عَافَ لِي لِقَوِّ مَكَّ حَ تَمَّ صَّ لَ

9)"Susmak hikmettir, ancak yapan azdır".²¹⁸

- İnsanların içinde diline sahip olabilen çok az insan vardır.

فَرَعَاتِ أَلْ أَمِّبِ فَرَّهَاتِ أَلْ

10)"Bilmediğin şeyi fazla övme".²¹⁹ "

²¹² Aynı yer, II, 297; ez-Zemaşşerî, II, 233.

²¹³ el-° Askerî, II, 228; ez-Zemaşşerî, I, 346; İbn Sellâm, s. 40.

²¹⁴ el-Meydânî, I, 290; ez-Zemaşşerî, II, 246.

²¹⁵ İbn Sellâm, s. 42; ez-Zemaşşerî, I, 129.

²¹⁶ el-° Askerî, I, 494; el-Meydânî, II, 297; İbn Sellâm, s. 43.

²¹⁷ el-Meydânî, I, 402.

²¹⁸ İbn Sellâm, s. 44; ez-Zemaşşerî, I, 328.

²¹⁹ el-Meydânî, II, 219; el-° Askerî, II, 278.

- Hakkında kesin kanaat sahibi olmadığımız kişiler ve konular hakkında ileri geri konuşmaktan sakınmak gerekir.

أَمَلِكُ النَّاسِ لِنَفْسِهِ مَنْ كَتَمَ سِرَّهُ مِنْ صَدِيقِهِ وَخَلِيلِهِ

11)"İnsanların nefesine en çok sahip olanı sırrını arkadaşından ve dostundan bile gizleyen kişidir".²²⁰

- İnsan arkadaşlarıyla ve dostlarıyla her şeyi paylaşır. Ancak onlara bile sırlarını söylemeyen birisi varsa o kişi diline sahip olabiliyor demektir.

الحديث ذو شجون

12)"Konuşma birçok sıkıntı barındırır".²²¹

- Konuşmaların ve ifadelerin insanın başına neler açabileceği belli değildir. Birçok probleme sebep olabilirler. İyiye düşünüp sonra konuşmak gerekir.

رب سامع قفوتى لم يسمع عذرتى

13)"Sözlerimi işiten nice insan var ki (o sözlerimdeki hatalarımdan dolayı sarf ettiğim) ölümlerimi duymadılar".²²²

- Kötü söz çabuk yayılır, sonradan pişmanlık ve özür hatayı telafi etmez.
- İnsanlar kötüyü daha çabuk dinler ve onu yayarlar fakat özürleri görmezlikten gelirler.

رب ملوم لا ذنب له

14)"Nice azarlanan kişinin suçu yoktur".²²³

- İnsanlar bazen suçsuz yere kınanır ve hor görülürler. Bunun sebebi kesin bilgi sahibi olunmayan konularda konuşulmasıdır.

ة ل ع ء ا ق ر خ مُ د ع ت ال

15)"Acemi kusursuz olmaz".²²⁴

-İnsanlar bazen kötü niyetten değil de, işi bilmeyişlerinden ya da tam kavrayamamaktan dolayı bir konuda hoş olmayan sözler söyleyebilirler. Bu tür insanları affetmek ve acemiliklerine vermek gerekir.

آفة المروءة خلف الموعد

16)"Verilen sözde durmamak yiğitliğin sonudur (olmayışını, bitişini gösterir."²²⁵)"

²²⁰ İbn Sellâm, s. 59; ez-Zemaşşerî, I, 367.

²²¹ Aynı yer; el-Meydânî, II, 287.

²²² el-° Askerî, I, 474; İbn Sellâm, s. 62.

²²³ el-Meydânî, I, 305.

²²⁴ el-° Askerî, II, 379; el-Meydânî, II, 213.

²²⁵ el-Meydânî, I, 59; İbn Sellâm, s. 71.

17)"Bela ağızdan çıkan söze bağlıdır".²²⁶

- Hayır konuşmak insana hayır kazandırır. Bir şeyi kötü yorumlamak ya da kötü söz sarf etmek belaya sebep olabilir.

شَنْمَ رَخْسَاتِ أَلْكَبِ رَوْحِي فِ عِي

18)"Bir şeyle alay etme başına gelir".²²⁷

- İnsanları bazı noktalarda eleştirirken dozu kaçırmamak ve işi alaya götürmemek gerekir. Unutulmamalıdır ki hayat her şeye gebedir. Bugün kınama sebebi olan şeyin yarın başımıza gelip gelmeyeceği belli değildir.

كَبَّسَ نَمَ؟ : لَأَقِي فِ كَغَلْبِي ذَلَا

19)"Sana kim sövdü (diye sorulunca): O lafı sana ulaştırın, aktaran denilmiştir".²²⁸

- İnsanlar arasında söz taşımak, özellikle de olumsuz şeyleri götürüp getirmek en kötü huylardandır.

- Sana laf taşıyan o sözü söyleyen kadar çirkin bir iş yapmıştır. Çünkü o kötü sözü sana aktararak seni üzmüştür.

إنما المرء بأصغريه بقلبه ولسانه

20)"İnsan iki küçük organıyla insandır; Dili ve kalbi ile".²²⁹

- Bu iki organ doğru ve düzgün çalıştığında insanın tüm amelleri doğru ve güzel olur. Ancak ikisinin bozuk olması durumunda tüm ameller bozulur.

إذا سمعت الرجل يقول فيك من الخير ما ليس فيك فلا تأمن أن يقول فيك من الشر ما ليس فيك

21)"Birisinin sende bulunmayan iyiliklerden bahsettiğini duyarsan o kişinin sende olmayan kötülüklerden de bahsetmesinden emin olma".²³⁰

- Güvenilecek insanlar sana karşı dürüst olan insanlardır. Sürekli pohpohlayan insanlar başka bir durum ya da zamanda insanı kötüleyebilirler. Dalkavuklara güven olmaz.

رُبَّ طَرْفٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَانٍ

22)"Nice bakış var ki manası, konuşmaktan daha açıktır".²³¹

²²⁶ ez-Zemaşşerî, I, 305; el-° Askerî, I, 207.

²²⁷ ez-Zemaşşerî, II, 255.

²²⁸ el-Meydânî, II, 314.

²²⁹ ez-Zemaşşerî, II, 345.

²³⁰ ez-Zemaşşerî, I, 296.

- Bazen insan, bakışlarıyla konuşmadan daha çok şey anlatır.

صَاحِبُ سِرِّ فِطْنَتُهُ فِي غُرْبَةٍ

23)"Sır sahibinin aklı gurbettedir".²³²

- Sır sahibi olan kişi sırrını saklayamaz. Sırrı saklama düşüncesi kendisini rahatsız eder. Bu yüzden düşüncelere dalar ve sürekli dalgın gözükür.

كُلُّ خَاطِبٍ عَلَى لِسَانِهِ تَمْرَةٌ

24)"Her hatibin dilinde hurma vardır".

"Her hatibin dilinden bal damlar".²³³

- İnsanları etkileme gücüne sahip olan hatipler ve vaizler o kadar güzel konuşurlar ki insanlara bu kişilerin sözleri çok tatlı ve güzel gelir.

قَوْلُ الْحَقِّ لَمْ يَدْعَ لِي صَدِيقًا

25)"Doğru söz bana bir tane bile arkadaş bırakmadı".²³⁴

- Doğruyu söylemek bazı şeyleri göze almayı gerektirir. Çünkü doğru söz herkesin işine gelmeyebilir. Bu sebeple etrafımızdan arkadaşlarımız bile uzaklaşabilir.

كَلَامٌ كَالْعَسَلِ وَفِعْلٌ كَالْأَسَلِ

26)"Söz bal gibi, davranış ise mızrak ucu gibi".²³⁵

- Söyledikleri ile yaptıkları birbirine uymayan kişiler için söylenir.

أَطْعَ أَمْرٌ مَبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ

27)"Seni ağlatanların sözlerini dinle, güldürenlerin sözlerini değil".

- Sana karşı doğruları söyleyen ve üzüldüğünü bile bile doğruyu söylemeye devam edenlerin sözlerini dinle, dediklerini yap. Ancak gerçekleri saklayıp sürekli sana iyi taraflarından bahseden kişilerin sözlerine itaat etme. Çünkü gerçek dostlar hakkı söyler.

إِنْ كُنْتَ فِي الصَّلَاةِ فَاحْفَظْ قَلْبَكَ، وَ إِنْ كُنْتَ فِي الطَّعَامِ فَاحْفَظْ خُلُقَكَ، وَ إِنْ كُنْتَ فِي بَيْتِ الْغَيْرِ

فاحفظ عينك، وَ إِنْ كُنْتَ بَيْنَ النَّاسِ فَاحْفَظْ لِسَانَكَ

28)"Namazda isen kalbini, yemekte isen boğazını, başkasının evinde isen gözünü, insanların arasında isen dilini muhafaza et".²³⁶

جِرْحَاتُ اللِّسَانِ لَهَا إِيْتَامٌ وَلَا يُلْتَأَمُ مَا جَرِحَ اللِّسَانُ

²³¹ el-Meydânî, II, 74.

²³² el-Meydânî, I, 403.

²³³ el-Meydânî, II, 153.

²³⁴ el-Meydânî, II, 109.

²³⁵ Mu° allim Nâcî , a.g.e., s. 350.

²³⁶ Ebû Żayf el-Medenî, a.g.e., s. 39.

29)"Dildeki yaraların tedavisi mümkündür, fakat dilin sebep olduğu yaraların tedavisi mümkün değildir".²³⁷

- Bazı sözler vardır ki insanın gönlünü yaralar ve bir daha bu yara kapanmaz.

سِرُّكَ أَسِيرُكَ فَإِنْ نَطَقْتَ بِهِ فَأَنْتَ أَسِيرُهُ

30)"Sırrın esirindir. Birine söylediğinde artık sen o sırrın esiri olursun".²³⁸

إِجْعَلْ هَذَا فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ

31)"Bunu su sızdırmayacak bir kaba koy".²³⁹

- Bu mesel sırrın herkese söylenmeyeceğini, ancak sır saklamasını bilen ve başkalarına deşifre etmeyen kişilere söylenmesi gerektiğini ifade eder.

النَّدْمُ عَلَى السُّكُوتِ خَيْرٌ مِنْهُ عَلَى الْقَوْلِ

32)"Susmaktan kaynaklanan pişmanlık, konuşmaktan kaynaklanan pişmanlıktan iyidir".²⁴⁰

مَا اتَّقَى اللَّهَ أَحَدٌ حَقَّ تَقَاتِهِ حَتَّى يَحْزَنَ مِنْ لِسَانِهِ

33)"Diliyle söylediklerinden dolayı pişman oluncaya kadar hiç kimse Allah'a karşı gerektiği şekilde takva göstermiş olmaz".²⁴¹

- İnsan yanlış şeyler söylemiş olabilir. Ancak pişman olması ve yanlışını görmesi onun iyi bir kul olmasının temel şartıdır.

لَيْنُ الْكَلَامِ قَيْدُ الْقُلُوبِ

34)"Sözün kibarı, yumuşak olanı, kalplerin bağıdır".²⁴²

Kibar ve yumuşak söz insanların sevgisinin kazanılmasına vesile olur. Güzel söz kalpleri birbirine bağlar.

مَنْ نَقَلَ إِلَيْكَ نَقْلَ عَنكَ

34)"Sana başkalarına ait sözleri taşıyan, senden de başkalarına taşır".²⁴³

- Söz taşıyan insanlara hiçbir şekilde güven olmaz.

الإِحْسَانُ يَقْطَعُ اللِّسَانَ

35)"İhsan etmek, dili keser".²⁴⁴

²³⁷ Muḥammed Şafvet, a.g.e., s. 91.

²³⁸ Şîmî, a.g.e., s. 46.

²³⁹ ez-Zemaḥşerî, I, 7.

²⁴⁰ Aynı Eser, I, 353.

²⁴¹ Aynı Eser, I, 310.

²⁴² Hasan Akdağ, a.g.e., s. 372.

²⁴³ Aynı Eser, s. 408.

²⁴⁴ Aynı Eser, s. 25.

- Birine iyilik yapman, ikramda bulunman, o kişiden sana gelebilecek olumsuz sözleri engeller

إذا تم العقل نقص الكلام

36)"Akıl tam olduğunda, söz azalır".²⁴⁵

- İnsanların ilmi arttıkça, bilgileri çoğaldıkça sözleri azalır. Bu tür insanlar çok konuşmaktan çekinirler. Az ve öz konuşurlar.

ترك الجواب على الجاهل جواب

37)"Cahile cevap vermemek en güzel cevaptır".²⁴⁶

- Cahil kimselerle diyaloga girmemek ve onlara cevap vermemek gerekir. Cevap verilince bu tür kimselere değer verilmiş olur.

6.3. EDEP, AHLAK, HAYÂ, GÜNAH, TEVBE

تَرَكَ الدُّنْبِ أَيْسَرُ مِنَ الإِعْتِدَارِ

1)"Günahı terk etmek, özür dilemekten (tevbe etmekten) daha kolaydır".²⁴⁷

- Bir işin başında iken önlem almak, sonuçlarına katlanmaktan daha kolay ve zahmetsizdir.

كُنْ وَسَطًا وَآمَشْ جَانِبًا

2)"Mutedil ol, kenardan yürü".²⁴⁸

- Bu mesel insanları ahlaklı olmaya çağırarak için kullanılırdı. Ahlakın mütevazî, yürüyüşün edepli olsun anlamında kullanılmıştır.

وَأَفَقَ شَنَا طَبَقَهُ

3)"Tabaka Şenne uydu.(Kap ile Kapak birbirine uydu)".²⁴⁹

- Bu mesel ahlakı, huyu birbirine denk olan iki insan tanışınca denkliği ifade için kullanılır.

لَا تَكُنْ حُلُومًا فَتُسْتَرْطَ وَلَا مَرًّا فَتُنْعَى

4)"Tatlı olma yutulursun, acı olma tükürülürsün".²⁵⁰

- İnsanlar ahlaklarında dengeli ve ölçülü olmalıdır. Çok yumuşak insanlar ezilir ve hakları gasb edilir. Çok sert mizaçlı insanlar ise dışlanır ve yalnız kalırlar.

²⁴⁵ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 938.

²⁴⁶ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 145.

²⁴⁷ ez-Zemaşşerî, II, 24.

²⁴⁸ İbn Sellâm, s. 157.

²⁴⁹ Aynı Eser, s. 177.

²⁵⁰ el-Meydânî, II, 232; el-^c Askerî, II, 377.

كل شاة تُناطُ برجلها

5)"Her koyun kendi bacağından asılır".²⁵¹

- Hiç kimse başkasının günahından dolayı sorumlu tutulamaz.

جَوَاهِرُ الْأَخْلَاقِ يَتَصَفَّحُهَا الْمُعَاشِرُ

6)"Ahlakın mahiyetini ilişkiler ortaya çıkarır".²⁵²

- İnsanların gerçek ahlakı ve huyları beraber yaşayınca ortaya çıkar. Birlikte yaşarken birçok şey paylaşılacağından her türlü huy bilinir.

من ساء خلقه ضاق رزقه

7)"Ahlakı kötü olanın rızkı sıkıntılı (az) olur".²⁵³

العِقَّةُ جَيْشٌ لَا يُهْزَمُ

"İffet (Hayâ) yenilmez bir ordudur".²⁵⁴

أكرم الأدب حسن الخلق، أفقر الفقر الحمق، أوحش الوحشة العُجْبُ، أغنى الغنى العقل

8)"En yüce edep güzel ahlak, en kötü fakirlik ahmaklık, en yadırganan şey kendini beğenmek, en güzel zenginlik akıldır".²⁵⁵

في سعة الأخلاق كنوز الأرزاق

9)"Güzel ahlak rızkın bolluğuna sebeptir".²⁵⁶

أدب المرء خير من ذهبه

10)"Kişinin edebi, altından (malından) daha kıymetlidir".²⁵⁷

على الغريب أن يكون أديبا

11)"Yabancı(veya kimsesiz) kimse edepli olmalı"²⁵⁸

- Misafirlğe ya da uzak bir yere giden yabancı kimse bulunduğu yerde yabancı olduğunu unutmamalı ve edeple hareket etmelidir.

-Kimsesiz kişi edepli olursa başkaları ona sahip çıkarlar.

6.4. YALAN, DOĞRU, NASİHAT, ÖVMEK, YERMEK

مَنْ عَرَفَ بِالصِّدْقِ جَاؤَ كَذِبُهُ وَمَنْ عَرَفَ بِالكَذِبِ لَمْ يَجُزْ صِدْقُهُ

²⁵¹ İbn Sellâm, s. 274.

²⁵² Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 204.

²⁵³ Mubeyyîz, a.g.e., s. 295.

²⁵⁴ Aynı Eser, s. 296.

²⁵⁵ Muḥammed Şafvet, a.g.e., s. 42.

²⁵⁶ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 318.

²⁵⁷ İlyas Karslı, a.g.e., s. 937.

²⁵⁸ Aynı Eser, s. 956.

1)"Doğruluğu ile bilinen birinin yalan söylemesi mümkündür. (Ancak) yalancılığı ile bilinen birisinin doğru söylemesi mümkün değildir".²⁵⁹

- Bu mesel yalancıların düzelmiyeceğine işaret etmek için kullanılır.

الكذبُ داءٌ والصدقُ شفاءٌ

2)"Yalan söylemek hastalık, doğru söylemek ise şifadır".²⁶⁰

إن البُغاثَ بأرضنا يستتسر

3)"Küçük av kuşları topraklarımızda kartallaşır".²⁶¹

-Bu mesel, bir topluluğun asalet ve şeref yönünden övülmesi amacıyla kullanılır.

-Bazı mesel kitaplarında ise meselin; "Başkarına gelince seslerini çıkaramayanlar sıra bize gelince birden kahramanlık gösterisi yapmaya kalkıyorlar".

Anlamında kullanıldığı rivayet edilmiştir.

هو أشهر من فرس الأبلق

4)"O, alaca attan daha meşhurdur".²⁶²

- Çok tanınan birini övmek için kullanılır.

كل فتاة بأبيها معجبة

5)"Her genç kız, babası tarafından beğenilir".²⁶³

- Her kes elindekini, sahip olduğu şeyi beğenir İnsanlara yakınındakiler daha güzel görünür.

من يمدح العروسَ إلا أهلها

6)"Ailesinden başka kim gelinini över ki".²⁶⁴

- Kişiye kendi akrabaları ve yakınları daha iyi görünür. Bu yüzden herkes kendinden olanları över.

أخوك من صدّك لا من صدّك

7)"Kardeşin sana doğruyu söyleyendir. Senin her şeyini tasdikleyen değil".²⁶⁵

- Gerçek kardeş, insanın hoşuna gitmese bile doğruyu söyleyendir. Her şartta bizi doğrulayan değil.

إن نجى كذبٌ فصدقٌ أجدرٌ وأولى بالنتيجة

8)"Yalan kurtarsa da doğruyu söylemek sonuç bakımından daha güzeldir".²⁶⁶

²⁵⁹ İbn Sellâm, s. 47; ez-Zemaşşerî, I, 123.

²⁶⁰ el-Meydânî, II, 266.

²⁶¹ İbn Sellâm, s. 90.

²⁶² el-Meydânî, I, 379.

²⁶³ İbn Sellâm, s. 143; el-Meydânî, II, 134.

²⁶⁴ ez-Zemaşşerî, II, 364.

²⁶⁵ İbn Sellâm, s. 185; el-Meydânî, I, 23.

- Eninde sonunda yalan ortaya çıkar ve yalan söyleyeni sıkıntıya sokar.

قَدْ يَعْتُرُ الْجَوَادُ

9)" Asil at da tökezleyebilir".²⁶⁷

-Her kes hata yapabilir. Hataları sebebiyle insanları gözden çıkarmak doğru değildir.

إِنَّ خَصْلَتَيْنِ خَيْرُهُمَا الْكَذِبُ لَخَصَلَتَا سَوْءٍ

10)"İyisi yalan olan iki huy ne kötü huylardır".²⁶⁸

- Bu mesel sebepsiz yere görevini yapmayan bir de bu durumu yalan söyleyerek kurtarmaya çalışan kişiler için kullanılır. Görevini yapmaması suçların biri, yalan diğeridir.

أَخُوكَ مَنْ صَدَقَكَ النَّصِيحَةَ

11)"Kardeşin, sana doğru nasihat veren kişidir".²⁶⁹

أَكَلَا وَذَمَا

12)"(Bir taraftan) yiyiyor (diğer taraftan) kötülüyor".²⁷⁰

-Bu mesel bir şeyi kötülediği halde ondan faydalanan ve aynısını yapmaktan geri durmayan kişiler için kullanılır.

إِنَّ كَثِيرَ النَّصِيحَةِ يَهْجُمُ عَلَى كَثِيرِ الظَّنَّةِ

13)"Çok nasihat etmek, sana karşı zannı arttırır".²⁷¹

-Bazen birine çok nasihat etmek olumsuz sonuçlar doğurur. Karşıdaki kişinin senin hakkında olumsuz kanaatler beslemesine sebep olur. Her şeyin aşırısından kaçınmak gerekir.

ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ

14)"Açıkça azarlamak, gizliden gizliye kin duymaktan iyidir".²⁷²

-İnsanların yüzüne karşı doğruyu söylemek ve eleştirmek, kin duymaktan iyidir.

النَّصِيحُ بَيْنَ الْمَلَأِ تَقْرِيعٌ

15)"Kalabalık içinde verilen nasihat azardır".²⁷³

²⁶⁶ el-Meydânî, I, 69.

²⁶⁷ ez-Zemaşşerî, I, 309.

²⁶⁸ ez-Zemaşşerî, II, 374.

²⁶⁹ ez-Zemaşşerî, I, 112.

²⁷⁰ el-Meydânî, I, 29.

²⁷¹ el-Meydânî, I, 67.

²⁷² el-Meydânî, I, 445.

²⁷³ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 418.

-Her şeyi yerinde ve zamanında yapmak gerekir. Bazen yanlış ortamda nasihat etmek arzu edilen sonuçtan ziyade zarar doğurur.

لا تنصح أحدا بالزَّوْاجِ أَوْ الدَّهَابِ لِلْحَرْبِ

16)"Evlenmek üzere olana ve savaşa gidene nasihat etme".²⁷⁴

- Bu durumlarda bulunan kişiler sizi dinleyecek ve anlayacak pozisyonlarda değildir. Kendi kararlarını vermişlerdir. O saatten sonra başkalarını dinlemezler.

طَعَامُ فَلَانِ الْفَقْعَاءِ وَالنَّأْوِيلِ

17)"Falancanın yemeği kaf' â ve te'vîldir".²⁷⁵

Kaf' â: Dikenli bir ağaç; Te'vîl: Daha çok eşeklere yem olarak verilen bir çeşit bitki.

- Bu mesel, söz ve hareketlerinde budalaca hareket eden kişileri yemek için kullanılır.

إِنَّهُ لَفِي حُورٍ وَفِي بُورٍ

18)"O, şaşkınlık içinde ve yok olmayla karşı karşıyadır".²⁷⁶

- Bu mesel, bir şeyi isteyip de, bunun gerçekleşmesi için gerekli şeyleri yapmayan kişileri yermek için kullanılır.

إِنَّكَ لَا تَعْدُو بِغَيْرِ أَمِّكَ

19)"Sen ancak Annene zarar veriyorsun".²⁷⁷

- Bu mesel, gayretini gerekli yerlerde değil de, başka yerlerde harcayanlar için kullanılır.

عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ لِسَانٌ صَالِحَةٌ

20)"Allah ona doğru söyleyen bir dil versin".²⁷⁸

- Doğru söylemeyi övmek ve bunu teşvik için kullanılırdı.

أَوَّلُ الْحَزْمِ الْمَشُورَةُ

21)"Basiretin başı istişaredir".²⁷⁹

- İşlerimizde ve kararlarımızda doğru neticeye ulaşabilmek için yakınımızda bulunan ehil kişilerle istişare etmek gerekir.

²⁷⁴ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 961.

²⁷⁵ el-Meydânî, I, 76.

²⁷⁶ Aynı Eser, I, 62.

²⁷⁷ Aynı yer.

²⁷⁸ ez-Zemaşşerî, II, 167.

²⁷⁹ İbn Sellâm, s. 228; ez-Zemaşşerî, I, 440.

الحق أبلجُ والباطل لجلجُ

22) "Hak (doğru) açık, Batıl (yanlış) karma karışıktır".²⁸⁰

- Doğruyu bulmak kolaydır çünkü apaçıktır. Fakat yanlış karışıktır, insanın aklına ve kalbine sıkıntı verir.

الصدقُ عزٌّ والكذبُ خضوعٌ

23) "Doğruluk izzet, yalancılık ise zillettir".²⁸¹

ساقية لا تعكرُ بحرا

24) "Küçük bir derenin suyu, denizi bulandırmaz".²⁸²

- Küçük bir hata, yanlış bir söz, doğruların ve iyi tarafların görülmesine engel olmamalıdır.

6.5. ADALET, ZULÜM, İYİLİK, KÖTÜLÜK, HİLM, ÖFKE

هُرَبَخُ رُيَجُ بِي سَنَ هُرَجُ بِي رُيَجُ بِي رَيَّعُ

1) "Şişman, başkasının şişmanlığını kınadı, kendi halini unuttu".²⁸³

- Kendi haline bakmadan, kendi eksikliklerine bakıp, yanlışlarını düzeltmeden, başkalarının hatalarını eleştiren kişiler için söylenir.

أَرَا صَعًا تَيَّعًا لَدَقِّفَ أَحْيَرَتَنكَ نِإِ

2) "Sen rüzgâr isen fırtına ile karşılaşsın".²⁸⁴

- Başkalarına zulmedersen, sana da zulmedecek birisi çıkar.

اصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ

3) "İyilik yapmak kötü belalardan korur".²⁸⁵

أَتَبِعِ السِّيَاةَ الْحَسَنَةَ تَمَحَّهَا

4) "Kötülüğün ardından hemen bir iyilik yap ki onu silsin".²⁸⁶

-Bu mesel, hadis olarak kullanılmıştır.

إنَّ الرِّيحَ إِذَا هَبَّتْ خَارَجَ الْبَيْتِ اسْتَنْتَرَتْ مِنْهَا، وَ إِذَا كَانَتْ فِي دَاخِلِ الْبَيْتِ لَمْ يَكُنْ إِلَى الْإِسْتِنَارِ

سَبِيلٌ

5) "Rüzgâr evin dışında estiğinde ondan korunursun. Ancak rüzgâr evin içinde ise ondan korunmanın yolu yoktur".

²⁸⁰ ez-Zemaşşerî, I, 313.

²⁸¹ Aynı Eser, I, 327.

²⁸² Hasan Akdağ, a.g.e., s. 243.

²⁸³ el-Meydânî, II, 8; ez-Zemaşşerî, II, 175.

²⁸⁴ el-Meydânî, I, 30; el-° Askerî, I, 31.

²⁸⁵ İbn Sellâm, s. 168.

²⁸⁶ Aynı Eser, s. 221.

- Kötülük, insanların kendi ailesinde veya yakınlarında değil de başkalarında, uzakta bulunan kimselerde olunca ondan korunmak kolay olur. Ancak kendi ailemizde ve yakınlarımızda kötü birileri varsa onlara karşı kendimizi korumamız daha zordur.

الخير عادة والشر لاجابة

6)"Hayırda bulunmak güzel bir âdet, şerle uğraşmak ise dikkafalıktır".²⁸⁷

قد يترك الخير لشرّ يجلبُ و إن في الشر خيارا يُطلبُ

7)"İçinde bazı kötü taraflar bulunabilir endişesiyle hayırlı işler bazen terk edilir. Doğrusu kötü gibi görünen şeylerde bile iyi ve arzu edilen taraflar olabilir".²⁸⁸

- Hayır gibi görünen şeyde şer, şer gibi görünen şeyde hayır olabilir.

اغتبا نم نإرشلا ءاقتا ري خلا ء

8)"Şerden sakınma hayrı istemektendir".²⁸⁹

هُ رَشُّ نَمَّ وُيُّ الِ بِي رَقِّ وَ هُ رَبُّ دَقِّ فَيُّ الِ دِي عَبَّ بَرُّ

9)"Nice uzakta olan kişi var ki yaptıkları iyilikler unutulmaz. Yakınımızda olan nice insan var ki kötülüklerinden emin olunmaz".²⁹⁰

- Birbirini seven insanlar uzak ve ayrı olsalar dahi iyilikleri tükenmez ve yaptıkları unutulmaz. Kalpler birbirine yakındır. Ancak çok yakın oldukları halde iyilikte bulunmayan hatta kötülük yapma ihtimali olan birçok insan mevcuttur. İyilik uzaklaşma ile kesilmez, kötülük yakın olmayla bertaraf olmaz.

بن ع ل ا كوشلا نم ى نجت ال كن ا

11)"Sen dikenden üzüm toplayamazsın".²⁹¹

-Ne ekersen onu biçersin. İnsanlara zulmettiysen karşılığı farklı olmaz anlamındadır.

ليس من العدل سرعة العذل

12)"Dinlemeden, anlamadan hemen azarlamak adaletten değildir".²⁹²

- İnsanlar bazen iyice araştırmadan ve konuyu öğrenmeden yanlış kararlar alabilirler. Bu durum zulmü, birilerine karşı haksızlığı doğurur.

إن الرئينة تفتأ الغضب

13)"Resie yemeği, kızgınlığı giderir".²⁹³

²⁸⁷ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 179.

²⁸⁸ el-Meydânî, II,80; ez-Zemaşşerî, I, 413.

²⁸⁹ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 120.

²⁹⁰ el-Meydânî, I, 310.

²⁹¹ İbn Sellâm, s. 264.

²⁹² Aynı Eser, s. 267.

²⁹³ ez-Zemaşşerî, I, 404; el-Meydânî, I, 77.

- Rivâyete göre bir şahıs çok kızgın olduğu bir kavme kötü bir niyetle, kavga amaçlı gider. Fakat bu şahsın karnı çok açıtır. Durumu fark eden kavimden bir kadın resie diye bilinen yemeği getirir ve ona ikram eder. Yemeği yiyen ve keyfi yerine gelen adamın kızgınlığından eser kalmaz. Bu durum üzerinde kadın bu sözü söyler. Resie ise ekşi süte şeker karıştırılarak yapılan bir çeşit yemektir.²⁹⁴

- İkrâm etmek, insanlar arasında muhabbet hasıl eder ve kızgınlıkları unutturur.

ةَظِيْفِحْ لَأُبِهْدُتْ ةَرْدِقْ مَ لَأَنَّ

14)"Şüphesiz güçlü olmak, kine, kızgınlığa dair düşünceleri unutturur".²⁹⁵

- Rivâyete göre Kureyş'in büyüklerinden birisi başka birisine karşı çok kin güder ve intikam için fırsat kollardı. Günlerin birinde çok kızdığı ve kin duyduğu adamı eline geçirir ve onu etkisiz hale getirir. Fakat herhangi bir kötülükte de bulunmaz ve "Şâyet güçlü olmak intikamı unutturmasaydı intikamımı alırdım" dedikten sonra yukarıdaki sözü söyler.

- Güçlü insanlar affedici olur. Büyükler affeder.

إِذَا ظَلَمْتَ مَنْ دُونِكَ فَلَا تَأْمَنُ عَذَابَ مَنْ فَوْقَكَ

15)"Senden (para, güç ve makam) olarak altta bulunanlara zulmedersen, kendinden üsttekilerin zulmünden emin olma".²⁹⁶

- Herkes yaptığının karşılığını görür.

تَلْدَغُ الْعَقْرَبُ وَتَصْبِيءُ

16)"Akrep hem sokuyor hem bağıyor".²⁹⁷

- Hem suçlu hem de kendini haklı göstermeye çalışan kimselerin durumunu ifade için kullanılır.

مَوْقِلَا ةَدِّمُ رُخَا يُغْبِلَا

17)"Azgınlık bir milletin sonunun geldiğini gösterir".²⁹⁸

- Azgınlaşan ve zulme başlayan bir topluluk azabı hak etmiştir. Zulmü sebebiyle cezaya müstehak olur.

مَنْ اسْتَرَعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ

18)"Kurdu çoban yapmak isteyen zulmetmiştir".²⁹⁹

²⁹⁴ Lisānu'l-° Arab, I, 120.

²⁹⁵ İbn ° Abdi Rabbih, Ebû ° Amr b. Muḥammed el-Endelûsî, Kitābu'l-° ikdi'l Ferîd, Aḥmed Emîn, İbrâhîm el-° İbyârî, Abdu's-selâm Hârûn, Ḳahire-1377/1968, III, 104.

²⁹⁶ el-Meydânî, I, 60.

²⁹⁷ Aynı Eser, I, 126.

²⁹⁸ Aynı Eser, I, 109.

- Güvenilemeyecek birine, özellikle düşmanlığıyla bilinen biri sorumluluk vermek zulümdür. Bu mesel, ayrıca işin ehline verilmesi gerektiğini ifade için de kullanılır.

سلطان بلا عدل كنهر بلا ماء

19)"Adaletsiz hükümdar susuz nehre benzer".³⁰⁰

- Hükümdarın varlık sebebi adalettir. Eğer hükümdar, halkına karşı adaletli davranmıyorsa onun yöneticiliğinden bahsetmek imkânsızdır.

سلطان عشوم خير من ثورة تدوم

20)"Zalim hükümdarın varlığı, bitmeyen devrimden daha iyidir".³⁰¹

- İyi ya da kötü bir idare ve düzen, karışıklıktan, idaresizlikten daha iyidir. Çünkü idarenin olmadığı, devlet düzeninin yok olduğu yerlerde halkın hepsi olumsuz bir şekilde etkilenir.

ألو و نونج بضغلا مدن درخآ

21)"Öfkenin başı delilik sonu pişmanlıktır".³⁰²

- Öfke ile kalkan zararlar oturur anlamındadır.

هبدأ عاضأ هبضغ عاطأ نم

22)"Öfkesine yenilen edebini kaybeder".³⁰³

- Sinirlenen insanların hareketleri genellikle edebe aykırı olur. Öfke, aklın devre dışı bırakılmasına sebep olduğundan bu durumdaki insanlardan doğru ve güzel şeyler beklenmez.

ك ر ح ب ؤ ط أ ط

23)"Denizini sakinleştir".³⁰⁴

- Bu mesel, öfkeli insanlara sakin olmalarını tavsiye için kullanılır.

أذكر اثنين وانس اثنين، أما الذين تذكرهما فالله والموت و أما الذين تنساهما فإحسانك في حق الغير،

و اساءة الغير في حقك

24)"İki şeyi hatırla, (aklından çıkarma) iki şeyi unut. Hatırlayacakların Allah ve ölüm, unutacakların ise başkalarına yaptığın iyilik ve başkalarının sana yaptığı kötülük (olsun)".³⁰⁵

²⁹⁹ ez-Zemaşşerî, II, 352; el-Meydânî, II, 363.

³⁰⁰ İlyas Karşlı, a.g.e. s. 955.

³⁰¹ Aynı yer.

³⁰² Hasan Akdağ, a.g.e.,s. 103.

³⁰³ Hasan Akdağ, a.g.e.,s. 397.

³⁰⁴ el-Meydânî, I, 434.

عَفْدًا أَوْ عِبْرَةً لِّأُولِي عُلُوبٍ

25)"Sana birisi istemeye geldiğinde) bir tahta parçası veya bir odun dahi olsa vererek kendinizden kötülükleri def edin".³⁰⁶

Az ya da çok sadaka vermek insanları kötülüklerden korur.

إِصْنَعِ الْمَعْرُوفَ وَلَوْ إِلَىٰ كَلْبٍ

26)"Köpeğe bile olsa güzelce muamele edin".³⁰⁷

- Tüm canlılara karşı iyi niyetli ve merhametli olunması gerekir. Karşınızdaki kişi bunu hak etmeyen birisi dahi olsa muameleniz farklı olmasın anında kullanılır.

أَذْكُرِ النِّعْمَةَ الْقَدِيمَةَ عَلَيْكَ وَأَنْسَ النِّعْمَةَ الْجَدِيدَةَ لَكَ

27)"Sana önceden (eskiden) yapılmış iyilikler hatırında olsun (unutma). Senin başkalarına yaptığın iyilikleri ise unut".³⁰⁸

أَعْطِ أَخَاكَ تَمْرَةً فَإِنَّ أَبِي فَجْمَرَةٌ

28)"Kardeşine hurma ver. Kabul etmezse o zaman ateş(ver)".³⁰⁹

- Herkesin anladığı dil farklıdır. Kişilere seviyelerine göre muamele etmek gerekir.

إِنَّ الْهَوَانَ لِلنِّيمِ مَرَامَةٌ

29)"Aşağılık kimseye hakaret ona iyiliktir".³¹⁰

- Seviyesiz kimseleri muhatap almak onlara önem vermek demektir. Bu tür kişilere hakaret bile etmemek gerekir. Çünkü bu onları şımartır ve kötülüklerinin artmasına fırsat aralamış olur.

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكَتْهُ وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّيْمَ تَمَرَّدَا

30)"Erdemli kişiye iyilik yaptığında onu kazanırsın. Aşağılık kimseye iyilik yaptığında ise densizleşir".³¹¹

أَحْشُكُ وَتَرُوثَنِي

31)"Ben sana yem veriyorum, sen ise üzerime pisliyorsun".³¹²

³⁰⁵ Ebû Dayf el-Medenî, a.g.e., s. 38.

³⁰⁶ ez-Zemaşşerî, I, 217.

³⁰⁷ ez-Zemaşşerî, II, 212.

³⁰⁸ Hasan Akdağ, a.g.e. s. 43.

³⁰⁹ Aynı Eser, 67.

³¹⁰ Aynı Eser, 99.

³¹¹ Aynı Eser, 39.

³¹² ez-Zemaşşerî, I, 67.

- Rivâyete göre bu meseli hayvanına yem veren bir adam söylemiştir. O hayvanını yemlerken hayvan da sahibinin üzerine pislemiş, sahibi de duruma kızarak bu sözü söylemiştir. İyilik yapılan kimselerden kötülük görüldüğünde bu mesel kullanılır.

الرَّيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيعُ

32)"Hamurdaki yağ boşa gitmez".³¹³

- Değerli kişilere yaptığın iyilikler asla kaybolmaz. İyi insanlar bu tür şeyleri asla unutmazlar.

الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا

33)"Yarış atları (rahatsız da olsalar) koşarlar".³¹⁴

- İyilik yapmaya, başkalarına yardıma alışmış olan asil insanlar, şartları kötü bile olsa bu asaletleri üzere devam ederler.

أَحْسَنُ إِلَى النَّاسِ تَسْتَعْبِدُ قُلُوبَهُمْ

34)"İnsanlara iyilikle muamele et, kalplerini kazanırsın".³¹⁵

الْمَعْرُوفُ أَوْثَقُ الْحُصُونِ

35)"İyilik kalelerin en sağlamıdır".³¹⁶

- Başkalarına iyilik yaparak kendinizi onlardan gelebilecek tehlikelere karşı koruyabilirsiniz.

إِنَّا لَنَكْشُرُ فِي وُجُوهِ أَقْوَامٍ وَإِنَّ قُلُوبَنَا لَتَقْلِبُهُمْ

36)"Biz onların azlığını istesek bile, yüzlerine karşı tebessüm eder, iyiliklerini isteriz".³¹⁷

- Bazılarını sevmesek bile toplumda barış, huzur hakim olsun, sorun çıkmasın diye onları idare yoluna gitmeli, iyilikle muamele etmeliyiz.

6.6. ARKADAŞLIK, DOSTLUK, DÜŞMANLIK, İYİ GEÇİNMEK, KOMŞULUK

لَا تَغْزُ إِلَّا بِغْلَامٍ قَدْ عَزَا

1)"Daha önce savaşmış birisiyle savaş (acemilerle değil)".³¹⁸

³¹³ el-Meydânî, I, 324.

³¹⁴ Aynı Eser, I, 328.

³¹⁵ İlyas Karşı, a.g.e., s. 937.

³¹⁶ ez-Zemaşşerî, II, 348.

³¹⁷ İbn Sellâm, s. 157.

³¹⁸ Aynı Eser, s. 107.

- Arkadaşlık kurduğun ve beraber olduğun insanları tecrübeli kişilerden seç ki sana yararları dokunsun. Tecrübeleriyle sana yol gösterebilir anlamında kullanılır.

مُعَادَاةُ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ مُصَادَقَةِ الْأَحْمَقِ

2)"Akıllı kişinin düşmanlığı, ahmak kişinin dostluğundan iyidir".³¹⁹

- Akıllı kişilerle dostluk kurun. Ahmak dostlar insana faydadan çok zarar verir.

عَدُوُّ الرَّجُلِ حُمْقُهُ وَصَدِيقُهُ عَقْلُهُ

3)"Kişinin düşmanı ahmaklığı, dostu ise aklıdır".³²⁰

مَثَلُ جَلِيسِ السُّوءِ كَالْقَيْنِ إِلَّا يَحْرِقُ ثَوْبَكَ بِشَرِّهِ أَوْ يُؤَدِّيكَ بِدُخَانِهِ

4)"Kötü arkadaşın örneği demirci ustası gibidir. Demircinin dövdüğü demirin kıvılcımını elbiseni yakmasa bile kötü kokusuyla seni sıkıntıya sokar".³²¹

- Kötü arkadaşların çevrelerine bir şekilde zararları dokunur. Bu yüzden kötülerle arkadaşlık yapmamak gerekir.

يَا أَبَا هَرِيرَةَ زُرْ غَيْبًا تَزِدُّ حُبًّا

5)"Ey Ebû Hureyre ziyaretlerini aralıklarla yap ki daha çok sevilesin".³²²

-Arkadaş, dost ve yakınlarla güzel ilişki kurmak istiyorsan sık sık gidip gelerek onları rahatsız etme. Yerinde ve zamanında ziyaret senin daha çok sevilme yol açar.

نِصْفُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ مَدَارَاةُ النَّاسِ

6)"Aklın yarısı Allah'a iman, diğer yarısı ise insanlarla iyi geçinmek ve onları idare etmektir".³²³

-Akıllı insan aklını kullanarak Allah'a olan inancını sağlamlaştırır. Akıl imanı gerektirir. Allah ile akıllı sayesinde iyi ilişki kuran insan aynı şekilde aklını kullanıp insanlarla geçinmeyi başarmalı onları idare edebilmelidir.

خَالَطُوا النَّاسَ وَزَالُوا بِهِمْ

7)"(Hayırlı ve güzel işlerde) insanlarla beraber bulunun. (Ancak kötü işlerde) onlardan ayrılın".³²⁴

- Hayır üzere bir araya gelin. Hayrın bulunmadığı yerde beraberlik kurmayın.

إِنَّمَا الْمَرْءُ بِخَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَمْرًا مِنْ يُخَالِلُ

8)"Kişi arkadaşıyla bilinir. Bu yüzden kişi dostluk yaptıklarına dikkat etsin".³²⁵

³¹⁹ ez-Zemaşşerî, II, 344.

³²⁰ İbn Sellâm, s. 125; el-Meydânî, II, 242; el-° Askerî, II, 404.

³²¹ Aynı Eser, s. 290; el-Meydânî, II, 266.

³²² ez-Zemaşşerî, II, 109; İbn Sellâm, s. 150.

³²³ İbn Sellâm, s. 157.

³²⁴ Aynı Eser, s. 158.

- Arkadaşın ahlakı aynı zamanda bizim de ahlakımızdır. Arkadaşlarımızla bilinir onlarla değerlendiriliriz.

أحبب حبيبك هونا ما عسى أن يكون بغيضك هونا ما عسى أن يكون

حبيبك يوما ما

9)"Sevdiğini ölçülü sev, belki gün gelir nefret ettiğin birisi olur. Nefret ettiğine ise ölçülü ol, aşırıya kaçma gün gelir sevdiğin birisi olabilir".³²⁶

- Arkadaşlar arası ilişkilerde denge çok önemlidir.

أَسْمِنُ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ

10)"Besle köpeğini seni yesin".³²⁷

- İyilik yaptığın arkadaşların sana kötülük yapabilirler anlamında kullanılır.

الدُّنْبُ لِلضَّبِّعِ

11)"Sırtlana kurt yaraşır".³²⁸

- Kötü insanların kendilerine benzer arkadaşları olur.

صَرَاهُ حَوْضٍ مَنْ يَدُقُّهَا يَبْصُقُ

12)"Havuzda bekleyip tadı bozulmuş olan suyu içen kimse, onu tükürür".³²⁹

- İnsanlara karşı (aile, komşu, akraba) kötü davranışlarda bulunan kimse bu kişiler tarafından terk edilir ve yalnız bırakılır.

Arkadaş elbisedeki yama gibidir. Bu yüzden insanlar elbiselerine nasıl bir yama yaptıklarına dikkat etsin.

إِيَّاكَ وَصَاحِبَ السُّوءِ فَإِنَّهُ كَالسَّيْفِ يَحْسَنُ مَنَظَرَهُ وَيَقْبِحُ أَثَرَهُ

13)"Kötü arkadaştan sakın. Çünkü o kılıç gibidir. Görüntüsü güzel fakat marifetleri kötüdür".³³⁰

اسْتَكْرَمْتَ فَارْبِطْ

14)"Aradığını bulduğunda onu sıkıca bağla".³³¹

- İyi birisiyle karşılaştığında, anlaşılabildiğin birisiyle tanıştığında onunla ilişkilerini güçlendir. Onu bir daha asla bırakma. İyi insanlar zor bulunur.

³²⁵ Ebû Dâvûd, Sunen-u Ebî Dâvûd, (Thk. Muḥammed Muḥyiddîn ° Abdu'lḥamîd), Ḳahire, tsz. Kitâbu'l Edeb, 16; el-° Askerî, II, 254.

³²⁶ İbn Sellâm, s. 178.

³²⁷ Aynı Eser, s. 296.

³²⁸ el-Meydânî, I, 282.

³²⁹ Aynı Eser, I, 407.

³³⁰ Kazım Ürün, Arapça Hikmetli Sözler, Konya, 1998, s. 18.

³³¹ ez-Zemaḥşerî, I, 158.

الإفراط في الأئس يكسب قرناء السوء

15)"Arkadaşlıkta aşırı yaklaşma kötü beraberlikler getirir".³³²

- Çok muhabbet tez ayrılık getirir.

الأئس يذهب المهابة

16)"Yakınlaşma heybeti ortadan kaldırır".³³³

- Herkesle yakınlaşmak iyi değildir. Özellikle yönetici pozisyonunda olan lider insanlar sıradan kişilerle yakınlaşınca insanların gözündeki heybetleri kaybolur ve sıradanlaşırlar.

المرء مرآة أخيه

17)"Kişi kardeşinin aynasıdır (İnsan insanın aynasıdır)".³³⁴

- İnsanların birbirlerine dürüst olmaları ve iyi ve kötü taraflarını olduğu gibi göstermeleri gerekir. Ayrıca arkadaşlarımız bizim ne olduğumuzu gösterir.

الناس كابل مائة لا تجد فيها راحلة

18)"İnsanlar, içerisinde binmeye müsait bir tane deve bile bulunmayan 100 deveden oluşan sürüye benzerler".³³⁵

- İnsanlar içerisinde iyi kimselerin, gerçek dostların sayısı azdır.

في العتاب حياة بين أقوام

19)"Dostlar arasında sitem, ilişkileri canlı tutar".³³⁶

- Dostlar birbirlerini uyarabilir ya da sitem edebilirler. Bu durum ilişkileri bozmayıp bilakis dostluğa güç katar.

قرينك سهمك يخطئ ويصيب

20)"Arkadaşın, attığın ok gibidir. İsbet de edebilir ıskalayabilir de".³³⁷

- Arkadaşlar doğru ya da yanlış işler yapabilirler. Ya da arkadaş seçimi bazen isabetli olur bazen yanlış.

معاتبه الإخوان خير من فقدهم

21)"Dostların sitemi onları kaybetmekten iyidir".³³⁸

- Dostların sitemi bile güzeldir Çünkü sitemlerinde bile bizim için faydalar bulunur.

³³² ez-Zemaşerî, I, 298.

³³³ Aynı Eser, I, 300.

³³⁴ Aynı Eser, I, 346.

³³⁵ Aynı Eser, I, 352.

³³⁶ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 319.

³³⁷ el-Meydânî, II, 124.

³³⁸ el-Meydânî, II, 317.

لا يخلو المرء من وُدود يمدح و عدو يقدر

22)"Kişiyi seven dostu da, kendisine söven düşmanı da her zaman bulunur".³³⁹

- Herkesin bir şekilde dostu da olur düşmanı da.

الجار قبل الدار والرفيق قبل الطريق

23)"Evden önce komşu, yoldan önce yol arkadaşı lazım".³⁴⁰

- Bir mekana veya hedefe anlam veren şey, oradaki insanların birlikteliği ve güzel ilişkileridir. İnsanlar arası ilişkiler iyi ise yaşanan yer ve yaşanan şeyler daha güzel olur.

بعث جاري ولم ابع داري

24)"Komşumu sattım evimi değil".³⁴¹

- Bu mesel komşusundan kurtulmak için evini satan kişilerin durumunu ifade etmek için kullanılır.

ما ظنك بجارك فقال ظني بنفسي

25)"(Adama) komşun hakkında ne düşünürsün diye sorulunca; kendim için ne düşünürsem onu (diye cevaplamış)".³⁴²

-Bu mesel komşuların iyi geçinmesi ve birbirleri hakkında iyi kanaat beslemelerini teşvik için kullanılır.

إذا كنت في قوم فأحلب في إناهم

26)"Bir toplumun içinde bulunduğunda, onların süt sağdığı kaba sen de sağ".³⁴³

- Hangi toplulukta bulunuluyorsa o topluluğun inanç, örf ve adetlerine uygun hareket etmek gerekir. O topluluğun hoşlanmayacağı şeylerden sakınmak ve hoşlandıkları şeyleri yapmak ilişkileri güçlendirir. Diğer türlü birçok sorun yaşanır.

أنت تتيق وأنا متيق فمتى نتفق

27)"Sen çabuk kızarsın ben ise çabuk ağlarım, biz nasıl bir araya geliriz".³⁴⁴

- Bu mesel kişilikleri farklı insanların anlaşmasının zorluğunu ifade için kullanılır.

³³⁹ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 357.

³⁴⁰ İbn Sellâm, s. 277.

³⁴¹ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 162; el-° Askerî, II, 219.

³⁴² İbn Sellâm, s. 273.

³⁴³ el-Meydânî, I, 60.

³⁴⁴ el-Meydânî, I, 39.

أَرْضِهِمْ مَا دَمَتَ فِي أَرْضِهِمْ

28)"Onların içinde bulunduğun sürece onları hoşnut etmeye çalış (razı et)"³⁴⁵

- Özellikle yabancı olduğumuz yerlerde geçinebilmek için yöre insanıyla iyi ilişkiler kurmak gerekir.

النَّاسُ بُخَيْرٌ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا

29)"İnsanlar rütbe ve makam yönünden ayrı oldukları zaman hayırdadırlar. Herkes aynı konumda olursa bu durum onları helak eder".³⁴⁶

- Bir yerde düzen olması için bazılarının yönetici bazılarının ise yönetilen olması gerekir. Herkesin pozisyonu aynı olursa birbirlerine düşer ve anlaşamazlar. Aynı durum meslekler için de geçerlidir.

تَعَاشَرُوا كَالْإِخْوَانِ وَتَعَامَلُوا كَالْأَجَانِبِ

30)"Kardeş gibi yaşayın, yabancı gibi alışveriş yapın".³⁴⁷

- Ticaret ile arkadaşlık dostluk farklı şeylerdir. Özellikle ticari ilişkilerimizde bu ayrıma dikkat etmeliyiz.

6.7. KADIN, SEVGİ, AŞK, AİLE, EVLİLİK

إِيَاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ

1)"Kötü ortamda biten otlardan sakının".³⁴⁸

"Koyunların otladığı ve dışkılarıyla kirlettiği arazide yetişen bitkilere karşı dikkatli olun".

"Gübre ile yetişmiş bitkiden sakının".

-Bu meseli Hz. Muhammed (sav) kullanmış, sahabenin meselin anlamını sorması üzerine:"Kötü ortamda yetişmiş olan güzel kadınlara dikkat edin".şeklinde cevap vermiştir. İnsanın ailesi, çevresi ve arkadaşları kendisini etkiler. Özellikle de dış görünüşü güzel olan kadınlara dikkat çeker, fakat her güzel görünüme aldanmamak ve yetiştiği çevreye, ahlâka dikkat etmek gerekir.

مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يَعْطِي مَهْرًا

2)"Güzel kadınlarla evlenen mehri verir".³⁴⁹

³⁴⁵ Aḥmed Ḳabeş, Mecma' u'l-Ḥukm ve'l-Emsâl, Dimeşq-1987, s, 256.

³⁴⁶ ez-Zemaḥşerî, I, 351.

³⁴⁷ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 149.

³⁴⁸ el-Meydânî, I,32; el-° Askerî, I, 17.

³⁴⁹ İbn Sellâm, s. 243; el-Meydânî, II, 300.

- Güzel kızın mehri çok olur. Kendini buna hazırlamalısın.
- Kıymetli ve güzel olan şeyleri elde etmek istiyorsan bunun için gerekli olan çabayı ve fedakarlığı göze almalısın.

المرأة السوء غلّ من حديد

3)"Kötü kadın (eş) demirden boyunduruk gibidir".³⁵⁰

- Boyunduruk, tahtadan olur ve öküzün hareketlerine göre şekil alır, esner. Ancak demir boyunduruk suçlulara vurulur ve insana ağırlığıyla ve boynu sıkmasıyla eziyet verir.

- Böyle kadınlardan kurtulmak çok zordur ve varlıkları insana eziyettir.

ثلاثة تطيل العمر: الدار الواسعة، والمرأة المطيعة، والفرس السريعة

4)"Üç şey ömrü uzatır: Geniş bir ev, itaat eden kadın (eş), hızlı bir at".³⁵¹

- Hayatı güzelleştiren, anlam katan ve yaşanılır kılan bazı şeyler vardır. Ev, eş ve araç bunların başında gelir.

المرأة الحسناء بدون فضيلة كالخمرة الفاسدة

5)"Güzel fakat erdemsiz kadın bozuk şarap gibidir".³⁵²

المرأة العاقلة ليس لها عينان ولا أذنان

6)"Akıllı kadın gözü ve kulağı olmayan kadındır".³⁵³

- Gerekli olmayan şeyleri görmez ve duymaz.

إمرأة بلا حياء قطعام بلا ملح

7)"Hayâsız kadın tuzsuz yemeğe benzer".³⁵⁴

- Tuz yemeği nasıl değerli ve güzel hale getirirse, hayâ da kadında çok güzel görünür, ona değer katar.

تَحَسَّبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاطِلَةٌ

8)"Sen onu aptal sanırsın, ama o (çok) zekidir".³⁵⁵

- Bu mesel erkeklerin bazı konularda kadınları aptal yerine koyup, kadınları kandırdıklarını düşündüklerini ama aslında kendilerini kandırdıklarını ifade etmek için kullanılır. Kadınlar sadece kandırılmış görünürler.

حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةَ

³⁵⁰ el-Meydânî, II, 293.

³⁵¹ Kazım Ürün, a.g.e., s. 24.

³⁵² İlyas Karşı, a.g.e., s. 949.

³⁵³ Aynı Eser, s. 949.

³⁵⁴ Mubeyyîz, a.g.e., s. 62

³⁵⁵ ez-Zemaşşerî, II, 2.

9)"Kadına bir şeyi iki kere söyle, anlamaz ise dört kere söyle".³⁵⁶

- Bazı konuları kadınlara anlatmak zordur. Anlamak istemeyebilirler ya da o esnada başka bir şey düşündüklerinden sizi anlamayabilirler. Bu yüzden kavratıncaya kadar meseleyi tekrar tekrar anlatmak gerekir.

إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَا حَ الدَّيْكَ فَلْتُدْبِحْ

10)"Tavuk horoz gibi ötmeye başlayınca boynu kesilsin".³⁵⁷

- Be meseli ünlü şair Fereздаğ bir kadının şiir söylediğini işitince söylemiştir. Herkes kendi işine baksın anlamında kullanmıştır. Bu mesel, kadınların erkeklerin işine karışmaya başladığı yerlerde kullanılır.

لِلْعَاهِرِ الْحَجْرُ

11)"Zina yapan kadına taş vardır".³⁵⁸

- Bu mesel zina yapan kadının çocuğu değil cezalandırılmayı hak ettiğini ifade etmek için kullanılır. Böyle bir durum duyulduğunda bu mesel kullanılırdı.

حَبْكُ الشَّيْءِ يَعْمي وَيَصْم

12)"Bir şeye olan sevgin seni ona karşı kör ve sağır yapar".³⁵⁹

- Kişi sevdiği hakkında söylenen olumsuz sözleri duymaz, sevgilinin kusurlarını görmez.

لَذَّةُ الْحُبِّ عَابِرَةٌ وَكَآبِئُهُ دَائِمَةٌ

13)"Aşkın tadı geçici, acısı ise kalıcıdır".³⁶⁰

مَنْ لَعِبَ بِالْحُبِّ أَحْرَقَهُ

14)"Aşk, kendisiyle oynayanı yakar".³⁶¹

لَيْسَ فِي الْحُبِّ مَشْوَرَةٌ

15)"Aşkta istişare olmaz (Âşık söz dinlemez)".³⁶²

يَخْرُجُ الْحُبُّ مِنَ الْبَابِ الَّذِي تَدْخُلُ مِنْهُ الرَّيْبَةُ

16)"Şüphenin girdiği kapıdan aşk çıkar gider".³⁶³

- Sevginin temelinde güven vardır. Güvenin olmadığı yerde sevgi kaybolur.

³⁵⁶ ez-Zemaşşerî, II, 60.

³⁵⁷ el-Meydânî, I, 61.

³⁵⁸ İbn Sellâm, s. 37.

³⁵⁹ el-Meydânî, I, 196.

³⁶⁰ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 962.

³⁶¹ Aynı Eser, s. 967.

³⁶² Hasan Akdağ, a.g.e., s. 370.

³⁶³ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 970.

طُولُ النَّائِي مَسَلَةٌ لِلتَّصَافِي

17)"Ayrılığın uzun sürmesi, sevgiyi yok eder, götürür".³⁶⁴

- Uzaktaki insanlar zamanla unutulur. Bu sebeple ayrılığı uzatmamak gerekir.

Göz görmeyince kalp katılaştır.

خَذُ الْأَصِيلَةِ وَلَوْ كَانَتْ عَلَى الْحَصِيرَةِ

18)"Hasır üzerinde bile olsa asil kız al"³⁶⁵

- Asalet insanların değerlendirilmesinde önemli bir kıstastır. Maddi durum ise bir sonraki değerlendirme kıstasıdır. Evlilik konusunda kızın ailesi çok önemlidir.

أَصْحٌ مِنْ بَيْضِ النَّعَامِ

19)"Devekuşu yumurtasından daha sağlam".³⁶⁶

- Bu mesel bir kızın bakire olduğunu ifade etmek için kullanılırdı.

النَّظْرَةُ الْأُولَى حَمَقَاءُ

20)"İlk bakış ahmaklıktır".³⁶⁷

- Bu mesel evlenecek kişilere uyarı anlamındadır. Seçeceğiniz eşinizi bir kere görme ile değerlendirmeyin, yanılabilirsiniz demek istenmiştir. Böylesine ciddi bir konuda bir kere görüp karar vermek ahmakça bir harekettir anlamına da gelir.

خَلْعُ الدَّرْعِ بِيَدِ الزَّوْجِ

21)"Evlenmek suretiyle zırhını giy".³⁶⁸

- Evliliğin insanı birçok günahattan ve kötü fiilden koruyacağı anlamında kullanılır.

لَا تَبِعْ عَنزَتَكَ بِالْجَارَةِ وَلَا تَزُوجْ بِنْتَكَ لِجَارَةٍ

22)"Keçini sokağındakilere satma, kızını da komşularına verme".³⁶⁹

- Yakınlarla ticaret yapmak ve kız alıp vermek tehlikeli ve risklidir.

- Elinden çıkardığın şeyin gözü arkada kalmasın, hemen dönebilirim diye düşünmesin. Gittiği yeri kabullensin.

تَزُوجُ مَبَكْرًا تَمَّتْ مَبَكْرًا

23)"Erken evlen erken ölürsün".³⁷⁰

-Latife amaçla kullanılmıştır.

³⁶⁴ ez-Zemaşşerî, II, 197.

³⁶⁵ Muḥammed Şafvet, a.g.e., s. 37.

³⁶⁶ ez-Zemaşşerî, I, 205.

³⁶⁷ ez-Zemaşşerî, II, 353.

³⁶⁸ İbn Sellâm, s. 299.

³⁶⁹ Kazım Ürün, a.g.e., s. 69.

³⁷⁰ İlyas Karşlı , a.g.e., s. 957.

إنزل السلمَ حينما تختار زوجتك واصعد حينما تختار صديقك

24)"Eş seçerken senden aşağısına, arkadaş seçerken senden yukarda olana (iyi olana) bak".³⁷¹

إختر الحصان المُدربَ والزوجة التي سَنَدُرُّبُها

25)"Eğitilmiş atı ve eğitebileceğin bir kadını seç"³⁷²

أعزب دهر ولا أرمل شهر

26)"Bir asırlık bekârlık, bir aylık dulluktan yeğdir".³⁷³

تخيروا لنطفكم فإن العرق دَسَّاس

27)"Evleneceğiniz kadında asalet arayın. Çünkü damar çeker".³⁷⁴

أحدَ حِمَارِيكَ فَازْجُرِي

28)"Eşeklerinden birisini azarla, kov".³⁷⁵

- Bu mesel iki eşi olup da onların geçinememesinden şikâyetçi olan kişiler için söylenilirdi. Eşlerinden geçimsiz olanı boşa anlamında kullanılmıştır.

إن لم يكن وفاق ففراق

29)"(Eşler arasında) anlaşma olmazsa, ayrılık olur".³⁷⁶

-Boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlar vardır. Hoş görülmemekle beraber boşanmak bazı durumlarda çıkış yoludur.

لا خير في ودِّ يكون بشافع

30)"Aracılarla devam ettirilen sevgide (evlilikte) hayır yoktur".³⁷⁷

إنَّ الحَمَامَةَ أُولِعَتْ بِالْكَنَّةِ وَأُولِعَتْ كَنَّتُهَا بِالظَّنَّةِ

31)"Doğrusu kaynana gelinine düşkündür. Gelini ise zanna düşkündür".³⁷⁸

- Zan ve töhmet kaynana ve gelin arasında ezeli bir çekişme aracıdır. Bu mesel gelin ve kaynana arasında bir problem olduğunda kullanılır.

أصغرُ القومِ شَفَرَتُهُمْ

32)"Ailenin küçüğü onların hizmetçisidir".³⁷⁹

- Ailede büyüklere hizmet görevi küçüklerindir.

كل امرئ في بيته صبي

³⁷¹ Aynı Eser, s. 949.

³⁷² Aynı Eser, s. 937.

³⁷³ Aynı Eser, s. 940.

³⁷⁴ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 143.

³⁷⁵ ez-Zemaşşerî, I, 416.

³⁷⁶ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 93.

³⁷⁷ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 353.

³⁷⁸ İbn Sellâm, s. 81.

³⁷⁹ el-Meydânî, I, 403.

33)"Herkes evinde çocuktur".³⁸⁰

- İnsanlar, evlerinde dışarıdaki gibi ciddi davranmazlar. Aileleriyle şakalaşır onlarla oyunlar oynarlar ve çocuklaşırlar.

لَا تَرْفَعُ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ

34)"Asanı ailenin üzerinden kaldırma".³⁸¹

- Asâ'dan kasıt aile reisinin otoritesi ve aile terbiyesidir. Ailede otoritenin ve terbiyenin önemini anlatmak için kullanılırdı.

أَذْهَلَ خُلِيٍّ عَنِ فِرَاشِي مَسْجِدَهُ

35)"Sevgilimin mescidi onu yatağımdan ayırdı".³⁸²

- Bu meseli bir kadın, kocasının ibadete çokça dalıp kendisini ihmal etmesi üzerine söylemiştir. Daha sonra erkekler kadınlarını ihmal ettiğinde bu mesel kullanılmıştır.

6.8. ZENGİNLİK, FAKİRLİK, CÖMERTLİK, CİMRİLİK, KANAAT

الْحَمْدُ مَعْرَمٌ وَالْمَدْمَةُ مَعْرَمٌ

1)"Hamd etmek zenginlik, yermek ise mahrumiyettir, fakirliktir".³⁸³

- Hamd eden kişinin sürekli kazançlı çıkacağını, şükretmeyip bunun yerine sürekli kötüleyen, olumsuz bakan kişilerin ise zararda olduğunu ifade etmek için kullanılır.

حَسْبُكَ مِنْ غِنَى شَبِيعٍ وَرِيٍّ

2)"Sana zenginlik olarak suya kanmış olmak ve karnı doymuş olmak yeter".³⁸⁴

- Bu sözün İmru'l Kıyas'a ait olduğu Rivâyet edilir. Kimseye muhtaç olmadan karnını doyurabiliyorsan en büyük zenginlik budur anlamında kullanılır.

خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيِّ

3)"Rızkın hayırlısı sana yeten, zikrin hayırlısı ise gizli olandır".³⁸⁵

خَيْرُ الْغِنَى الْقَنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخَضُوعُ

4)"Zenginliğin hayırlısı kanaat, fakirliğin kötüsü ise başkalarına boyun eğmektir".³⁸⁶

³⁸⁰ ez-Zemaşşerî, I, 278.

³⁸¹ İbn Sellâm, s. 38.

³⁸² Kazım Ürün, a.g.e., s. 137.

³⁸³ İbn Sellâm, s. 159.

³⁸⁴ ez-Zemaşşerî, II, 63.

³⁸⁵ el-Meydânî, I, 248.

³⁸⁶ Aynı Eser, I, 244.

إِنَّ الْغَنَى طَوِيلُ الدَّيْلِ مَيَّاسٌ

5)"Zenginler yürüyüşlerinde kibirlidirler".³⁸⁷

- Zengin kişiler mütevazî davranamazlar. Sahip oldukları mal giyinişlerinden ve yaşam tarzlarından belli olur. Rivâyete göre bu meseli Hz.° Ömer (ra) valileri hakkında söylemiştir.

أكرم الأدب حسن الخلق، أفقر الفقر الحمق، أوحش الوحشة العجب، أغنى الغنى العقل

6)"En güzel edep güzel ahlak, en kötü fakirlik ahmaklık, en yadırganan şey kendini beğenmek, en iyi zenginlik akıldır".³⁸⁸

الأمن مع الفقر خير من الغنى مع الخوف

7)"Fakirlikle ile beraber emniyet içinde olmak, korku içinde zengin olmaktan iyidir".³⁸⁹

الاجتهاد أربح بضاعة

8)"Çalışmak kazançların en kârlısıdır".³⁹⁰

- Bu mesel, her malın ve zenginliğin tükenebileceği ama çalışma duygusunun asla tükenmeyen bir zenginlik olduğunu ifade etmek için kullanılır.

التمر في البئر

9)"Hurma kuyudadır".³⁹¹

- Kazanç elde etmek isteyen kişi üzerine düşeni yapmalı, gerekli çabayı ve emeği harcamalıdır. Ancak çalışanlar çok kazanç elde edebilirler. Zenginlik yerinde oturmakla olmaz.

الحاجة خير من غنى من غير حله

10)"İhtiyaç içerisinde olmak, helal olmayan zenginlikten hayırlıdır".³⁹²

- Helal kazanmayı teşvik, haram olan zenginliği de yermek için kullanılır.

إذا أصابك الغنى فكل الناس أقاربك

11)"Zengin olunca insanların hepsi senin akrabalarıdır".³⁹³

أشرف الغنى ترك المنى

12)"Zenginliğin en değerlisi hayalleri bırakmaktır".³⁹⁴

³⁸⁷ ez-Zemaşşerî, I, 409; el-° Askerî, I, 118.

³⁸⁸ Muḥammed Şafvet, a.g.e., s. 42.

³⁸⁹ el-Meydânî, I, 180.

³⁹⁰ ez-Zemaşşerî, I, 297.

³⁹¹ Aynı Eser, I, 307.

³⁹² Aynı Eser, I, 309.

³⁹³ İlyas Karslı, a.g.e., s. 938.

³⁹⁴ Aynı Eser, s. 939.

- En büyük zenginlik gerçekleri görmek ve ona uygun yaşamaktır.

إِذَا أَرَادَ اللَّهُ هَلَاكَ الثَّمَلَةِ أَنْبَتَ لَهَا جَنَاحَيْنِ

13) "Allah karıncayı helak etmek istediğinde ona iki kanat verir".³⁹⁵

- Çok mal ve zenginlik her zaman hayra delalet etmez. Allah bazen kullarını sınamak için onlara çokça mal verir.

إِنَّ الْعَجْزَ وَالنَّوَانِي تَزَاوَجَا فَأَنْتَجَا الْفَقْرَ

14) "Acziyet ile yılgınlık evlenmişler fakirlik doğmuş".³⁹⁶

- Bu mesel insanların fakirliğinin onların tembelliği ve çaba göstermeyişlerinin sonucu olduğunu ifade için kullanılır. Çalışmayan insanlar fakirliği peşinen kabullenmiş insanlardır.

الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ

15) "Fakirlik insanı hırsızlığa sürükler".³⁹⁷

- Fakirlik insanın yanlış yapmasına sebep olabilir.

اقْتَعِ بِمَا قَسَمَ اللَّهُ تَكُنْ غَنِيًّا

16) "Allah'ın sana verdiği kanaat et, zengin olursun".³⁹⁸

- Kanaat en büyük zenginliktir. Elindekini kıymetini bilmeyen bir diğerini elde edemez.

ظَمًا قَرَحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاضِحٍ

17) "Şiddetli susuzluk rezilce suya kanmaktan iyidir".³⁹⁹

- İnsanın kendine kıt kanaat yeten varlığı, başkasından elde edeceği bolca maldan hayırlıdır. Başkasının malı kendisinin şerefini alçaltıyor ve rezil ediyorsa ona tamah etmemelidir.

ذَهَبَ الْجِمَارُ يَطْلُبُ قَرْنَيْنِ فَعَادَ مَصْلُومَ الْأَذْنَيْنِ

18) "Eşek kendisine iki boynuz aramaya gitti, kulakları kesilmiş olduğu halde geri döndü".⁴⁰⁰

- Elindeki nimetin kıymetini bilmeyen ve daha fazlasını elde etmek için hırs gösteren insanlar eldeki nimetten de olabilirler.

³⁹⁵ Hasan Akdağ, a.g.e. s. 38.

³⁹⁶ ez-Zemaşşerî, II, 407.

³⁹⁷ ez-Zemaşşerî, I, 315.

³⁹⁸ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 941.

³⁹⁹ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 306.

⁴⁰⁰ Aynı Eser, s. 248.

مَا تَبُلُّ إِحْدَى يَدَيْهِ الْأُخْرَى

19)"Bir eli diğerini ıslatmaz (Bir eli diğerine su dökmez)"⁴⁰¹

- Mesel, yakınındaki insanlara bile yardım etmeyen cimri kişiler için kullanılır.

الحر يعطي والعبد يألم قلبه

20)"Efendi verir, kölenin kalbi sızlar"⁴⁰²

- Cömert ve iyi niyetli insanlar mallarından insanlara verirler. Fakat bazı kimseler de var ki kendileri vermedikleri gibi başkalarının vermesini de çekemezler.

مَا عِنْدَهُ خَلٌّ وَلَا خَمْرٌ

21)"Onun yanında ne sirke ne de şarap var"⁴⁰³

- İnsanlara hiçbir şekilde faydası olmayan cimriler için kullanılır.

دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ عَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ

22)"Tek gözden akan yaş, zahmetsiz ganimet sayılır"⁴⁰⁴

- Cimri kişilerden koparılan mal az da olsa kâr sayılmalıdır. Çünkü çok zor verirler.

إِنَّ الضُّجُورَ قَدْ تَحَلَّبَ الْعُلْبَةَ

23)"Sütten kesilmiş deve (bile) ara sıra süt verebilir"⁴⁰⁵

- Cimri insanlar, ara sıra birilerine yardımda bulunabilirler anlamında kullanılır.

أَمْرَعَتِ الْعَجْزَاءُ

24)"Kum yığnında (bazen) ot biter"⁴⁰⁶

- Cimriler, bazen cömertleşebilirler. Bu alışıldık bir durum değilse de olabilir.

6.9. TECRÜBE

إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بِأَنْفَعِ

1)"O bataklıklardan su içmiş biridir"⁴⁰⁷

- Bu mesel hayatın her yönünü tanıma fırsatı bulmuş, iyi kötü birçok olayı tecrübe etmiş kişilerin durumunu ifade için kullanılır.

قَدْ حَلَبَ فَلَانَ الدَّهْرَ أَشْطَرَهُ

⁴⁰¹ İbn Sellâm, s. 309.

⁴⁰² ez-Zemaşşerî, I, 312.

⁴⁰³ İbn Sellâm, s. 309.

⁴⁰⁴ el-Meydânî, I, 270.

⁴⁰⁵ ez-Zemaşşerî, I, 307.

⁴⁰⁶ Hasan Akdağ, a.g.e. s. 81.

⁴⁰⁷ el-Meydânî, I, 35; Mu^e allim Nâcî, a.g.e., s. 51.

2)"Falan kişi hayatı her yönüyle sağdı".⁴⁰⁸

- İyi ya da kötü ne varsa hepsi başına geldi. Feleğin çemberinden geçti.

إِنْ كُنْتَ دُقْتَهُ فَقَدْ أَكَلْتَهُ

3)"Sen onun tadına baktıysan ben onu yedim".⁴⁰⁹

- Bu mesel, bir konuda karşısındaki kişiden daha tecrübeli olduğunu ifade eden bir kimsenin sözüdür.

تُعَلِّمَنِي بِضَبِّ أَنَا حَرَشْتُهُ

4)"Sen, bana avladığım kertenkeleden bahsediyorsun".⁴¹⁰

- Yukarıdaki mesel ile aynı anlamda kullanılmıştır.

لَا تُعَلِّمَ الْيَتِيمَ الْبُكَاءَ

5)"Yetime ağlamayı öğretme".⁴¹¹

إِنَّ الْعَوَانَ لَا تُعَلِّمَ الْخِمْرَةَ

6)"Dul kadına nasıl örtüneceği öğretilmez".⁴¹²

- Her iki mesel de tecrübeli kişilere iş öğretmeye kalkmayın anlamındadır.

مَنْ نَهَشْتَهُ الْحَيَّةَ حَذَرَ الرَّسَنِ

7)"Yılanın ısırıldığı kimse yulardan korkar".⁴¹³

- Bir konuda ağzı yanan kimse ona benzeyen tüm durumlarda doğal olarak dikkatli ve çekingen olur.

قَبْلَ الرَّمَاءِ تَمَلَّأَ الْكِنَانِ

8)"Ok atmaya başlamadan önce ok torbası doldurulur".⁴¹⁴

- Tecrübeli kişiler önceden tedbirlerini alır hazırlıklarını yaparlar.

6.10. CESARET, KORKU

الشَّجَاعُ مَوْقِي وَالْجَبَانُ مُلْقَى

1)"Cesur korunmuştur. Korkak ise korktuğu şeyle karşılaşır".⁴¹⁵

⁴⁰⁸ İbn Sellâm, s. 105.

⁴⁰⁹ ez-Zemaşşerî, II, 276.

⁴¹⁰ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 194.

⁴¹¹ el-Meydânî, II, 236.

⁴¹² Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 73; ez-Zemaşşerî, I, 334.

⁴¹³ İbn Sellâm, s. 223.

⁴¹⁴ Aynı Eser, s. 215.

⁴¹⁵ Aynı Eser, s. 115.

-Cesareti övmek, korkuyu yapmak için kullanılır. Kişinin en çok korktuğu şey başına gelir.

تَفَرَّقُ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتُقَدِّمُ عَلَى الْأَسَدِ الْمُشْتَمِّ

2)" Sen karga sesinden korkuyorsun. (İnsanlara saldırmasın diye) ağzı gemlenen aslana yaklaşıyorsun".⁴¹⁶

- Bu mesel, büyük ve tehlikeli şeylere aldırış etmeyip ufak tefek şeylerden çekinen kişiler için kullanılır.

أَسْمَعُ جَعَجَعَةَ وَلَا أَرَى طِحْنَا

3)"Değirmen taşının gürültüsünü duyuyorum fakat unu göremiyorum".⁴¹⁷

- Etrafına tehditler savurup hiçbir şey yapamayan insanları kınamak için kullanılır.

أَنْتَ كَمُبْتَغِي الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ

4)"Sen aslan yatağında av arayan kimse gibisin".⁴¹⁸

- Cesur olmak konusunda ileri gitmiş, kendisini bile bile tehlikeye atan kişileri uyarmak için kullanılır.

بَرْقٌ لَوْ كَانَ لَهُ مَطَرٌ

5)"Şimşek (gibi), bir de yağmuru olsa".⁴¹⁹

- Cesaretleri sözlerinde olan, fiillerinde olmayan kişileri yermek için kullanılır.

الْبَعْلُ الْهَرْمُ لَا يُفْرَعُهُ صَوْتُ الْجُلْجُلِ

6)"Kocamış katırı çingiraklar ürkütmez".⁴²⁰

- Kaybedecek bir şeyi olmayan ve hayatı tecrübe etmiş kişiler daha cesur olur.

أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابِ

7)"Kılıbıktan daha itaatkâr".⁴²¹

- Çok korkan ve her şeye itaat eden kişileri kınamak için kullanılır.

⁴¹⁶ ez-Zemaşşerî, II, 30; el-Meydânî, I, 135.

⁴¹⁷ Mu° allim Nâcî, a.g.e. s. 52.

⁴¹⁸ Aynı Eser, s. 349.

⁴¹⁹ Aynı Eser, s. 66.

⁴²⁰ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 122.

⁴²¹ ez-Zemaşşerî, I, 226.

6.11. OBURLUK

أَقْلِلْ طَعَامًا تَحْمَدُ مَنَامًا

1)"Yemeği azalt ki uyurken hamd edesin (şükredesin)"⁴²²

الْبَطْنَةُ تَذْهَبُ الْفِطْنَةَ

2)"Oburluk zekayı bozar (olumsuz etkiler)"⁴²³

- Meseller, çok yemek yemenin bedensel ve ruhsal rahatsızlıklara yol açacağını ifade etmek için kullanılır.

6.12. HAYAT, ÖLÜM, KADER, SAVAŞ, SABIR

مَنْ حَدَّثَ نَفْسَهُ بِطَوْلِ الْبَقَاءِ فَلْيُؤَطِّنْ نَفْسَهُ عَلَى الْمَصَائِبِ

1)"Kimin içinde çok yaşayacağına dair bir düşünce varsa kendisini hayatın sıkıntılarına karşı hazırlasın".⁴²⁴

- Uzun yaşayan çok görür, birçok imtihanla sınanır. Bu yüzden sabretmesi gerekir.

إِذَا جَاءَ الْقَدْرَ عَمِيَ الْبَصَرُ

2)"Kader anı geldiğinde, göz görmez olur".⁴²⁵

- İnsan, her türlü tedbiri alsın bile başa gelecek olan gelir. Normal zamanda düşündüğümüz şey kader anında akla gelmez.

كَيْفَ تَوْقَى ظَهَرَ مَا أَنْتَ رَاكِبُهُ

3)"Üzerine bindiğin şeyden nasıl korunursun ki".⁴²⁶

- İnsanlar zaman denen olgunun içinde yaşıyorlar. Bunun dışına çıkmaları imkansızdır. Bu yüzden zaman nelere gebe ise başlarına gelecektir, bu durumdan kaçış yoktur.

عَلَيْكَ بِالْجَنَّةِ فَإِنَّ النَّارَ فِي الْكَفِّ

4)"Sen cenneti kazanmaya bak, cehennem zaten elinde".⁴²⁷

⁴²² Aynı Eser, I, 286.

⁴²³ Aynı Eser, I, 304; el-Meydânî, I, 106.

⁴²⁴ Aynı Eser, II, 354; İbn Sellâm, s. 162.

⁴²⁵ İbn Sellâm, s. 320.

⁴²⁶ el-Meydânî, II, 140.

⁴²⁷ Mu° allim Nâcî, a.g.e.,s. 314.

- Cehenneme götüren fiilleri işlemek çok kolaydır, hemen herkesin yapabileceği ve nefesine güzel gelecek işlerdir. Ancak cennete götürecek olan fiiller nefse zor gelir bunlar için çaba harcamak gerekir.

إِنَّ غَدَا لِنَاظِرِهِ قَرِيبٌ

5)"Yarın, bekleyen için yakındır".⁴²⁸

- Hayat, zaman vb. kavramlar, şahıslar için farklı anlamlar taşıyabilir. Düşünce yapılarına ve beklentilere göre hayatın anlamı değişir.

الْحَرْبُ خِدْعَةٌ

6)"Savaş hiledir".⁴²⁹

- Savaşın hile ve aldatmadan ibaret olduğunu ifade için kullanılır. Savaş sırasında her türlü hileye başvurulabilir. Ayrıca savaş her iki tarafa zarar verir ve tarafları aldatır şeklinde yorumlanmıştır.

أَوَّلُ الْغَزْوِ أُخْرَقٌ

7)"Savaşın başı acemiliktir".⁴³⁰

- Savaşların başlangıç kısmı taraflar için acemiliklerle doludur. Olumsuz şeyler yaşanabilir fakat sonucu lehe çevirmek mümkündür anlamında kullanılır.

إِنْ لَمْ تَغْلِبْ فَأَخْلُبْ

8)"Yenemiyorsan hile yap".⁴³¹

- Savaşta hileye başvurulabilir. Bu da bir çeşit harp sanatıdır.

إِنَّ مَعَ الْكَثْرَةِ تَخَادُلًا وَمَعَ الْقَلَّةِ تَمَاسُكًا

9)"Çoklukta başaramama riski azlıkta ise birbirine kenetlenme vardır".⁴³²

- Bazı savaşlar çok kişi ile kaybedilmiştir. Ancak bazen de az sayıdaki kişi zafer kazanmıştır anlamında kullanılır.

بَعْضُ الْقَتْلِ إِحْيَاءٌ لِجَمِيعٍ

10)"Bazı ölümler (ölümlerin bir kısmı) toplumun dirilmesi demektir".⁴³³

- Bazı durumlarda toplumu bozan zarar veren kişilerin ölmesi toplumun sağlığı, huzuru ve dirliği için dirilme sayılır. Varlıkları toplumun zararınadır.

مَنْ لَمْ تَنْقَعْكَ حَيَاتُهُ فَمَوْتُهُ عُرْسٌ

⁴²⁸ el-Meydânî, I, 70.

⁴²⁹ İbn Hânbel, I, 81; el-Meydânî, II, 197; ez-Zemaşşerî, I, 311.

⁴³⁰ İbn Sellâm, s. 107.

⁴³¹ el-Meydânî, I, 341.

⁴³² Aynı Eser, I, 66.

⁴³³ Aynı Eser, I, 289.

11)"Yaşamıyla sana fayda vermeyen kişinin ölümü senin için düğündür".⁴³⁴

- Bazılarının ölümü, yaşamından hayırlıdır. Ölmeleriyle toplum rahatlar.

الموت الفادحُ خير من العيِّ الفاضح

12)"Zor bir ölüm, rezil bir yaşamdan hayırlıdır".⁴³⁵

- Şerefli bir ölüm, sıkıntı dolu bir yaşamdan iyidir anlamında kullanılır.

6.13. ŞAKA, MİZAH

الضَّحْكَهٗ بلا سبب من قلةِ الأدبِ

1)"Sebepsiz yere gülmek edebî zayıflığındandır".⁴³⁶

من كثر هزلُهُ قلَّتْ هيئته

2)"Şakası çok olanın heybeti az olur".⁴³⁷

إيَّاكَ وَالْمِزَاحَ فَإِنَّهُ يَجْرُ الْقَبِيحَةَ وَيُورِثُ الضَّعِيفَةَ

3)"Şakadan kaçının, çünkü şaka kötü şeylere sebep olur ve kin doğurur".⁴³⁸

- Şaka sebebiyle insanların kişiliği ve haysiyeti rencide olabilir. Hatta şaka yapılan kişi kin duyabilir. Bu sebeplerle dikkat etmek gerekir.

المِزَاحُ سِبَابُ النَّوْكَى

4)"Şaka ahmak kişilerin işidir".⁴³⁹

- Mesel, işi gücü dalga, eğlence olan insanları yermek için kullanılır. Akıllı insanlar hayata ciddi gözle bakan insanlardır, ahmak kişiler ise hiçbir şeyi ciddiye almayan sürekli başkalarıyla uğraşan, komiklik yapan insanlardır anlamında kullanılır.

لا تَمَازِحِ الشَّرِيفَ فَيَحْقِدَ عَلَيْكَ وَلَا تَمَازِحِ الْوَضِيعَ فَيَجْتَرِيءَ عَلَيْكَ

5)"Değerli kişilerle şakalaşma sana kin duyar. Değersiz kişilerle şakalaşma sana karşı cüreti artar".⁴⁴⁰

- Şaka, her şekilde insana fayda değil zarar verir anlamında kullanılır.

المِزَاحُ فِي الْكَلَامِ كَالْمَلْحِ فِي الطَّعَامِ

6)"Konuşmada espirinin yeri, yemekteki tuz gibidir".⁴⁴¹

⁴³⁴ Aynı Eser, II, 327.

⁴³⁵ ez-Zemaşşerî, II, 350.

⁴³⁶ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 945.

⁴³⁷ Aynı Eser, s. 967.

⁴³⁸ ez-Zemaşşerî, II, 452.

⁴³⁹ el-Meydânî, II, 287; ez-Zemaşşerî, I, 346.

⁴⁴⁰ ez-Zemaşşerî, II, 259.

⁴⁴¹ Kazım Ürün, a.g.e., s. 80.

6.14. DUA, BEDDUA

بَلِّغِ اللَّهَ بِكَ أَكْلًا الْعُمْرُ

1)"Allah sana hayırlı ömür versin"⁴⁴²

بِالرِّفَاءِ وَالْبَيْنِ

2)"Dirlik, düzen içinde mutluluklar ve hayırlı evlatlar dileriz".⁴⁴³

- Bu mesel yeni evlenen kişileri tebrik için kullanılır.

لِلْمُتَحَرِّينَ

3)"Burnu sürtülsün".⁴⁴⁴

Beddua için kullanılır. Bu sözün Hz. ° Ömer (ra)'e ait olduğu rivayet edilir. Bu sözü oruç tutmayan birisine karşı ifade etmiştir.

رَحِمَ اللَّهُ رَجُلًا أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي

4)"Bana ayıplarımı gösteren kişiye Allah rahmet etsin".⁴⁴⁵

- Kişiyi yanlışları konusunda uyarıcı iyi niyetli kişilere karşı kullanılır.

جَعَلَ اللَّهُ رِزْقَهُ فُوتَ فَمَه

5)"Allah onun rızkını ağzının arasında versin".⁴⁴⁶

- Hayır dua için kullanılır. Birisinin iyiliği istendiğinde kullanılır.

عَلَيْهِ مِنَ اللَّهِ لِسَانٌ صَالِحَةٌ

6)"Allah ona doğru söyleyen bir dil versin".⁴⁴⁷

عَلَيْهِ مَا عَلَى الطَّبْلِ يَوْمَ الْعِيدِ

7)"Bayram günü davulun başına gelen onun başına gelsin".⁴⁴⁸

أَبَادَ اللَّهُ خَضْرَاءَهُمْ

8)"Allah onların ekinlerini harap etsin".⁴⁴⁹

أَبْعَدَ اللَّهُ الْأَخْرَ

9)"Allah onları yok etsin, helak etsin".⁴⁵⁰

أَعْلَى اللَّئِ كَعْبِهِ

⁴⁴² ez-Zemaşşerî, II, 14; el-Meydânî, I, 299.

⁴⁴³ el-Meydânî, I, 100.

⁴⁴⁴ ez-Zemaşşerî, II, 293.

⁴⁴⁵ el-Meydânî, I, 314.

⁴⁴⁶ el-Meydânî, I, 175.

⁴⁴⁷ ez-Zemaşşerî, II, 167.

⁴⁴⁸ Mu° allim Nâcî, a.g.e. s. 314.

⁴⁴⁹ ez-Zemaşşerî, I, 7.

⁴⁵⁰ ez-Zemaşşerî, I, 25.

10)"Allah onun şerefini yüceltsin".⁴⁵¹

ذُقْ عَقْقُ

11)"Yaptıklarının cezasını çek".⁴⁵²

نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْإِيْهَمِيْنَ

12)"İki beladan (sel ve yangın) Allah'a sığınırım".⁴⁵³

جَدَعَ اللهُ مَسَامِعَهُ

13)"Allah onun kulaklarını koparsın".⁴⁵⁴

⁴⁵¹ ez-Zemaşşerî, I, 230.

⁴⁵² ez-Zemaşşerî, II, 84.

⁴⁵³ el-Işfehânî, a.g.e., II, 529.

⁴⁵⁴ el-Meydânî, I, 169.

İKİNCİ BÖLÜM

MESELLERİN DİL VE BELÂGAT ÖZELLİKLERİ

1. DİL ÖZELLİKLERİ

Arap edebiyatı içerisinde meseller büyük bir edebi değer taşır. Meseller günümüze intikal etmiş Arap edebiyatı nesir türünün en güvenilir kısmını oluşturur. Çünkü mesellerin doğuşu en az şiirler kadar eskidir. Bu sebeple mesellerde kullanılan dil şahid olarak getirilmiştir.

Ebû Hilâl el-^c Askerî'ye(400/1009) göre meseller başlı başına bir ilimdir. Biraz Arapça bilmek, bir kasideyi açıklayabilmek ve Arapça bir makale yazabilmek meselleri şerh etmeye, manalarını açıklamaya ve maksatlarını izah etmeye yetmez. Çünkü mesellerin ilk söyleniş sebeplerini, ilgili oldukları olayların gerçek yönlerini bir tarih ilmi niteliğinde bilmek gerekir.⁴⁵⁵

Arap edebiyatında meselin dil ve belâgat yönünden özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

1. Meseller Değişmezler ve İlk Duyuldukları Şekilde Kullanılır ve Aktarılırlar

Meseller, Araplardan geldiği şekilde kullanılır. Kalıbı değiştirilemez. Kadına karşı söylenmiş olan; **الصيف ضيقت اللبن** "Sen sütü yazın kaybetmiştin". meselindeki ت zamanla hem erkek hem kadın için kullanılmaya başlanmış, ayrıca tekil, tesniye ve çoğul gibi bir ayrıma gidilmemiştir. Bu mesel hikâye yoluyla aktarıldığı için harekesi değişmeden kullanılmıştır.⁴⁵⁶

أعط القوس بآريها

"İşi ehline bırak". meselinde **باريها** ifadesindeki ي sakindir. Aslında bu harfin meftuh olması gerekir.⁴⁵⁷

2. Mesellerde Arapçadaki Gramer Kurallarına Aykırı Durumlar Olabilir.

Bazı mesellerde gramer kurallarına uyulmadığı görülmüştür. Dilcilere göre bu şaz bir durumdur. Fakat Arap Edebiyatında lafzi sanatlara uygun olsun diye bazı kurallar çiğnenmiştir. Amaç lafzı güzelleştirmektir. Mesellerin kural dışında gelmesi irab bakımından olduğu gibi kelimenin yapısı bakımından da olabilir.⁴⁵⁸

استنوقَ الجمُ

⁴⁵⁵ el-^c Askerî, a.g.e., Muqaddime, s. 5.

⁴⁵⁶ el-^c Askerî, I, 7.

⁴⁵⁷ Uzun, s. 20.

⁴⁵⁸ Arap Edebiyatı Tarihi, Cahiliye Dönemi, s. 124.

"Erkek deve dişi deveye benzedi".

Bu meselde kullanılan اسْتَنَوَقَ fiil İbn Cinnî'ye (392/1002) göre yanlış kullanılmıştır. Burada اسْتَنَاقَ denilmeliydi.⁴⁵⁹

Bazı mesellerde de masdar isimlerde değişiklik yapılmıştır.

أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً

"Yanlış anladı bu yüzden yanlış cevap verdi". Bu meselde جَابَةً aslında ismi mastardır. Aslı إِبَابَةً şeklindedir. Ancak lâfzî sanat sebebiyle kaide dışına çıkmıştır.⁴⁶⁰

3. Bazı Meseller Değişik Lafızlarla Rivayet Edilmiştir

Bazı meseller farklı lafızlarla aktarılmış ve mesel kitaplarında bu şekilde geçmiştir. Yani bir mesel kitabında zikredilen mesel değişik bir lafızla başka bir mesel kitabında da zikredilmiştir.

Lafızların değişim sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür.

1- Meseller uzun bir geçmişte ve imkânsız şartlar altında derlenmiştir. Bu iki sebep lafızları etkilemiş olabilir.

2- Bazen mesellerde telaffuz ve mana yakınlığı olan kelimeler bilerek birbirinin yerine kullanılmıştır.

3- Meselleri aktaran kişiler istemeyerek lafzı yanlış aktarmış olabilirler.

4- Özellikle edebiyat ve dil özelliklerini bilmeyen avam meseli tahrif edebilir.

5- Mesellerde yer yer asıl anlamı etkilemeyen قد، إن، vb. edatlar hafzedilmiş olabilir.

6- Mesellerde şahıslara delalet eden هو، فلان gibi ifadeler birbirinin yerini almış olabilir.

7- Muteradif kelimeler birbirinin yerini almış olabilir.⁴⁶¹

الصيف ضيعت اللبن، الصيف ضيحت اللبن، في الصيف ضيعت اللبن

Her üç mesel de "Sen sütü yazın zayi ettin". anlamındadır. Fakat harf değişiklikleri ya da farklılıkları mevcuttur. Mana değişikliği yoktur.⁴⁶²

رب سامع قفوتِي ولم يسمع عذرتِي، رب سامع بخبري ولم يسمع عذري

"Sözlerimi işiten nice insanlar o sözlerimden dolayı ifade ettiğim özürleri duymadılar".⁴⁶³

⁴⁵⁹ Uzun, a.g.e., s. 20; Numan Yazıcı, a.g.e., s. 39.

⁴⁶⁰ Aynı yer, s. 21.

⁴⁶¹ Bulut, a.g.e., s. 97.

⁴⁶² el-^c Askerî, II, 422.

⁴⁶³ İbn Sellâm, s. 61.

Her iki mesel de aynı anlamda kullanılmıştır. Meselde قفوتى ve بخبرى lafızları değişikliğe uğramış yakın manalar olmaları sebebiyle mesel değişik lafızlarla aktarılmıştır.

البطنة تذهب الفطنة⁴⁶⁴ ، البطنة تأفن الفطنة

"Oburluk, zekâyı yok eder, olumsuz etkiler".⁴⁶⁵ Bu meselde تذهب ve تأفن lafızları yakın anlamlıdır.

4. Meseller Dilde Kullanılan Kelime Ve Terkiplerde Şahit Olarak Kullanılabilirler

Şehirli Araplar için hicrî II. yüzyılın yarısına, bedevî Araplar için hicrî IV. yüzyılın sonuna kadar uzanan ve cahiliye devrinden itibaren başlayan dönem istişhad dönemi kabul edilmiştir. Bu asırlarda ortaya çıkan meseller kadîm meseller diye nitelendirilmiştir. Bu yüzyıllarda yaşayan Arapların melezleşmediği dolayısıyla dillerini bozmadıkları kabul edilmiştir. Bu sebeple o dönemdeki meseller Arapça'nın en güzel ürünlerinden kabul edilmiştir.

ez-Zemaşerî (ö.538/1143) *Esâsu'l-Belâğa* adlı eserinde mesellerden faydalanmıştır.

Dil âlimleri meselleri kelimelerin kaynağı konusunda, nahivciler de onları terkiplerde ve i'rab konusunda şahit olarak getirmişlerdir. Sîbeveyh'in (ö.180/796) *el-Kitâb*'ında on iki, İbn Cinnî'nin (ö.392/1002) *el-Hasâisi*'nde on üç ve ibn Hişâm'ın (761/1360) *el-Muğni*'sinde yirmi iki tane mesel vardır. İbn Ya'îş (ö.643/1245) *Şerhu'l-Mufaşşal*'da doksan tane meselle istişhad etmiştir.⁴⁶⁶

Sîbeveyh, emir, nehiy ve duaya delalet ettiğinde mefulu nasb eden fiilin hazfedilmesinin vacip olduğu hususunda şu meseli şahit olarak getirmiştir.

أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحَكَاتِكَ

"Seni ağlatanların sözlerinin dinle, emirlerine itaat et. Seni güldürenlerin sözlerine itaat etme".⁴⁶⁷ Bu mesel عَلَيْكَ أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ takdirindedir.

İbn Cinnî (ö.392/1002) "أَطْرُقُ كَرَىٰ إِنْ النَّعَامِ فِي الْفَرَىٰ" Artık kendine gel, deve kuşları köye vardı. (iş işten geçti)"⁴⁶⁸ meselini munâdâda sonunun hazfinin caiz

⁴⁶⁴ ez-Zemaşerî, I, 304.

⁴⁶⁵ el-Meydânî, II, 106.

⁴⁶⁶ c Abdu'lmeccid Kâtâmîş, a.g.e., s. 230.

⁴⁶⁷ Mu' allim Nâcî, a.g.e., s. 98; el-° Askerî, I, 71.

⁴⁶⁸ el-° Askerî, I, 71.

olduğuna şahit yapmıştır. Çünkü كَرَىٰ nın aslı كَرَوَانٌ şeklindedir önce elif ve nun hazfedilip vav elife kalb olmuştur. Tacettin Uzun konu ile ilgili çalışmasında bu konuda bir çok örnek vermiştir.⁴⁶⁹

5. Bazı Mesellerde Kullanılan Kelimeler Açık ve Anlaşılırdır. Bazılarında İse Garip Kelimeler Kullanılmıştır. Bu Tür Mesellerin Hikâyesi Öğrenilmeden Mesel Anlaşılmaz.

الندم توبة

"Pişmanlık tevbedir".⁴⁷⁰

الخلعة تدعو إلى السلة

"Fakirlik insanı hırsızlığa davet eder. (zorlar) Bu meseller okununca anlaşılabilen manaları açık sözlerdir".⁴⁷¹

Ancak aşağıda vereceğimiz meseller böyle değildir.

مَرَعَىٰ وَلَا كَالسَّعْدَانِ

"Mera ama sadan denilen bitki gibi değil".⁴⁷²

Mesel ilk okunduğunda ilk aşamada herhangi bir şey anlaşılmaz. Fakat sadan kelimesine baktığımızda bu ismin eski Araplar döneminde nadir bulunan ve hayvanların çok sevdiği hurma dikeni denilen bir bitki olduğu anlaşılır.⁴⁷³ Ayrıca mesel konusunda şöyle bir hikâye anlatılır. Tay kabilesinden bir kadın İmru'l Kıays b. Hıcr el-Kindî ile evlenir. İmru'l-Kıays kızgın tabiatlı biri idi. Bir keresinde hanımına “Ben senin ilk eşine göre nasılım, ben mi iyiyim yoksa o mu iyiydi” diye sorar. Hanımı ise “Mera ama sadan denilen bitki gibi değil” diyerek güzel bir ifadeyle kendisinin de iyi olduğunu ama eski kocasının daha kıymetli olduğunu ifade etmek ister.

كل الصيد في جوف القرأ

"Bütün av hayvanları yaban eşeğinin karnındadır".⁴⁷⁴

(Yaban eşeği bütün av hayvanlarına yeğdir.)

Bu meselin hikâyesi ise şöyledir. Bir defasında bir avcı grubu ava çıkar. Bütün avcılar tavşan, ceylan, vb. hayvanları avlarlar. Ancak bir tanesi yaban eşeği avlar. Kendi avının onların avından daha büyük ve kıymetli olduğunu ifade için bu sözü söyler. Ayrıca el-Meydanî (ö.518/1124) bu meselle ilgili olarak şu hikâyeyi rivâyet eder. Bir

⁴⁶⁹ Uzun, a.g.e., s. 22-28.

⁴⁷⁰ İbn Sellâm, s. 221.

⁴⁷¹ ez-Zemaşserî, I, 315.

⁴⁷² İbn Sellâm, s. 135.

⁴⁷³ Mu° cemu'l Vaşıt, Komisyon, s. 330.

⁴⁷⁴ ez-Zemaşserî, II, 224.

gün Ebû Sufyan Peygamberi görmek için gelir. Fakat kapıda bekletilir. Bu esnada başkaları gelip Peygamberle rahatça görüşüp giderler. Ebû Sufyân Peygamberin huzuruna çıkınca durumu anlatır ve sitemkâr sözler kullanır. Bunun üzerine Hz. Peygamber yukarıdaki meseli zikrederek Ebû Sufyân'ın diğer bütün gelenlerden daha kıymetli olduğunu ifade edip gönlünü alır.

Görüldüğü gibi bazı mesellerdeki garip kelimeler açıklanmadan ve meselin doğuş hikâyesi anlaşılmadan meselleri anlamak oldukça güçtür.

1.1. MESELLERDE HAZF

Lügatte giderme, kaldırma, zikretme, sözü düşürme anlamına gelir.⁴⁷⁵ Bir ifadeyle söylenilmesi şart olmayan kelimelerin bir veya bir kaçını ya da cümlelerin bazılarının kısaltılmasıyla yapılan söz kısaltmasıdır.⁴⁷⁶ Hazf birkaç değişik şekilde olur. Bunlar:

1- Musnedun İleyhin hazfedilmesi

2- Musnedin hazfedilmesi

3- Mefulu bihin hazfedilmesidir.⁴⁷⁷

Meselerde yapılan hazf daha çok lâfzî sanatlar dikkate alınarak yapılmıştır.

Örnekler:

أَمْكْرًا وَأَنْتَ فِي الْحَدِيدِ

"Demir prangalar içinde, haline bakmadan bir de tuzak mı kuruyorsun".⁴⁷⁸

Bu meselde مَكْرًا meful olarak kullanılmış fiil ise hazfedilmiştir. Takdiri تَمَكَّرَ مَكْرًا şeklindedir.

مَرَعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ

"Mera ama, sadan denilen bitki gibi değil".⁴⁷⁹ Meselde haber zikredilmiş fakat mubteda hazfedilmiştir. Takdiri أَنْتَ مَرَعَى şeklindedir.

مَنْ يَمْدَحُ الْعَرُوسَ إِلَّا أَهْلُهَا

"Gelini ailesi dışında kim över".⁴⁸⁰

Bu meselde soru şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Verilen cevapta ise hazf yapılmıştır. Takdiri لَا يَمْدَحُ الْعَرُوسَ قَطُّ إِلَّا أَهْلُهَا şeklindedir.

⁴⁷⁵ İbn Manzûr, a.g.e., IX, s. 39.

⁴⁷⁶ El-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 507.

⁴⁷⁷ Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoglu, Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar, İzmir-2006, s. 95.

⁴⁷⁸ İbn Sellâm, s. 102.

⁴⁷⁹ ez-Zemaşşerî, II, 344.

⁴⁸⁰ el-Meydânî, II, 311.

يا أبا هريرة زُرْ غَبًّا تَزِدُّ حُبًّا

"Ey Ebû Hureyre ziyaretini aralıklarla yap ki daha çok sevilesin".⁴⁸¹ Bu meselde meful hazf konumundadır. Takdiri **أصحابك** زُرْ şeklindedir.

مَلَكْتَ فَاسْجَع

"Galip geldin, şimdi güzel davran".⁴⁸²

Meselde sadece fiiller zikredilmiş mefuller hazfedilmiştir. Takdiri **ملك** مقاليد şeklindedir. Takdiri **ملك** مقاليد şeklindedir.

حُبُّكَ الشَّيْءِ يُعْمِي وَيُصِمُّ

"Bir şeye olan sevgin kör ve sağır yapar".⁴⁸³ Mefuller hazfedilmiştir. Takdiri **يعميك ويصمك** şeklindedir.

سُرْقَ السَّارِقِ فَاتَّحَرَ

"Hırsız soyuldu intihar etti".⁴⁸⁴ Meselde muzaf hazfedilmiştir. Takdiri **سرق** سُرْقَ مال şeklindedir.

مَرَّةً عَيْشٌ وَمَرَّةً جَيْشٌ

"Bazen yaşam bazen ölümsün".⁴⁸⁵ Meselde mubteda hazfedilmiştir. Takdiri **أنت** مَرَّةً عَيْشٌ şeklindedir.

إِيَاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ

"Gübrenin yeşerttiği bitkiden sakının. (Kötü ortamlarda yetişen güzel kadından sakının)."⁴⁸⁶ Bu mesel **إياكم** أخذركم حضراء الدمن takdirindedir. Meselde kullanılan vav hazfedilen fiillerin vavıdır

إِنَّكَ مَا وَخَيْرًا

"Sen hayırlı bir iştesin".⁴⁸⁷ Meseldeki **ما** zaidir. Takdiri **إِنَّكَ** مَا وَخَيْرًا مجموعان şeklindedir.

بَرَقَ لِمَنْ لَا يَعْرِفُكَ

"Tanımadığına karşı (gözlerini) parlat (kaşlarını çat)".⁴⁸⁸ Meselin takdiri **برق** بَرَقَ لِمَنْ لَا يَعْرِفُكَ şeklindedir. Meful hazfedilmiştir.

⁴⁸¹ ez-Zemaşşerî, II, 109.

⁴⁸² İbn Sellâm, s. 154.

⁴⁸³ İbn Hanbel, V, 194; el-Meydânî, I, 196.

⁴⁸⁴ İbn Sellâm, s. 267.

⁴⁸⁵ el-Meydânî, I, 47.

⁴⁸⁶ ez-Zemaşşerî, I, 431.

⁴⁸⁷ el-Meydânî, I, 51.

⁴⁸⁸ ez-Zemaşşerî, II, 8.

أَعُورُ عَيْنِكَ وَالْحَجَرَ

"(Ey) Tek gözlü gözünü taştan korus".⁴⁸⁹ Meselin takdiri **يا أعورُ إحفظ عَيْنَكَ واحذر** şeklindedir. Fiiller hazfedilmiştir.

كَسَفًا وَإِمْسَاكَ

"Dert topluyorsun ve sımsıkı tutuyorsun".⁴⁹⁰ Meselin takdiri **تجمع كَسَفًا و تمسك** şeklindedir. Fiil ve fâil hazfedilmiştir.

صَنَعَةَ مَنْ طَبَّ لِمَنْ حَبَّ

"Sevdiğini tedavi eden tabibin davrandığı gibi davran".⁴⁹¹ Meselde **إصنع** fiili hazfedilmiştir.

ضَرْبًا وَطَعْنًا أَوْ يَمُوتَ الْأَعْجَلُ

"Gel seninle eceli yakın olanımız ölünceye kadar vuruşup birbirimizi yaralayalım".⁴⁹² Meselin takdiri **نضرب نضربًا وَ نطعن طعنًا** şeklindedir.

جَمَالِكَ

"Sana güzellik verecek şeyle uğraş".⁴⁹³ Meselin takdiri **إلزم ما يورث جمالك** şeklindedir.

ذُقْ عَقَقْ

"Cezanı çek".⁴⁹⁴ Meselin takdiri **ذق جزاء عقوقك** şeklindedir.

إِعْفَلْهَا وَتَوَكَّلْ

"Onu sıkıca bağla, sonra (Allah'a) tevekkül et".⁴⁹⁵ Meselin takdiri **وتوكل على الله** şeklindedir.

إِنْ لَمْ يَكُنْ وَفَاقٌ ففِرَاقٌ

"Arada sevgi, anlaşma yoksa en iyisi ayrılmaktır".⁴⁹⁶ Meselin takdiri **فراق أجدر** şeklindedir.

⁴⁸⁹ ez-Zemaşşerî, I, 225.

⁴⁹⁰ el-Meydânî, II, 153.

⁴⁹¹ Mu° allim Nâcî, a. g. e., s. 283.

⁴⁹² Aynı Eser, s. 293.

⁴⁹³ Aynı Eser, s. 210.

⁴⁹⁴ ez-Zemaşşerî, II, 84.

⁴⁹⁵ ez-Zemaşşerî, I, 251.

⁴⁹⁶ el-Meydânî, I, 51.

1.2. MESELLERİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ŞİİRİN ETKİSİ

Şiirin gerek cahiliye döneminde gerekse de İslâmî dönemde mesellerin ortaya çıkışında ve kullanımının yaygınlaşmasında etkisi büyüktür. Şiirin kullanımı çok yaygın olduğundan Araplar önemli gördükleri konuları şiirle anlatırlardı. Şiirde kullanılan hikmetli ve vecîz sözler zaman içerisinde o kadar yaygınlaşmış ve halk arasında kullanılmaya başlanmıştır ki şiirin bir kısmı veya tamamı nesir halindeki mesellere dönüşmüştür.

Bazı şairler mesellerden meydana gelen kasideler yazmışlardır. el-Atâhiye'nin (ö.211/826) *Zât el-Emsâl* adlı çalışması mesellerden ibarettir.⁴⁹⁷ Bazı şairlerin ise beyit ve mısraları mesel haline gelmiştir. Zuheyr b. Ebî Sulma, Şaliḥ b. ° Abdulquddûs, Ebû Temmâm, el- Mutenebbî, Ebu'l A° lâ el-Ma° arrî ve Aḥmed Şevkî, beyitleri mesel haline gelmiş şairlerden bazılarıdır.

Aynı şekilde daha önceden kullanılan mesellerin sonraki dönemlerde şiirlerde kullanıldığı da olmuştur.

Şair Tarafa (ö.60/564) şöyle der:

سَتُبْدِي لَكَ الْأَيَّامَ مَا كُنْتَ جَاهِلًا وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تُرَوِّدِ

"Gelecek günler bilmediğin konularda seni aydınlatacak. Azık vermediğin kimse sana haberler getirecek. Bu şiirin ikinci kısmı mesel haline gelmiştir".⁴⁹⁸

Başka bir şair şöyle demiştir:

إِذَا كُنْتَ فِي كُلِّ الْأُمُورِ مُعَاتِبًا صَدِيقَكَ لَمْ تَلْقَ الَّذِي لَا تُعَاتِبُهُ

"Bütün işlerde arkadaşını kınayıp azarlarsan, azarlamayacağın kişi kalmaz".⁴⁹⁹ Bu şiir de mesel halinde kullanılmıştır.

el-Hutay'â (ö.30/650) şöyle der:

لِكُلِّ جَدِيدٍ لَذَّةٌ غَيْرَ أَنْتِي رَأَيْتُ جَدِيدَ الْمَوْتِ غَيْرَ لَذِيذِ

"Taze olan her şeyin tadı güzel olur. Ancak ölümün tazesini (erkenini) lezzetsiz buldum".⁵⁰⁰

Ebu'l Esved ed-Duelî (ö.69/688) şöyle der:

وَمَا طَلِبُ الْمَعِيشَةِ بِالْتَمَنِّي وَلَكِنْ أَلْقِ دَلْوَكَ فِي الدَّلَاءِ

"Maîşet temîni temenni ile olmaz. Sen de kovaların arasına kovanı sal".(Gerekli gayreti göster) Şiirin ikinci kısmı mesel olmuştur".⁵⁰¹

⁴⁹⁷ Uzun, a.g.e., s. 40.

⁴⁹⁸ ez-Zemaḥşerî, II, 404.

⁴⁹⁹ el-Bekrî, a.g.e., s. 223.

⁵⁰⁰ el-° Askerî, II,16.

Ayrıca şu şiirlerde de mesel kullanılmıştır.

قد يُدرك من لحظ الفتى أسرارَه إن الجوادَ عيَّنه فُراره

"Gencin bir anlık bakışından gizledikleri anlaşılır. Asil kişinin dışı içini gösterir". Bu şiirin her iki kısmı da mesel olmuştur".⁵⁰²

أهدٍ لمن تخشى تعشُ هنيئةً كم غضبٍ سكنتُ الرثيئةَ

"Kendisinden korktuğun kişiye hediye ver ki rahat yaşayasın. Nice kişi var ki resie yemeği yiyince sakinleştiler".⁵⁰³

أشكو مكانا ذلَّ فيه الأكبرُ فيه البُغاثُ دائما يستنسرُ

"Değerli kişilerin zillete düştükleri yerleri şikâyet ediyorum. Öyle yerler ki buralarda kuşlar kartallaşmaya çalışıyor".⁵⁰⁴

2. MESELLERDE KULLANILAN BELÂGAT SANATLARI

Sözlükte belâgat; bir şeyin son noktasına varmak, ergenlik çağına ermek ve olgunlaşmak anlamlarına gelen belâgat, istilâh olarak ise sözün konuşulduğu yere, duruma ve muhatabına uygun olmasının yanında, söylenmek istenen şeyin doğru, açık bir biçimde ve yeterli sözcüklerle dile getirilmesidir.⁵⁰⁵

Belâgat ilmi Arap Edebiyatı içerisinde en son müstakil hale gelen bilimlerdenidir. Özellikle belâgat ile ilgili müstakil eserler Emevîlerden sonra özellikle Abbâsîler döneminde derlenmiştir. Ebû ° Ubeyd Ma° mer b. Muşennâ (ö.210/825) *Mecâzu'l Kur'ân* adlı eserinde ve yine el-Ferrâ (ö.207/822) *Me° ani'l Kur'ân* adlı eserinde Kur'ân-ı Kerîm'in belâgat yönü üzerinde durur. Bu tarihlere dikkat edildiğinde mesellerin tedviniyle ilgili çalışmaların da bu dönemlerde ortaya çıktığını görürüz. Belâgat çalışmaları yapılırken dilciler şiirlerin yanında mesellere de önem vermişler ve çalışmalarında kaynak olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla mesellerin en az şiirler kadar edebi yönleri ve Arap dili içerisinde önemli bir yerleri vardır.

Mesel tariflerine baktığımızda belâgatın mesel ile ilişkisi daha iyi anlaşılabilir olur. İbrahim en-Nazzâm (ö.231/856) şöyle der: "Meselde başka sözlerde olmayan dört

⁵⁰¹ Aynı Eser, I, 64.

⁵⁰² ez-Zemaşşerî, I, 315.

⁵⁰³ Aynı Eser, I, 404.

⁵⁰⁴ Aynı Eser, I, 413.

⁵⁰⁵ Aḥmed el-Ḥaşimî, *Cevâhiru'l Belağa fi'l- Me° ani ve'l-Beyân ve'l-Bedf°*, İstanbul-1984, s. 410; İbn Manzûr, VIII, 419.

özellik bir arada bulunur. Bunlar: İcaz-ı lafz, isâbet-i mâna, hüsn-ü teşbîh ve kinâyedir".⁵⁰⁶ Bu tarifteki özellikler belâgat ilminin konusudur.

Meseller incelendiğinde bu dört özelliğin de çok fazla kullanıldığı ve mesellerin bu özellikler dikkate alınarak serdedildiği görülür. Burada mesellerde kullanılan edebî sanatları müstakil bölümler halinde incelemeye çalışacağız. Bu sanatların bir kısmı manaya dayalı sanatlar, bir kısmı ise lafza dayalı sanatlar şeklinde olmuştur.

2.1. ANLAM SANATLARI

2.1.1. İCAZ

Lügatte sözü kısaltmak, kısa tutmak ve vecîz söz söylemektir.⁵⁰⁷ Genel olarak maksadı, alışılmış ifadeden daha azı ile karşılamak, çok az sözcük ile meramı ifade etmektir.⁵⁰⁸ el-Câhız'a göre çok manayı az lafızla ifade etmektir.⁵⁰⁹

İcaz konusunda Ebû ° Ubeyd el-Bekrî (487/1094) "Meseller icaz ve hazf üzerine kurulmuşlardır".⁵¹⁰ der. ez-Zemaşşerî ise (538/1144) "Mesellerde lafızlar vecîz, manalar geniş, ibareler kısadır" ⁵¹¹demiştir. Ebû Hilâl el-° Askerî (400/1009): "Mesellerin en güzel taraflarından biri de icaz ile beraber itnâb görevî yapmaları ve az bir lafızla birçok manayı kastetmeleridir" ⁵¹²der.

Özellikle, halkın konuştuğu sözler arasında meselden vecîzi yoktur denilerek mesellerin vecîz yönlerine işaret edilmiştir. Mesellerde icazın hâkim olması zaman içerisinde hikmet özelliği taşıyan sözlerin de mesel kabul edilmesine ve bu şekilde kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Örnekler:

"Sır emanettir."⁵¹³

السر أمانة

"Savaş barbarlıktır".⁵¹⁴

الحرب عشوم

⁵⁰⁶ ° Abdu'lmeccid Kâtâmîş, a.g.e., s. 255.

⁵⁰⁷ İbn Manzûr, V,427; el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 679.

⁵⁰⁸ el-Kazvînî, Telhîsu'l Miftâh , İstanbul-2001, s. 137.

⁵⁰⁹ el-Cahız, Ebû ° Osmân, Kitâbu'l Hayavân, thk, A.Hârûn, M.el-Bâlî el-Halebî, Kahire-1948, III, s. 86.

⁵¹⁰ el-Bekrî, a.g.e. s. 48.

⁵¹¹ ez-Zemaşşerî, Muqaddime, s. 5.

⁵¹² el-° Askerî, Muqaddime, s. 4.

⁵¹³ İbn Sellâm, s. 58.

⁵¹⁴ el-° Askerî, I, 289.

"Gece kederi gizler".⁵¹⁵

الليل أخفى للويل

"Hayırda bulunmak güzel bir huy, şer ise dik kafalıdır".⁵¹⁶

"Basîretin başı istişaredir".⁵¹⁷

أول الحزم المشورة

خَيْرُ الْغِنَى الْفُتُوغُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوغُ

"Zenginliğin hayırlısı kanaat, fakirliğin kötüsü başkalarına boyun eğmektir".⁵¹⁸

Ayrıca meseller içerisinde uzun bir hikâyesi oldukları halde sadece iki veya üç kelimeler ifade edilen meseller vardır. Bu kısa ifadeler söylendiğinde akla ilgili hikâye veya olay gelir.

Örnekler:

"Sinimmârın cezası".⁵¹⁹

جزاء سينمَار

Rivâyete göre Rum asıllı bir mîmar olan Sinimmâr bir keresinde bir kralın isteği üzerine ona çok güzel ve dillere destan bir saray inşa eder. Sarayın yapım işi bitince kral, Sinimmar kendisinden sonra hiç kimseye bu güzellikte bir saray yapmasın diye onu sarayın en yüksek yerinden aşağı attırarak öldürtür. Krala yaptıklarına karşılık böyle bir cezaya çarptırılan Sinimmar'ın hikâyesi mesel haline gelir ve bu gibi durumlarda bu mesel kullanılır.

"Nûh'un kargası".⁵²⁰

غراب نوح

Rivâyete göre bu karga çok yavaş hareket eden ve kendisine verilen görevleri uzun bir süre sonra yapan bir kuştur. Daha sonra işlerinde yavaş hareket edenler için mesel olarak kullanılmıştır.

"Urkûbun vaatleri".⁵²¹

مواعيد عُرقوب

Anlatılır ki °Urkûb diye bilinen şahsa kardeşi bir ihtiyaç için gelir. Gelen kardeşine hurma ağaçlarının gösteren °Urkûb ona çiçek açınca gel der. Çiçek açma zamanı gelince adama meyveye durunca gel der. O zaman geldiğinde kardeşine olgunlaşınca yanıtını verir. Olgunlaşma mevsimi geldiğinde bırak tam hurma olsun öyle

⁵¹⁵ el-° Askerî, II, 181.

⁵¹⁶ İbn Sellâm, s. 169.

⁵¹⁷ el-° Askerî, I, 187.

⁵¹⁸ el-Bekrî, a.g.e. s. 290.

⁵¹⁹ el-° Askerî, I, 247.

⁵²⁰ Muallim Nâcî, a.g.e. s. 317.

⁵²¹ el-° Askerî, I, 433; İbn Sellâm, s. 36.

gel diyerek tekrar gönderir. Hurmalar olunca da bir gece gizlice tüm hurmaları toplamış ve kardeşine hiçbir şey vermemiştir. Olaydan sonra söz verip yerinde durmayan ve başka sözler veren kişiler için bu durum mesel olarak kullanılmıştır.

Özellikle İslâmi dönem meseller içerisinde zikrettiğimiz Hz. Peygamber'in hikmetli sözleri mesellerdeki icaza verilebilecek en güzel örneklerdir.

2.1.2. MECÂZ

Lügatte geçilen yer, geçilen zaman, gelip geçmek demektir.⁵²² Lafzı bir manadan başka bir manaya taşımaya da denir.⁵²³ Terim olarak ise bir kelimenin, bir ilgiden dolayı cümledeki mananın dışında, asıl manasının kastedilmesine engel teşkil edecek şekilde bir karinenin varlığı ile birlikte kullanılmasıdır.⁵²⁴

Mecâz, îcazı en yüksek noktada temsil eden ve ulaştırılmak istenen mesajı muhataba en yoğun şekilde veren ifade şeklidir. Söze canlılık ve güzellik vermek için kullanılır.

Mecâzı başlıca şu kısımlara ayırabiliriz:

- 1) Mecâz-ı Lugavî a) İstiâre
b) Mecâz-ı Mursel
- 2) Mecâz-ı Akli⁵²⁵

Örnekler:

وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا عَلَى الْأَرْضِ شَيْءٌ أَحَقُّ بِطَوْلِ سَجْنٍ مِنْ لِسَانِ

"Kendisinden başka ilah olmayana yemin olsun ki yeryüzünde dilden daha çok hapsedilmeyi hak eden başka bir şey yoktur".⁵²⁶

Bu meselde kastedilen dilin korunması ve gereksiz sözden kaçınmaktır. Ağzın kapalı tutulması zindana benzetilmiştir. Dil ise mahkûma benzemiştir. Fakat benzetme taraflarından birisi olmadığı için istiare yapılmıştır.

الْكَذِبُ دَاءٌ وَالصِّدْقُ شِفَاءٌ

"Yalan hastalık, doğru söylemek ise şifadır".⁵²⁷

⁵²² İbn Manzur, VI, 326; el-Curcânî, Delâilu'l İ° câz, Beyrut-1995, s. 258.

⁵²³ Aḥmed Maḥlûb, Mu° cemu'l- Muşalaḥati'l-Belâġiyye ve Teṭavvuruhâ, Beyrut-1996, s. 589.

⁵²⁴ es-Sekkâkî, Ebû Ya° kûb b. Ebî Bekr, Miftaḥu'l-° Ulûm, Beyrut-1983, s. 19.

⁵²⁵ ° Ali el-Cârim, M.Emîn, el-Belaġatu'l -Vaẓîḥa, İstanbul-1992, s. 69.

⁵²⁶ ez-Zemaḥşerî, I, 324

⁵²⁷ el-Meydânî, II, 166; el-Bekrî, I, 37.

Meseldeki hastalık ve şifa gerçek anlamda değil de, kötü ve iyi ahlak anlamında kullanılmıştır. Yalandan kurtulmanın çaresi doğru söylemektir. Mecaz-ı aklîdir.

مَقْتَلُ الرَّجُلِ بَيْنَ فَكَيْهِ

"İnsanın ölümü iki çenesi arasındadır".⁵²⁸

Bu meselde mecaz-ı aklî vardır. Dilin insanın başına getirebileceği olumsuzlukları kastetmiştir.

إِن الْبَغَاثَ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ

"Küçük av kuşları topraklarımızda kartallaşır".⁵²⁹

Mesel gerçek anlamının dışında kullanılmıştır. İlk anlam topraklarımıza gelen, bizimle yaşayan herkes bizim gibi değerli olur. Bir diğer anlam ise zelil ve hakir olan kişiler bize gelince kendisine şerefli ve soylu göstermeye çalışıyorlar mealindedir. Her iki durumda da soylu insanlar kartala, değersiz insanlar küçük av kuşlarına benzetilmiştir. Benzetmenin taraflarında birisi zikredilmediği için istiare vardır.

قَدْ حَلَبَ فُلَانٌ الدَّهْرَ أَشْطَرَهُ

"Falan kişi zamanı her yönüyle sağdı".⁵³⁰

Meselde mecâz-ı aklî vardır. Mesel, filan kişi hayatın her yönünü, iyi olsun, kötü olsun tecrübe etti anlamındadır.

مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ

"Mera ama Sadan denilen bitki gibi değil".⁵³¹

Sözü ifade eden kadın, yeni kocasını normal meraya, eski kocasını ise nâdir bulunan ve kıymet verilen hurma dikenine benzetmiştir. Benzetmede yönlerden birisi bulunmadığı için istiâre vardır.

إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ

"Ben beyaz öküzün yenildiği gün yenildim".⁵³²

Söz, mecâz-ı aklîdir. Hz. Ali(ra) bu sözüyle Hz. Osmân'ın öldürüldüğü gün kendisinin zayıf düştüğünü ve o gün çaresiz ve bitkin kaldığını ifade etmiştir.

هُوَ يَرْقُمُ فِي الْمَاءِ

"O, suya yazı yazıyor".⁵³³

⁵²⁸ el-° Askerî, II, 228.

⁵²⁹ İbn Sellâm, s. 95.

⁵³⁰ el-Meydânî, I, 195; ez-Zemaşşerî, II, 64.

⁵³¹ el-° Askerî, II, 242; ez-Zemaşşerî, II, 344.

⁵³² ez-Zemaşşerî, I, 417.

⁵³³ İbn Sellâm, s. 211.

Meselde mecâz-ı aklî vardır. O kişi boşuna uğraşiyor, enerjisini olmayacak bir işte harcıyor anlamındadır.

لَا تَكُنْ حُلُوءًا فَتُسْتَرْطَ وَلَا مُرًّا فَتُنْعَقَى

"Tatlı olma yutulursun, acı olma tükürülürsün".⁵³⁴

Söz mecâz-ı aklîdir. Çok yumuşak huylu ve sessiz olma, hakkını yerler. Çok katı ve kötü de olma, insanlar seni dışlar. İkinin arası orta huylu birisi ol anlamındadır.

حَبْكُ الشَّيْءِ يَعْمي وَيَصم

"Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar".⁵³⁵

Söz mecâz-ı aklîdir. Çok fazla sevmiş olman, onun kötü taraflarını görmene engel olur, onun hakkında söyleyen uyarı kabilindeki sözlere karşı seni sağır yapar. Hiçbir şeyi görmek istemez, duymazsın.

بعت جاري ولم ابع داري

"Komşumu sattım evimi değil".⁵³⁶

Söz mecâz-ı aklîdir. Komşumdan o kadar bıktım ve usandım ki bu sebeple evimi satmak zorunda kaldım. Evimle ilgili bir problemim yoktu. Komşum bana evimi sattırdı demektir.

إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَأَقِيْتَ إِعْصَارًا

"Sen rüzgâr isen, fırtına gelir seni bulur".⁵³⁷

Söz mecaz-ı aklîdir. Sen kendini çok güçlü ve büyük görüyorsan, senden de güçlü birileri vardır. Birgün karşına çıkar anlamındadır.

إِذَا صَاَحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاَحَ الدِّيَكِ فَلْتُدْبَحْ

"Tavuk horoz gibi ötmeye başlayınca boğazı kesilsin".⁵³⁸

Bu meseli ünlü şair Fereздаğ şiir söyleyen bir kadın için söylemiştir. Buna göre kadının şiir söylemesini tavuğun kendi işini bırakıp horozların işine bulaşmaya kalkmasına benzetmiştir. Benzetmenin taraflarından birisi olmadığı için istiâre vardır.

رَأَى الْكَوْكَبَ ظَهْرًا

"Öğlen vakti yıldızları gördü".⁵³⁹

⁵³⁴ el-° Askerî, II, 377.

⁵³⁵ İbn H̄anbel, V, 194; el-° Askerî, I, 356.

⁵³⁶ el-° Askerî, I, 219; İbn Sellâm, s. 277.

⁵³⁷ ez-Zemaḥşerî, I, 373.

⁵³⁸ el-Meydânî, I, 61.

⁵³⁹ el-Meydânî, I, 264.

Söz mecâz-ı aklîdir. Gün o kadar sıkıntılı ve zor geçti ki, günü karardı anlamındadır.

صَاحَتْ عَصَافِيرُ بَطْنِهِ

"Karnının kuşları öttü, (karnı zil çaldı)".⁵⁴⁰

Söz mecaz-ı aklîdir. Kişinin çok aç olduğunu ve midesinin açlıktan kıvrandığını ifade için kullanılmıştır.

طَاطَى بِحْرِكِ

"Denizini sakinleştir".⁵⁴¹

Bu mesel öfkelenen bir kişiye sakinleşmesini tavsiye anlamındadır. Kişini öfkesi denize benzetilmiştir. Benzetmenin yönlerinden birisi olmadığı için istiareidir.

كُلُّ خَاطِبٍ عَلَى لِسَانِهِ تَمْرَةٌ

"Her hatibin dilinde hurma vardır".⁵⁴²

"Her hatibin dilinden bal akar".

Söz mecâz-ı aklîdir. Hatibler çok güzel ve etkileyici konuştukları için bu şekilde meseller ortaya çıkmıştır. O kadar tatlı konuşurlar ki insanlar onları can kulağıyla dinler anlamındadır.

مَنْ اسْتَرَعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ

"Kurdu çoban yapmak isteyen zulmetmiştir".⁵⁴³

Mesel güvenilmeyecek kişilere mal, ya da bir görev vermenin zulüm sayılacağını ifade eder. Çünkü bu o makama ve mala zulümdür. Meselde güvenilmeyecek kişi kurda benzetilmiş fakat zikredilmemiştir. İstiâre vardır.

عَلَيْكَ بِالْجَنَّةِ فَإِنَّ النَّارَ فِي الْكَفِّ

"Sen cenneti kazanmaya bak, cehennem zaten elinde".⁵⁴⁴

Mesel iyi şeyler yapmanın gereğini ifade için kullanılmıştır. Cehennemin elde olması, kolayca cehenneme götürecek fiillerin işleneceğine işaret için kullanılmıştır. Meselde النَّارِ kelimesi cehennem yerine kullanılmış, dolayısıyla mecâz-ı mursal yapılmıştır.

بَيْتِي يَبْخُلُ لَا أَنَا

"Evim cimrilik yapıyor ben değil".⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ el-° Askerî, I, 583, ez-Zemaşşerî, I, 210.

⁵⁴¹ el-Meydânî, I, 434.

⁵⁴² el-Meydânî, II, 153.

⁵⁴³ el-° Askerî, II, 265.

⁵⁴⁴ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 314.

Söz mecâz-ı aklîdir. Mesel, fakirliğin, elde bir şey bulunmayışın insanı cimrileştirdiğini ifade etmek için kullanılır.

عصفور في قدرك خير من ثور في قدر غيرك

"Tabağındaki kuş, başkasının tabağındaki öküzden yeğdir".⁵⁴⁶

Mesel mecâz-ı aklîdir. İnsanın elindeki az bir malın başkasının malından hayırlı olduğunu ifade için kullanılmıştır. Ayrıca eldekiyle yetinmenin ve başkalarının sahip olduğu malı düşünmenin ona fayda vermeyeceğini ifade için de kullanılmıştır.

ذَهَبَ الْحِمَارُ يَطْلُبُ قَرْنَيْنِ فَعَادَ مَصْلُومَ الْأَدْنِيِّينِ

"Eşek, kendisine iki boynuz aramaya gitti, kulakları kesilmiş olduğu halde geri döndü".⁵⁴⁷

Bu meselde elindekilere kanaat etmeyip, daha çok şeyler elde etmek isterken elindeki imkânlardan da olan akılsız kişiler için söylenir. Benzetme yapılmış ve taraflardan birisi zikredilmemiştir. İstiâre vardır.

إِمْشَ مَعَ الْأَسَدِ وَآخِذَهُ وَلَا تَمْشَ مَعَ الْكَلْبِ وَيَخْدَمُكَ

"O'na hizmet etsen bile aslanın yanında yürü.(Ama) sana hizmet etse bile köpeğin yanında yürüme".⁵⁴⁸

Meselde iyi arkadaşlar aslana, kötü arkadaşlar ise köpeğe benzetilmiştir. Değerli ve iyi insanlarla beraber olmanın gereğine, değersiz insanlardan ise uzaklaşmanın lüzumuna işaret edilmiştir. Benzetme yönlerinden birisi olmadığı için istiâredir.

الْتَّمَرُ فِي الْبَيْرِ

"Hurma kuyudadır".⁵⁴⁹

Hurma elde etmek isteyen kişinin, ağaçlarına bakması, onları sulaması gerektiğini, ancak böyle yaparsa netice alabileceğini ifade için kullanılır. Kuyudan kasıt sudur. Mecaz-ı mürsel yapılmıştır.

الْحُبُّ أَعْمَى

"Aşk(ın gözü) kördür".⁵⁵⁰

Mesel mecaz-ı aklîdir. Âşık olan hiçbir şeyi görmez anlamındadır.

⁵⁴⁵ Aynı Eser, s. 141.

⁵⁴⁶ Mubeyyîz, a.g.e., s. 206.

⁵⁴⁷ Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 248.

⁵⁴⁸ Mubeyyîz, a.g.e.,s. 62.

⁵⁴⁹ ez-Zemaşşerî, I, 307.

⁵⁵⁰ ez-Zemaşşerî, I, 309.

"Acziyet ile yılgınlık evlenmişler, fakirlik doğmuş".⁵⁵¹

Mesel, mecâz-ı aklîdir. Bir insanda hem acizlik hem de bıkkınlık varsa o kişinin fakir olması kaçınılmazdır anlamında kullanılmıştır.

2.1.3. TEŞBİH

Lügatte bir şeyin bir benzerini ortaya koymak, bir şeyi bir başka şeye benzetmektir.⁵⁵² Terim olarak ise bir şeyi aralarındaki sıfat ortaklığından dolayı başka bir şeye yerine koymaktır. Ayrıca bazı gayeler gözetilerek, benzetme edatı kullanarak benzetme yönündeki ortaklık dikkate alınarak, bir şeyi başka bir şeye ilhak etmek demektir.⁵⁵³ Başka bir tanımda ise "aralarında ilgi bulunan iki şeyden zayıf olanın güçlü olana benzetilmesidir" şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁵⁴

Teşbîh, içerdiği öğelerin durumlarına göre kısımlandırılmıştır. Yani, teşbîhte benzetme edatı ve benzetme yönünün varlığı ve yokluğu teşbîhi kısımlara ayırmıştır.

Benzetme edatının durumuna göre teşbîh iki kısma ayrılır:

1) Mursel Teşbîh: Teşbîh edatının zikredildiği teşbîh çeşididir.

2) Muekked Teşbîh: Teşbîh edatının zikredilmediği teşbîh çeşididir.

Benzetme yönüne göre teşbîh yine iki kısımda incelenir.

1) Mufassal Teşbîh: Benzetme yönünün açıkça zikredildiği teşbîhtir.

2) Mucmel Teşbîh: Benzetme yönünün açıkça zikredilmediği teşbîhtir.

Bunların haricinde teşbîh edatının ve teşbîh yönünün ikisinin birden kullanılmadığı teşbîh çeşidi ise teşbîh-i belîğ diye isimlendirilmiştir.⁵⁵⁵ En güçlü teşbîh çeşidi budur.

Bu sınıflandırmalardan ayrı olarak benzetme yönünün müfret veya mürekkeb olmasına göre teşbîhi, teşbîh-i temsil ve teşbîh-i gayri temsil diye iki kısma ayırmışlardır.

Eğer yapılan teşbîhte bir mesel veya durumla benzetme yönü açıklanmaya çalışılmışsa bu teşbîh temsil dile adlandırılır. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm'deki düşünce

⁵⁵¹ ez-Zemaşşerî, I, 407.

⁵⁵² İbn Manzûr, VIII, s. 503, el-Fîrûzâbâdî, a.g.e. s. 610.

⁵⁵³ el-Merâğî, ° Ulûmu'l-Belâğa, Beyrut-1984, s.214.

⁵⁵⁴ Hasan Aktaş, Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar, Konya-2002, s. 9.

⁵⁵⁵ ° Ali el-Cârim, M.Emîn, a.g.e., s. 25.

kipleri ve inşa karşılaştırmalarında ayrıca Peygamber mesellerinin bir kısmında temsile bolca rastlanmaktadır.

Örnekler:

الكذبُ داءٌ والصدقُ شفاءٌ

"Yalan hastalık, doğru söylemek ise şifadır".⁵⁵⁶

Meselde yalancılık hastalığa, doğru sözlülük ise o hastalığın şifasına benzetilmiştir. Benzetme edatı ve benzetme yönü açıkça zikredilmediği için teşbîh-i belîğdir.

هو أشهر من الفرس الأبق

"O, alaca attan daha meşhurdur".⁵⁵⁷

Araplar arasında alaca at çok bilinir ve meşhur idi. Bu yüzden birisinin çok tanınmış olduğunu ifade etmek için bu mesel kullanılmıştır. Benzeyen kişi, benzetilen ise alaca at'tır.

Mesel, benzetme yönü zikredildiği için mufassal, benzetme edatı kullanılmadığı için teşbîh-i muekked diye isimlendirilir.

كان فلان كُرَاعاً فصار ذراعاً

"Falan paça idi, kol oldu".⁵⁵⁸

Meselde kişinin önceki haliyle sonraki hali karşılaştırılmış ve bu haller koyunun değişik kısımlarına benzetilmiştir. Yani falanca önce değersiz biri iken şimdi kıymete bindi denilmiştir.

Meselde kullanılan teşbîhte benzetme edatı ve benzetme yönü bulunmadığından teşbîh-i belîğdir.

عدوُّ الرجلِ حمقُهُ وصديقُهُ عقلُهُ

"Kişinin düşmanı ahmaklığı, dostu aklıdır".⁵⁵⁹

Meselde ahmaklık düşmana, akıl ise dosta benzetilmiştir. Benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh, teşbîh-i belîğdir.

مثلُ جليسِ السُّوءِ كالقَيْنِ إن لا يحرقُ ثوبَكَ بشرره يؤذيك بدُخاينه

"Kötü arkadaşın örneği demirci ustası gibidir. Dövdüğü demirin kıvılcımı elbiseni yakmasa bile kokusu sana zarar verir".⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ el-Meydânî, II, 166.

⁵⁵⁷ el-° Askerî, I, 561.

⁵⁵⁸ el-° Askerî, II, 141.

⁵⁵⁹ ez-Zemaşşerî, II, 159; İbn Sellâm, s. 125.

⁵⁶⁰ İbn Sellâm, s. 290; el-Meydânî, II, 266.

Meselde kötü arkadaş demirci ustasına benzetilmiştir. Benzetme edatı açıkça zikredildiğinden, benzetme yönü ise belirtildiğinden teşbîh, mursel-mufassal olarak isimlendirilir.

كل امرئ في بيته صبيٌّ

"Herkes evinde çocuktur".⁵⁶¹

Meselde insanların evlerinde çocuklar gibi olduğu ve daha serbest ve çocukça hareket ettiğini ifade için kullanılır. İnsanlar çocuklarına benzetilmiştir. Benzetme edatı ve yönü açıkça zikredilmediğinden teşbîh-i belîğdir.

إنَّهُ لأَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ

"O kuzgundan daha iyi görür".⁵⁶²

Meselde kişi görme yönünden kuzguna benzetilmiştir. Araplar arasında kuzgun görmesiyle ün sahibi olmuştur. Meselde yapılan teşbîhte benzetme edatı zikredilmemiş, benzetme yönü ise zikredilmiştir. Teşbîh, muekked-mufassaldır.

إن بني صَبِيَّةٍ صَيْفِيُّونَ أَفْلَحَ مِنْ كَانَ لَهُ رِبْعِيُّونَ

"Benim oğullarım sayfiyyûndur. Çocukları ribiyyûn olanlar kazançlı çıktı".⁵⁶³

Araplarda eski dönemlerde bir kişi yaşı geçmiş haldeyken çocuk sahibi olursa o çocuklara sayfiyyûn denilirdi. Eğer kişi genç iken çocuk sahibi olursa o çocuklara ise ribiyyûn adı verilirdi. Aslında bu isimler deve yavrularına veriliyordu. Baharın doğan yavrulara ribiyyûn, yazın doğan yavrulara ise sayfiyyûn denilirdi. Meseli söyleyen kişi kendi çocuklarını ribiyyûn denilen deve yavrularına, başkalarının erken doğan çocuklarını ise sayfiyyûn denilen deve yavrularına benzetmiştir.

Meselde teşbîh edatı açıkça zikredilmediği ve benzetme yönü belirtilmediği için teşbîh-i belîğ vardır.

إِنَّ تَكَّ ضَبًّا فَاتِي حِسْلُهُ

"Sen kertenkele isen ben yavrusuyum".⁵⁶⁴

Mesel kişinin diğerinden daha tecrübeli olduğunu ifade için kullanılmıştır. İki benzetme yapılmıştır. Meselde benzetme edatı ve benzetme yönü açıkça zikredilmediği için teşbîh-i belîğ vardır.

النفس زجاجة والعلم سراج وحكمة الله زيت فإذا أسرقت الزجاجة فأنت حي وإذا أظلمت فأنت

ميتٌ

⁵⁶¹ el-Meydânî, II, 134.

⁵⁶² İbn Sellâm, s. 360.

⁵⁶³ ez-Zemaşşerî, I, 314.

⁵⁶⁴ Aynı Eser, I, 376.

"Nefis cam, ilim lamba, Allah'ın hikmeti ise yağdır. Lamba yandığında sen dirisin, söndüğünde de ölüsün".⁵⁶⁵

Meselde üç tane benzetme yapılmıştır. Bu benzetmelerde benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmediği için teşbîh-i belîğ vardır.

النفس كالطفل إن تهمله شب على حب الرضاع وإن تفضمه ينضم

"Nefis çocuk gibidir. İhmal edersen süt arzusu ile büyür. Sütten kesersen onu aramaz".⁵⁶⁶

Mesel, nefsin isteklerinin zaman zaman yerine getirilmesinin isteklerin devam etmesine sebep olacağını, bundan kurtulmanın yolunun ise nefsin isteklerini yapmamak olduğunu ifade eder.

Meselde teşbîh edatı zikredildiği için mürsel, benzetme yönü açıklandığı için mufassal teşbîh vardır.

العلم بئر والسؤال دلوها

"İlim kuyu soru ise kovasıdır".⁵⁶⁷

Meseldeki benzetmede teşbîh edatı ve benzetme yönü bulunmadığından teşbîh-i belîğ vardır.

الحياة مدرسة وأستاذها الزمان

"Hayat bir okul, öğretmeni ise zamandır".⁵⁶⁸

Meselde benzetme edatı ve benzetme yönü bulunmadığı için teşbîh-i belîğ vardır.

مثلهم كمثل الذي استوقد ناراً فلما أضاءت ما حوله ذهب الله بنورهم وتركهم في ظلمات لا

يُبصرون

"Onların örneği ateş yakan adamın benzeridir. Ateş çevresindekileri aydınlatınca Allah ışıklarını giderip onları karanlıklar içinde görmez halde bırakıvermiştir".⁵⁶⁹

Meseldeki benzetmede benzetme edatı ve benzetme yönü vardır. Bu sebeple teşbîh mürsel-mufassaldır. Ayrıca benzetme yönü temsil ile anlatıldığından teşbîh-i temsîl diye de adlandırılabilir.

مثل المؤمن كمثل الخامة من الزرع ثميلها الرياح مرة هاهنا ومرة هاهنا ومثل الكافر كمثل

الأرزة المجذبة على الأرض حتى يكون انجعاها مرة

⁵⁶⁵ Şinî, a.g.e., s. 306.

⁵⁶⁶ Aynı yer.

⁵⁶⁷ Mubeyyîz, a.g.e., s. 208.

⁵⁶⁸ Aynı Eser, s. 110.

⁵⁶⁹ Bakara; 17.

"Müminin örneği ekin sapına benzer. Rüzgâr bir o taraftan gelir onu eğer, bir diğer taraftan gelir onu eğer (fakat kırılmaz doğrulur). Kâfirin örneği ise toprakta bulunan sert çam ağacına benzer. Öyle ki rüzgâr onu bir defada söker atar".⁵⁷⁰

Meselde benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmiştir. Teşbîh mursal-mufassaldır. Benzetme yönü temsil ile anlatıldığından teşbîh-i temsîldir.

Bu tür teşbîhlerden ayrı olarak **افعل من** veznindeki teşbîhler mesellerde çokça kullanılmıştır. Bu çeşit teşbîhlere ise şu örnekleri verebiliriz.

أبلغ من قُصٍّ

"Kuşş'tan daha belîğ".⁵⁷¹

Araplarda belîğ konuşan (etkili ve güzel konuşan) kişiler bu konuda mesel olmuş olan Kuss b. Saideye benzetilirdi.

أبرُّ من فُلْحَسٍ

"Felhas'tan daha hizmetkâr".⁵⁷²

Bu kişinin babasını sırtına alarak hac yaptırdığı rivayet edilmiştir. Bu zat daha sonra büyüklere hizmet konusunda darbı mesel olmuştur.

أبكر من غراب

"Kargadan daha erkenci".⁵⁷³

Araplar arasında karganın en erken kalkan kuş olduğuna inanılır. Bu sebeple bu konu da mesel haline gelmiştir.

أصنع من سُرفاة

"İpek böceğinden daha sanatkâr".⁵⁷⁴

Araplar, ipek böceğinin kozasını örmesine hayran kaldıkları ve yaptığı işi çok beğendikleri için ipekböceğini sanatkârlıkta mesel olarak kullanmışlardır.

أجمل من البدر

"Ay'dan daha güzel".⁵⁷⁵

Araplar arasında Ay güzellikte mesel haline gelmiştir. Şiirlerde ve mesellerde güzel yüzlü kişiler Ay'a benzetilmiştir.

أخنت من طويس

⁵⁷⁰ Muslim, Kitâbu'l-Munafikîn, 58.

⁵⁷¹ el-° Askerî, I, 249; İbn Hâllikân, a.g.e., II, 159.

⁵⁷² ez-Zemaşşerî, I, 29.

⁵⁷³ Aynı Eser, I, 28.

⁵⁷⁴ el-° Askerî, I, 583.

⁵⁷⁵ ez-Zemaşşerî, I, 52.

"Tuveys'ten daha kadınsı".

Gerçek ismi Tâus olan bu kişi kadınsı özellikler göstermeye başlayınca Tuveys diye isimlendirilmiştir. Bu kişinin İslâmî dönemde ilk şarkı söyleyen ve def çalan kişi olduğu zikredilir. Tuveys kadınsı hareketlerde bulunmakta mesel haline gelmiş ve bu tarz kişiler ona benzetilmiştir.⁵⁷⁶

أسرع من نكاح أم خارجة

"Ummu Hârice'nin nikâhından daha hızlı".

Bu kadın cahiliyye devrinde yaşamış ve birçok nikâh yapmıştır. Çok sık eş değiştirdiği için çocuklarının kimden olduğu bile bilinmemektedir. Rivâyete göre kendisine evlenme teklif eden herhangi birisinin teklifini hemen kabul eder onunla evlenir, evlendiği kişiden hoşlanmazsa onu boşayıp başka birisi ile evlenirmiş. Evlendiği kişiden hoşlanır ise sabahleyin kalkıp yemek hazırlamış, hoşlanmazsa yemek de hazırlamazmış. Kırk küsur erkekle evlendiği ve sayısız çocuğu olduğu zikredilir.⁵⁷⁷

Mesel hızlı olmakta darb-ı mesel haline gelmiş ve benzeri durumlarda kullanılmıştır.

Araplar arasında birçok kişi bazı özellikleriyle ün yapmışlar ve bu özellikleriyle sembol haline gelmişlerdir. Bu sebeple benzer durumlarda bu kişilere benzetme yapılmıştır. Bu şahısları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sözüne sadık olan kişi es-Semevel'e⁵⁷⁸

Cömert kişi Hâtim'e⁵⁷⁹

Adaletli kişi Hz. Ömer (ra)'e

Yumuşak ve ağırbaşlı kimse el-Ahnef'e⁵⁸⁰

Açık ve düzgün söz söyleyen kişi Sahbân'a

Cesur ve yürekli kişi Amr b. Madikerib'e⁵⁸¹

Hikmetli söz söyleyen Lokmân Hekim'e

Zeki kişi İyâs'a benzetilir.⁵⁸²

Araplar arasında bazı kişiler de kötü sıfatlarıyla özdeşleşmişler ve böylece tanınır olmuşlardır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

⁵⁷⁶ ez-Zemaşerî, I, 109.

⁵⁷⁷ Aynı Eser, I, 166; el-° Askerî, I, 529.

⁵⁷⁸ İbn Hâllikan, a.g.e., V, 189.

⁵⁷⁹ Aynı Eser, II, 14.

⁵⁸⁰ Aynı Eser, II, 481.

⁵⁸¹ İbn Hâllikân, a.g.e., II, 108.

⁵⁸² Aynı Eser, VII, 247.

Derdini anlatamayan Bâkil'e⁵⁸³
Ahmak kişi Hebenekka'ya⁵⁸⁴
Pişmanlık duyan kişi el-Kusâî'ye⁵⁸⁵
Yergide bulunan kişi el-Hutaye'ye⁵⁸⁶
Sert mizaçlı kişi ise Haccâc'a⁵⁸⁷ benzetilmiştir.⁵⁸⁸

2.1.3.1. MESELLERDE KULANILAN TEŞBİHLERDE GEÇEN HAYVAN İSİMLERİ VE ÖZELLİKLERİ

Şahıslar haricinde özellikle Cahiliyye devrinde birçok hayvan ve o hayvana nisbet edilen sıfatlar mesellerde çokça kullanılmıştır. Mesellerde kullanılan hayvan isimlerini ve onlara yüklenen özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Eşek: Cahil ve nankör, sabırlı

Akrep: Cahil

Kertenkele. Uzun ömürlü, şaşkın, hızlı hareket eden, isyankar, susuz, sabırlı

Kartal yavrusu: Yumuşak huylu, sabırlı, sağduyulu

Bukalemun: Sabırlı, basiret sahibi

Sırtlan: Ahmak, çabuk kandırılan

Koyun: Ahmak, düşüncesizce kalabalığa uyan

Devekuşu: Ahmak

Akbaba: Ahmak

Karga, Kuzgun: Uyanık, kendini beğenen, kibirli

Kurt: Uyanık, hileci, uykusu hafif, hain, iyi koku alan, isyankâr, hırslı

Tavus: Güzel

Maymun: Taklitçi, çok zina yapan

Deve: yumuşak huylu, kinci, susuz

Güvercin: Beceriksiz, acemi, susuz, zina yapan, ahmak

Sinek: Cüretkâr, çok hata yapan

Horoz: Kendini beğenmiş

Tilki: Kendini beğenmiş, hileci

⁵⁸³ Aynı Eser, I, 450.

⁵⁸⁴ Aynı Eser, IV, 321.

⁵⁸⁵ Aynı Eser, III, 100.

⁵⁸⁶ Aynı Eser, V, 191.

⁵⁸⁷ Aynı Eser, I, 155.

⁵⁸⁸ c Ali el-Cârim, M.Emîn, a.g.e., s. 67.

Kedi: Çok zina yapan
Fare: Hırsız
Köpek: Şükreden, itaatkâr, koku alan, dikkatli
İpekböceği: Sanatkâr
Arı: Sanatkâr
Çekirge: Sıcağı çok seven, soğuğa dayanamayan
Aslan: Gururlu, sert mizaçlı, sağlam
Kartal: İyi uçan
At: İtaatkâr
Yılan: Hain, zalim
Karınca: Susuz, kuvvetli
Dişi katır: Kısır
Domuz: Uyanık, dikkatli, hırsız

Yukarıda sayılan hayvanlar ve özellikleri mesel kitaplarında benzetme amaçlı kullanılmışlardır. Bu hayvan isimlerine ve yüklenen sıfatlara bakılarak Arapların cahiliye dönemindeki kültürel ve sosyal yapıları hakkında bilgi edinilebilir.

Örnekler incelendiğinde ve mesel kitaplarındaki benzetme yapılan mesel sayılarına bakıldığında şunu söylemek mümkündür. Meselin aslı benzetmedir ve örnek getirmektir. Mesellerin büyük çoğunluğu bu tarife uymaktadır.

2.1.4. KİNÂYE

Lügatte gizlemek, gölgelemek, açık ifadeyi terk etmek, fikri kapalı ifade etmek demektir.⁵⁸⁹ Terim olarak ise asıl manasını kastetmediği sözü söylemek,⁵⁹⁰ üstü kapalı veya açıkça söylenmesi uygun olmayan durumlarda söylenen söz,⁵⁹¹ gerçek ve mecazi anlamları olan bir ifadeyi gerçek anlamıyla ifade ederken, mecazi anlamını kast etme sanatıdır.

Bir cümlede Kinâye olabilmesi için cümlenin hem gerçek anlamının bulunması, hem de mecaz anlamda kullanılabilmesi gerekir.

Kinâye şu kısımlara ayrılmıştır:

1) Sıfattan Kinâye

⁵⁸⁹ İbn Manzûr, a.g.e., XV, 232.

⁵⁹⁰ Aḥmed Maṭlûb, a.g.e., s. 568.

⁵⁹¹ el-Ḳazvînî, el-Haṭîb, el-Îzâḥ fi 'Ulûmi'l-Belâġa, Beyrut-1985, s. 300.

- 2) Mevsuftan Kinâye
- 3) Nisbetten Kinâye⁵⁹²

Örnekler:

بلغ السيل الزبى

"Sel, sınırı aştı (iş çıkırından çıktı)".⁵⁹³

Meselde gerçek anlamın yanısıra mecaz anlam kullanılmıştır. Bu ifade kişinin artık sabrının kalmadığını, sıkıntının had safhaya ulaştığını ifade etmek için kullanılır.

Rivâyete göre Hz. Osmân'ın evi muhasara altına alınınca Hz. Ali (ra)'ye bir mektup yazar ve mektubunda bu ifadeleri kullanır. Hz. Ali (ra)'ye: "Mektup eline ulaşınca ister yanımda, ister karşımda ol ancak iş işten geçmeden yardıma gel" diyerek tembihte bulunur. Bu söz olaydan sonra mesel haline gelir.

إياكم و خضراء الدمن

"Gübrenin bitirdiği yeşil otlardan sakının".⁵⁹⁴

Daha önce farklı yerlerde kullandığımız bu mesel hem gerçek hem de mecaz anlama sahiptir. Ancak Peygamberimiz bu sözünü kötü ortamda yetişen güzel kadınları kastetmiş ve kinâye yapmıştır.

إني إذا حككت قرحة أدميتها

"Ben bir yarayı kaşımaya başlarsam onu kanatırım".⁵⁹⁵

Amr b. As'a ait olan bu sözün anlamında kinâye kullanılmıştır. Bu sözünü daha önceden dediklerinin çıktığını ve tahminlerinde isabetli olduğunu ifade etmek istemiştir.

من ينكح الحسناء يعط مهرها

"Güzellerle evlenen mehri verir".⁵⁹⁶

Bu mesel güzel ve kıymetli şeylere ulaşmak isteyen çok çaba harcamalı, zorlukları göze almalı anlamında kullanılmış ve kinâyeye başvurulmuştur.

أحد حمارك فازجري

"Eşeklerinden birisini kov".⁵⁹⁷

Bu mesel hakkında şu rivayet edilir. Adamın birisi iki eş ile evlidir. Fakat eşlerinden tarafa çok dertli olduğundan bir gün meseleyi arkadaşına açar. Arkadaşı ise

⁵⁹² c Ali el-Cârim, M.Emîn, a.g.e., s. 125.

⁵⁹³ el-° Askerî, I, 180.

⁵⁹⁴ ez-Zemaşşerî, I, 451.

⁵⁹⁵ ez-Zemaşşerî, I, 124; el-° Askerî, I, 17.

⁵⁹⁶ İbn Sellâm, s. 243.

⁵⁹⁷ ez-Zemaşşerî, I, 416.

hanımlarından huysuz olanı, sorun çıkartanı boşa anlamında bu sözü kullanır. Meselde kinâyeye başvurulmuştur.

إِذَا كُنْتَ فِي قَوْمٍ فَاحْتَلِبْ فِي إِيَّاهُمْ

"Bir kavmin içinde bulunduğunda onların süt sağdığı kaba sen de sağ".⁵⁹⁸

Mesel, onların huy, ahlak ve geleneklerine uygun davranış sergile, aykırı davranışlarda bulunma anlamında kullanılmış ve kinâyeye yapılmıştır.

الْحَذَرُ قَبْلَ إِسْأَالِ السَّهْمِ

"Önlem, oku atmadan önce olmalıdır".⁵⁹⁹

Mesel akıllı ve uyanık kişilerin işlerini önceden hesaplamaları gerektiğini ifade için kullanılmıştır. İş işten geçtikten sonra alınacak önlemin faydasının olmayacağını kinâyeye yoluyla ifade etmiştir.

صَقْرٌ يَلُودُ حَمَامَةً بِالْعَوَسَجِ

"Şahin yavrusu teke dikenine sığır".⁶⁰⁰

Bu mesel haşin ve ürkütücü kişilerin hiç olmadık yerlerde barındıklarını, girilemeyecek yerlere girdiklerini, tehlikelerden ise korkmadıklarını kinâyeye yoluyla ifade etmiştir.

صِرَاةٌ حَوْضٍ مَنْ يَدُقُّهَا يَبْصُقُ

"Havuzda beklemiş ve bozulmuş suyu içen onu tükürür".⁶⁰¹

Mesel ahlakı bozuk kişilerin, etrafına kötülük yapan kişilerin hem aileleri hem de arkadaşları tarafından terk edileceğini ve yalnız kalacaklarını kinâyeye yoluyla ifade etmiştir.

إِذَا زَنِيتَ فَازِنٌ بِالْحَرَّةِ وَإِذَا سَرَقْتَ فَالسَّرْقُ الدَّرَّةُ

"Zina edeceksen hür kadınla yap, çalacaksan inci çal".⁶⁰²

Mesel, işinizi en iyi şekilde yapın, basit işlerle uğraşmayın anlamındadır. Mesel cahiliye devrinde farklı yerlerde kullanılmış olmasına karşılık zamanla değerli şeylere teşvik için kullanılmıştır.

أَسْمَعُ جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا

"Değirmenin gürültüsünü işitiyorum, fakat unu göremiyorum".⁶⁰³

⁵⁹⁸ el-Meydânî, I, 60.

⁵⁹⁹ ez-Zemaşşerî, I, 300.

⁶⁰⁰ ez-Zemaşşerî, II, 261.

⁶⁰¹ el-Meydânî, I, 407.

⁶⁰² Mu° allim Nâcî, a.g.e., s. 35.

⁶⁰³ Aynı Eser, s. 52.

Bu mesel insanları tehdit ettiği halde hiçbir şey yapmayan, sadece konuşmalarıyla etrafa korku salmaya çalışan kişilerin durumunu anlatmak için kullanılmış ve ifadede kinâye'ye başvurulmuştur. Bu mesel bu tür kişileri tariz amaçlı kullanılırdı.

العوان لا تعلم الخمرة

"Dul kadına nasıl örtüneceği öğretilmez".⁶⁰⁴

Tecrübeli, hayatın çemberinden geçmiş, işinin ustası uzman kişilere işlerinin öğretilmeye kalkışılmasının yanlış olduğunu mesel kinâye yoluyla dile getirmiştir.

في القمر ضياءٌ والشمسُ أضواً منه

"Ayda da ışık var ama güneş ondan daha parlaktır".⁶⁰⁵

Mesel birbirine yakın özelliklerde olan iki insanın birinin diğerinden daha iyi olduğunu kinâye yoluyla ifade etmiştir.

عَيْرٌ عَارُهُ وَتَدُهُ

"(O şahsın) eşeği bağlandığı kazıktan dolayı öldü".⁶⁰⁶

Rivâyete göre birisi kaçmasın diyerek eşeğini bir kazığa bağlar ve işini görmek için oradan ayrılır. Derken bir kurt bağlı duran bu eşeği görür ve ona saldırır. Zavallı eşek kaçmak için çok çaba harcarsa da bağlı olduğu kazıktan dolayı kaçamaz ve kurt onu parçalar. Eşeğin bu durumunu görenler bu meseli zikretmişlerdir. Ancak bu mesel daha sonra insanın bel bağladığı, güvendiği yerden zarar görmesinde de kullanılır olmuştur. Bu anlamda mesel güvenilen yerden zarar gelmesini kinâye yoluyla ifade etmiştir.

يغوصُ البحرَ من طلب اللألى

"İncileri elde etmek isteyen denize dalar".⁶⁰⁷

Mesel kıymetli ve güzel şeyleri elde etmenin birçok riski barındırdığını ve gayret gerektirdiğini kinâye yoluyla ifade etmiştir.

أراك بشراً ما أحرارٌ مشفرٌ

"Devenin derisi, sana yediği şey hakkında bilgi verir".⁶⁰⁸

Mesel, insanların suratlarının ve dış görünüşünün iç dünyaları ve maddi durumları hakkında bilgi verebileceğini kinâye yoluyla ifade etmiştir.

إصنعَ المَعْرُوفَ وَكُوِ اللى كُئِبِ

⁶⁰⁴ Aynı Eser, s. 73.

⁶⁰⁵ Aynı Eser, s. 327.

⁶⁰⁶ Aynı Eser, s. 310.

⁶⁰⁷ Mubeyyîz, a.g.e., s. 332.

⁶⁰⁸ ez-Zemaşşerî, I, 140.

"Köpeğe bile olsa iyi muamele et".⁶⁰⁹

Mesel değersiz ve hak etmeyen insanlara bile iyilikle davranılması gerektiğini kinâye yoluyla anlatmıştır.

اسْتَكْرَمْتَ فَاَرْبَطْ

"Aradığını (atı) bulduğunda onu sıkıca bağla".⁶¹⁰

Mesel sevilen ve anlaşılan bir arkadaş bulunduğunda onu bir daha kaybetmemek gerektiğini ve ilişkilerin sağlam tutulması gereğini kinâye yoluyla anlatmıştır.

إِلْبَسْ لِكُلِّ حَالَةٍ لِبُوسِهَا إِمَّا نَعِيمَهَا وَإِمَّا بُؤْسَهَا

"Her mekânın uygun kıyafeti neyse onu giy, eğlence için ayrı, yas için ayrı".⁶¹¹

Mesel insanların buldukları yerlere göre hareket etmeleri gerektiğini, eğlence ortamında eğlenilmesini, sıkıntılı ve kederli bir ortamda ise yaslı ve ciddi durmanın doğru olacağını kinâye yoluyla ifade etmiştir.

غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى الْجُمِّ الدَّلَاصِ

"Atın kızgınlığı geminedir".⁶¹²

Mesel, kızdığında sadece kendisine zarar verebilen ve başka bir şey yapamayan kişilerin durumunu kinâye yoluyla ifade etmiştir. Kızgın olmak en çok insanın kendisine zarar verir anlamındadır.

الشَّاهُ الْمَدْبُوحَةُ لَا تَأْلَمُ السَّلْخَ

"Kesilmiş koyuna derisinin yüzülmesi zarar vermez".⁶¹³

Mesel, ölen insanlara işkence yapılırsa bile bunun ölüye zarar vermeyeceğini kinâye yoluyla anlatmıştır. Daha önce zikrettiğimiz bu söz Esmâ binti Ebî Bekr'e aittir.

لَمْ يَحْمِلْ خَاتَمِي مِثْلَ خُنْصَرِي

"Yüzüğümü parmağım gibi taşıyan olmadı".⁶¹⁴

İnsanın kendisine en büyük faydasının yine kendisinden gelebileceği, kendi imkanları varsa kullanabileceği, başkalarının bir yararının dokunmayacağı kastedilmiştir. Ayrıca insanın ailesinin de kendisinin sıkıntılarını paylaşabileceği ve problemlerini omuzlayabileceği meselde söylenmek istenmiş ve bu durum kinâye yoluyla ifade edilmiştir.

بِعَلَّةِ الزَّرْعِ يُسْقَى الْقَرْعُ

⁶⁰⁹ Aynı Eser, I, 212.

⁶¹⁰ ez-Zemaşşerî, I, 158.

⁶¹¹ ez-Zemaşşerî, I, 304.

⁶¹² Aynı Eser, II, 177.

⁶¹³ Aynı Eser, I, 325.

⁶¹⁴ Hasan Akdağ, a.g.e., s. 364.

"Ekin sebebiyle kabak da sulanır".⁶¹⁵

Hayatta bazı insanların hep birilerinin gölgesine sığınarak yaşadıkları anlar sebebiyle itibar gördükleri ve hayata tutunup varlıklarını sürdürdükleri kinâyeye yoluyla ifade edilmiştir.

السفينة الضخمة تحتاج إلى مياه عميقة

"Büyük gemiye engin deniz gerek".⁶¹⁶

Yetenekli ve başarılı aynı zamanda kapasiteli insanlar sıradan işler içerisinde boğulur ve sıkılırlar. Bu tür insanlar karmaşık ve önemli işler rahatlatır. Ancak kendilerine uygun şeylerle uğraşırlarsa başarılı olur ve rahatlarlar. Bu durum kinâyeye yoluyla ifade edilmiştir.

2.1.5. İSÂBET-İ MANA

Mesel tarifi yapılırken mesellerin bir özelliğinin de maksada uygun olması ve manalarının isabetli olması gereği vurgulanmıştır. Tüm insanlar için geçerli olan, zamana ve inançlara göre çok fazla değişmeyen evrensel genelgeçer doğrular vardır. İnsanların huy ve karakterleri, ihtiyaçları, zevkleri, kendilerine mutluluk veren ve acı hissettiren şeyler çoğunlukla aynı şeylerdir. Meseller ise insanların hayat içerisinde zamanla yoğrulan tecrübelerinin ürünleridir. Dolayısıyla meseller hayattaki doğrulara birebir tekabül etmiştir.

Konu ile ilgili örnekler:

أَوَّلُ الْحَزْمِ الْمَشُورَةُ

"Basiretin başı istişaredir".⁶¹⁷

Bir işte başarılı olmak için o işin ehline danışmak ve ilim sahibi kişilerle istişare yapmak gerekir. İstişare başarılı olmanın ilk adımıdır.

الْحَرْبُ عَشُومٌ

"Savaş barbarlıktır".⁶¹⁸

Savaş ortamında düzen ya da adalet beklemek boş bir hevestir. Savaş ortamında da akıl ve vicdan ortadan kalkar. Bu mesel gerçekte örtüşmüştür.

البلاء موكَّلٌ بالمنطق

"Bela ağızdan çıkan söze bağlıdır".⁶¹⁹

⁶¹⁵ Aynı yer, s. 121.

⁶¹⁶ İlyas Karşı, a.g.e., s. 944.

⁶¹⁷ İbn Sellâm, s. 227.

⁶¹⁸ ez-Zemaşşerî, I, 311.

Kaderin insanlar için ne hazırladığı bilinmemektedir. İnsanlar bazen olaylar olmadan önce olumsuz yorumlarda bulunurlar ve bu yorumları gerçeğe dönüştür. Bu sebeple hayır düşünmek ve hayır konuşmak gerekir.

كل فتاة بأبيها معجبة

"Her genç kız babası tarafından beğenilir".⁶²⁰

İnsanlar kendilerinden olanı ve kendilerine yakın olanı daha çok sever ve beğenirler.

حيلة من لا حيلة له الصبر

"Kendisine hile yapılamayacak tek hile sabırdır".⁶²¹

-Sabır her türlü sıkıntının anahtarıdır.

من حفر مغوأة وقع فيها

"Başkasının düşmesi için kuyu kazan o kuyuya düşer".⁶²²

Başkalarına tuzak hazırlayanlar çoğu zaman kendi tuzaklarına düşerler. Kötülük er geç insanın kendisine döner.

رُبَّ قول أشد من صول

"Nice söz birçok hamleden daha etkilidir".⁶²³

Bazı sözler birçok fiilden daha çok etki bırakır. Güzel ve etkileyici sözlerin böyle bir gücü vardır.

من يأت الحكم وحده يفلح

"Hâkime tek başına gelen kurtulur".⁶²⁴

Karşısındaki hasmı mahkemede olmayan, çok rahat yalan söyleyip hâkimi kandırabilir. Bu sebeple her iki tarafın dinlenmesi gerekir.

المحاجة قبل المناجزة

"Barış isteğinde bulunmak savaştan önce olmalıdır".⁶²⁵

Savaş olduktan sonra, insanlar zarar görünce veya yenileceğini anlayınca barış isteğinde bulunmak olmaz. Bu isteğin savaş başlamadan önce gündeme gelmesi gerekir.

من سلك الجدد آمن العثار

"Düzeltilmiş yola giren düşmekten korkmaz".⁶²⁶

⁶¹⁹ el-° Askerî, I, 207.

⁶²⁰ ez-Zemaşşerî, I, 278.

⁶²¹ el-° Askerî, I, 352.

⁶²² İbn Sellâm, s. 269.

⁶²³ el-° Askerî, I, 476.

⁶²⁴ ez-Zemaşşerî, II, 360.

⁶²⁵ Aynı Eser, s,345.

Güzel ve doğru işlerle uğraşan kişiler, başlarına kötü bir şeyin gelmeyeceğinden emin bir şekilde işlerine devam ederler. Fakat kötü işlerle uğraşan insanların başına er ya da "eç kötü bir şey gelecektir.

2.2. LAFZA DAYALI SÖZ SANATLARI

2.2.1.CİNÂS

Cinas, yazılışı aynı fakat manaları değişik lafızları bir arada kullanmak veya iştikakları bir olan lafızları bir arada kullanmaktır.⁶²⁷ Ayrıca söyleyişte birbirine benzeyen iki lafzın manada birbirinden ayrılması olarak da tarif edilmiştir.⁶²⁸

Cinas şu kısımlara ayrılır:

1) Cinâs-ı Tam: Cinası meydana getiren kelimeler arasında dört yönden de benzerlik varsa, bu cinas çeşidine tam cinas adı verilir. Bu dört özellik şunlardır:

- a) Kelimelerdeki harflerin ne olduğu, iştikak ve neviyyat
- b) Harekeler
- c) Harf sayısı
- d) Harf tertibi⁶²⁹

2) Cinâs-ı İştikak: Aynı kökten gelen kelimelerin türetilerek oluşturulduğu cinas çeşididir.

3) Cinâs-ı Mutarref: Harflerin sayısından kaynaklanan cinas çeşididir. Birbirine benzeyen iki lafzın, başında, ortasında veya sonunda telaffuzları yakın olan iki harfin değişmesidir.⁶³⁰

4) Cinâs-ı Muharref: Lafzın dört özelliğinden sadece harekeleri farklı olan cinas çeşididir.⁶³¹

5) Cinâs-ı Musahhaf: Her yönüyle aynı fakat noktaları farklı olan lafızlarla yapılan cinas çeşididir.⁶³²

Örnekler:

رُبَّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ

"Bazı söz, bir çok hamleden daha etkilidir".⁶³³

⁶²⁶ İbn Sellâm, s. 218.

⁶²⁷ Aḥmed Maṭlûb, a.g.e., s. 269; el-Merâğî, a.g.e., s. 354.

^{628c} Ali el-Cârim, M.Emîn, a.g.e. s. 265.

⁶²⁹ ° Abdurrahmân Ḥasan el-Habenneka, el-Belâğatu'l-° Arabiyye Ususûha ve ° Ulûmuha ve Funûnuha, Dimeşq-1996, II, 487.

⁶³⁰ Aynı Eser, II, s. 494.

⁶³¹ Aynı Eser, II, s.491.

⁶³² Aḥmed Maṭlûb, a.g.e., s.274.

صَوَّلٌ ve قَوْلٌ lafızlarında harf sayısı, tertibi ve hareke yönünden birlik vardır. Ancak baştaki harfler değişik olduğundan bu mesel de cinâs-ı mutarref vardır.

لا تَهْرَفْ بِمَا لَا تَعْرِفُ

"Bilmediğin şeyi fazla övme".⁶³⁴

تَعْرِفُ ve تَهْرَفُ lafızlarında diğer yönlerde birlik oluşmuş ancak bir harf değişikliği mevcuttur. Bu sebeple cinâs-ı mutarref vardır.

حَدَّثُ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةَ

"Kadına bir şeyi iki kere anlat, anlamazsa dört defa anlat".⁶³⁵

حَدَّثُ ve حَدِيثَيْنِ kelimeleri aynı kökten türetilmiş kelimelerdir. Bu yüzden cinâs-ı iştikak vardır.

إِنَّمَا الْمَرْءُ بِخَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ امْرُؤٌ مِنْ يُخَالِلِ

"Kişi dostu ile beraberdir. Bu yüzden kişi kiminle dostluk yaptığına dikkat etsin".⁶³⁶

يُخَالِلِ ve خَلِيلٌ kelimeleri aynı kökten türetilmiş kelimelerdir. Bu meselde cinâs-ı iştikak vardır.

إِذَا زَلَّ الْعَالِمُ زَلًّا بِزَلَّتِهِ عَالِمٌ

"Âlimin ayağı kayarsa onun ayağının kaymasıyla âlemin (insanlığın) ayağı kayar".⁶³⁷

عَالِمٌ ve الْعَالِمُ kelimelerinde harf tertibi, harf sayısı ve neviyyet yönlerinden birlik vardır. Fakat harekede ihtilaf olmuştur. Bu sebeple meselde cinâs-ı muharref vardır.

لَيْسَ مِنَ الْعَدْلِ سُرْعَةُ الْعَدْلِ

"Çabucak (dinlenmeden) azarlama adaletten değildir".⁶³⁸

الْعَدْلُ ve الْعَدْلُ kelimelerinde harf tertibi, harf sayısı ve hareke yönünden birlik mevcuttur. Ancak bir harfte ihtilaf olmuştur. Meselde cinâs-ı mutarref vardır.

سُرْقَ السَّارِقِ فَانْتَحَرَ

"Hırsızın malı çalındı intihar etti".⁶³⁹

⁶³³ el-Meydânî, I, 290; ez-Zemaşşerî, II, 246.

⁶³⁴ el-Meydânî, II, 219; el-° Askerî, II, 378.

⁶³⁵ el-Meydânî, I, 192.

⁶³⁶ Ebû Dâvûd, Kitâbu'l Edeb, 16; İbn Sellâm, s. 179.

⁶³⁷ el-Meydânî, I, 44.

⁶³⁸ İbn Sellâm, s. 267.

⁶³⁹ Aynı yer.

سُرِقَ ve السَّارِقُ kelimeleri aynı kökten türeyen kelimelerdir. Cinâs-ı iştikak vardır.

أريد حباؤه ويريد قتلتي

"Ben onu mükâfatlandırmak istiyorum. O beni öldürmek istiyor".⁶⁴⁰

أريد ve يريد kelimeleri aynı kökten türeyen lafızlar olduğu için cinâs-ı iştikak yapılmıştır.

في القمر ضياءً والشمس أضواً منه

"Ayda da parlaklık varsa da güneş ondan daha parlaktır".⁶⁴¹

أضواً ve ضياءً kelimeleri aynı kökten türetilen lafızlardır. Meselde cinâs-ı iştikak vardır.

الموت الفادح خير من العي الفاضح

"Zor bir ölüm rezil bir hayattan hayırlıdır".⁶⁴²

الفادح ve الفاضح lafızları bir harfle birbirlerinden ayrıldıkları için cinâs-ı mutarref vardır.

مَا اتَّقَى اللَّهَ أَحَدٌ حَقَّ تَقَاتِهِ حَتَّى يَحْزَنَ مِنْ لِسَانِهِ

"Diliyle söylediklerinden dolayı pişman oluncaya kadar hiç kimse Allah'a karşı gerektiği şekilde saygı göstermiş olmaz".⁶⁴³

اتَّقَى ve تقات aynı kökten türeyen lafızlardır. Cinâs-ı iştikak vardır.

أرضهم ما دُمتَ في أرضهم

"Onların topraklarında bulunduğu müddet onları hoşnut etmeye bak".⁶⁴⁴

Meselde iki kelime arasında dört yönden benzerlik bulunduğu için tam cinas vardır.

2.2.2. SECÎ

Lügatte güvercin ve kumrunun aynı tarzda sesini tekrarlayarak ötmesidir. Çünkü kuşların ses sonları birbirine benzer.⁶⁴⁵ Terim olarak secî, mensur bir ibarede cümle ya da cümlecik sonunda bulunan kelimelerin kafiyeli olacak şekilde tertiplenmesidir. Yani fasılanın bir harfte ittifak etmesidir. Fasıla ise cümle sonundaki kelimelere denir.⁶⁴⁶

⁶⁴⁰ el-Meydânî, I, 306.

⁶⁴¹ Mu° allim Nâcî, a.g.e., 327.

⁶⁴² ez-Zemaşerî, I, 350.

⁶⁴³ ez-Zemaşerî, II, 310.

⁶⁴⁴ Aḥmed Kabeş, a.g.e., s. 256.

⁶⁴⁵ Abdurrahmân Ḥasan el-Habenneka, a.g.e., II, 503.

⁶⁴⁶ Ali el-Cârim, M.Emîn, a.g.e., s. 273.

Eski belâgat ulemâsı secînin ancak yerinde kullanıldığında bir belâgat sanatı olabileceğini ifade etmişlerdir. Secî sanatı daha çok Abbâsî dönemi Arap edebiyatında kullanılmıştır. Özellikle muvelled mesellerde bu sanata sıkça rastlanır.⁶⁴⁷

Secî şu kısımlarda incelenmiştir:

1- Murassa Secî: İki cümlede yer alan lafızların lafız, vezin ve revî (son harf) açısından denk olmasıdır.

2- Mutevazı Secî: Cümlelerin son kelimesi olan fasılaların vezin verevî yönünden aynı olmasıdır.

3- Mutarref Secî: Secî teşkil eden kelimeler arasında revî bakımından birlik, vezin bakımından ihtilaf olması demektir.

4- Mastûr Secî: Şiirde kullanılan bir çeşittir.

5- Mutevazın Secî: Secî teşkil eden kelimeler arasında vezin bakımından birlik, revî açısından ihtilaf olması demektir.

رُبَّ سَامِعٍ بِخَبْرِي وَلَمْ يَسْمَعْ عُذْرِي

"Sözlerimi işiten nice insan, özürlerimi işitmediler".⁶⁴⁸

عُذْرِي ve خَبْرِي lafızlarında revî açısından birliktelik vardır. Meselde mutarref secî vardır.

الشَّجَاعُ مَوْقِي وَالْجَبَانُ مُنْفِي

"Cesur korunmuştur. Korkağın korktuğu başına gelir".⁶⁴⁹

Her iki cümlede yer alan lafızlar lafız, vezin ve revî açısından denk olduğu için murassa secî vardır.

لَوْلَا الْوَنَامُ هَلَكَ النَّامُ

"Eğer anlaşma, barış olmasaydı, kötü ahlaklılar helak olurdu".⁶⁵⁰

الْوَنَامُ ve النَّامُ lafızları vezin verevî açısından denk oldukları için mutevazı secî vardır.

إِذَا جَاءَ الْقَدْرَ عَمِيَ الْبَصْرَ

"Kader anı geldiğinde göz görmez olur".⁶⁵¹

الْبَصْرَ ve الْقَدْرَ lafızları vezin ve revî yönünden denk olduğu için mutevazı secî vardır.

⁶⁴⁷ Cüneyt Eren, M. Vecih Uzunoğlu, a.g.e., s. 193.

⁶⁴⁸ el-^c Askerî, I, 474; ez-Zemaşşerî, II, 95.

⁶⁴⁹ İbn Sellâm, s. 115.

⁶⁵⁰ el-^c Askerî, II, 184; ez-Zemaşşerî, II, 299.

⁶⁵¹ el-^c Askerî, I, 118.

إِنَّ مَعَ الْكَثْرَةِ تَخَادُلًا وَمَعَ الْقَلَّةِ تَمَاسُكًا

"Doğrusu çoklukta başaramama riski, azlıkta ise kenetlenme vardır".⁶⁵²

تَخَادُلًا ve تَمَاسُكًا lafızlarında vezin yönünden denklik olduğu için mütevazı secî vardır.

إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذُكُورًا

"Yalancı birisi isen hafızan güçlü olsun".⁶⁵³

كُذُوبًا ve ذُكُورًا lafızlarında vezin yönünden denklik olduğu için mütevazı secî vardır.

خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي وَخَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيِّ

"Rızkın hayırlısı yeten, zikrin hayırlısı gizli olandır".⁶⁵⁴

يَكْفِي ve الْخَفِيِّ lafızlarında revî yönünden denklik olduğu için mutarref secîdir.

زَوْجٌ مِنْ عَوْدٍ خَيْرٌ مِنْ قَعُودٍ

"Odundan(basit bir tahta parçasından) da olsa koca, evde oturmaktan iyidir".⁶⁵⁵

عَوْدٍ ve قَعُودٍ lafızları arasında revî yönünden denklik olduğu için mutarref secî vardır.

رُبَّ بَعِيدٍ لَا يُفْقَدُ بَرَّهُ وَقَرِيبٍ لَا يُؤْمَنُ شَرَّهُ

"Uzakta olan nice insanların iyilikleri kaybolmaz. Yakında olan nice insanların ise kötülüklerinden emin olunmaz".⁶⁵⁶

بَرَّهُ ve شَرَّهُ lafızlarında revî açısından denklik olduğu için mutarref secî vardır.

ذَهَبَ الْحِمَارُ يَطْلُبُ قَرْنَيْنِ فَعَادَ مَصْلُومَ الْأُدْنَيْنِ

"Eşek kendisine iki boynuz aramaya gitti. Kulakları kesilmiş olduğu halde geri döndü".⁶⁵⁷

قَرْنَيْنِ ve الْأُدْنَيْنِ lafızlarında revî açısından denklik olduğu için mutarref secî vardır.

الْعِلْمُ وَالْغِنَاءُ يَسْتَرَانِ كُلَّ عَيْبٍ وَالْجَهْلُ وَالْفَقْرُ يَكْشِفَانِ كُلَّ عَيْبٍ

"İlim ve zenginlik her türlü ayıbı örter. Cehalet ve fakirlik ise her türlü ayıbı ortaya çıkarır".⁶⁵⁸

⁶⁵² el-Meydânî, I, 61.

⁶⁵³ ez-Zemaşşerî, I, 126; el-° Askerî, II, 396.

⁶⁵⁴ el-Bekrî, a.g.e., I, 290.

⁶⁵⁵ el-° Askerî, I, 409.

⁶⁵⁶ el-Meydânî, I, 310.

⁶⁵⁷ Mu° allim Nâcî, a.g.e., 248.

⁶⁵⁸ Muḥammed Şafvet, a.g.e., s. 54.

Meseldeki cümleler vezin, lafız ve revî açısından denk olduğu için murassa secî vardır.

من صاحب العلماء وقر ومن عاش السفهاء حقر

"Alimlerle arkadaşlık yapan yücelir. Beyinsizlerle arkadaşlık yapan alçalır".⁶⁵⁹

Meseldeki cümleler lafız, vezin ve revî yönünden denk oldukları için murassa secî vardır.

إذا ضربت فأوجع وإذا نعت فأسمع

"Vurduğunda acısın, bağırttığında herkes duysun".⁶⁶⁰

Meseldeki cümlelerin lafız, vezin ve revî yönünden denklikleri olduğu için murassa secî vardır.

إذا قرح الجنان بكت العينان

"Gönül yaralandığında göz yaşarır, ağlar".⁶⁶¹

الجنان ve العينان kelimelerinde revî yönünden denklik olduğu için mutarraf secî vardır.

إذا تلاحت الخصوم تسافهت الحلوم

"Hasımlar birbirleriyle kavgaya girdiklerinde, akıllı olan insanlar da beyinsizleşir".⁶⁶² Kavga ortamında akıllı kişiler de ortama uyup yanlış işler yapabilirler.

الخصوم ve الحلوم lafızları arasında vezin verevî açısından denklik olduğu için mutevazı secî vardır.

بعث جاري ولم أبع داري

"Komşumu sattım evimi değil".⁶⁶³

جاري ve داري lafızları arasında vezin ve revî beraberliği olduğu için mutevazı secî vardır.

2.2.3. AKS

Aks, cümlede bir parçanın önce getirilmesi sonra geri bırakılması,⁶⁶⁴ aynı kelimelerle birinci cümle ile ilgili anlamca yakın yeni bir cümle tesis etmek, ters çevirmek, aks ettirmek, bir mısranın sonunu başa, başını sonuna getirmek demektir.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ el-Meydânî, II, 264.

⁶⁶⁰ ez-Zemaşşerî, I, 123.

⁶⁶¹ el-Meydânî, I, 76.

⁶⁶² Aynı Eser, I, 77.

⁶⁶³ İbn Sellâm, s. 227.

⁶⁶⁴ el-Kazvîni, el-Îzâh, s. 363.

⁶⁶⁵ Aḥmed Maṭlûb, a.g.e., s. 533.

Örnekler:

مَنْ عُرِفَ بِالصِّدْقِ جَازَ كَذِبُهُ وَمَنْ عُرِفَ بِالْكَذِبِ لَمْ يَجْزُ صِدْقُهُ

"Doğruluğu ile bilinen birinin yalan söylemesi mümkündür. Yalancılığı ile bilinen birisinin ise doğru söylemesi mümkün değildir"⁶⁶⁶

أَحِبُّ حَبِيبِكَ هَوْنَا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَابْغَضُ بَغِيضَكَ هَوْنَا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ

حَبِيبِكَ يَوْمًا مَا

"Sevdiğini ölçülü sev, gün gelir düşmanın olabilir. Buğz ettiğine ise ölçülü buğz et, gün gelir sevdiğini birisi olabilir"⁶⁶⁷

إِذَا لَمْ يَكُنْ مَا تَرِيدُ فَارْدُ مَا يَكُونُ

"İstediğin şey olmadı ise, olabilecek şeyi iste".⁶⁶⁸

الْحُرُّ عَبْدٌ إِذَا طَمِعَ وَالْعَبْدُ حُرٌّ إِذَا قَتَعَ

"Efendi tamah ettiğinde köle, köle kanaat ettiğinde efendi (gibi) olur".⁶⁶⁹

لَا تَعِشْ لِتَأْكُلَ بَلْ كُلْ لِتَعِيشَ

"Yemek için yaşama, bilakis yaşamak için ye".⁶⁷⁰

فَضْلُ الْقَوْلِ عَلَى الْفِعْلِ دَنَاءَةٌ وَفَضْلُ الْفِعْلِ عَلَى الْقَوْلِ مَكْرُمَةٌ

"Sözün fiile üstünlüğü değersiz, fiilin söze üstünlüğü ise değerlidir".⁶⁷¹

-Sözün fiilden üstün olduğu iddiası bayağı, dikkate alınmayacak bir iddiadır.

Fiilin sözden üstün olduğu iddiası ise değerli ve doğru bir iddiadır.

Yukarıdaki mesellerde aynı kelimelerin yer değiştirmeleri sonucu farklı anlamlar çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni anlamlar ilk cümle ile benzerlik gösteren cümlelerdir.

2.3. MANAYA DAYALI SÜSLEME SANATLARI

2.3.1. TIBÂK, MUKÂBELE VE TENASUB SANATI

Tibâk, lügatte bir şeyi başka bir şeye uygun hale getirmek demektir. Ayrıca iki şeyi yapıştırmak, birleştirmek manasına da gelir. Terim olarak iki zıt kavramın aynı anda bir arada kullanılması veya aralarında tezat veya başka yönden tekabül bulunan şeyleri bir arada toplamak demektir.⁶⁷²

İki kısma ayrılır:

⁶⁶⁶ İbn Sellâm, s. 47; ez-Zemaşerî, I, 123.

⁶⁶⁷ Tirmîzî, Kitâbu'l-Birr, 60; Taberânî, M.Evsat, III, 357; İbn Sellâm, s. 178.

⁶⁶⁸ el-° Askerî, I, 305; İbn Sellâm, 237.

⁶⁶⁹ el-Meydânî, I, 230.

⁶⁷⁰ İlyas Karşlı, a.g.e., s. 961.

⁶⁷¹ ez-Zemaşerî, II, 180.

⁶⁷² el-Kazvîni, el-İzâh, s. 477.

1) **Tıbâk-ı İcab:** Olumluluk veya olumsuzluk yönünden değil de fiil veya ismin anlamları yönünden zıtlık bulunan tıbâk çeşididir.

2) **Tıbâk-ı Selb:** Zıtlığın fiilin olumlu veya olumsuz kullanılmasından kaynaklandığı tıbâk çeşididir.⁶⁷³

Mukâbele: iki ya da daha fazla kelimenin anlamını ifade edip daha sonra sırasıyla bu kelimelerin karşılıklarını kullanmaktır.⁶⁷⁴

Tenâsub: Lügatte benzerlik demektir. Terim olarak ise aralarında tezatın dışında bir ilgi veya benzerlik bulunan lafızların bir arada kullanılmasıdır.⁶⁷⁵ Bu sanat Murâatun-Nazir diye de bilinir.

Örnekler:

أنا دون ما تقول وفوق ما في نفسك

"Ben senin söylediğinden berî, düşündüğünden ise üstünüm".⁶⁷⁶

Meselde **دون ما تقول** ve **فوق ما في نفسك** ifadelerinde iki kelime ifade edilmiş, sonra sırasıyla karşılıkları getirilmiştir. Bu sebeple mukâbele vardır. Ayrıca zıt anlamlı kelimeler kullanıldığı için tıbâk sanatı da mevcuttur.

الكذب داءٌ والصدق شفاءٌ

"Yalan hastalık, doğru söylemek ise şifadır".⁶⁷⁷

Meselde kelimelerin sırasıyla karşılıkları verildiği için mukâbele, zıt anlamlı kelimeler kullanıldığı için tıbâk sanatı vardır.

إن كنت ريحاً فقد لاقيت إعصاراً

"Sen rüzgâr isen, fırtına seni yakalar".⁶⁷⁸

ريحاً ve **إعصاراً** kelimeleri arasında tezatın dışında bir benzerlik ve ilgili olduğu için tenasüb sanatı vardır.

الشجاع موقى والجبان ملقى

"Cesur korunmuştur. Korkak ise korktuğuyla karşılaşacaktır".⁶⁷⁹

Meselde kelimelerin sırasıyla karşılıkları kullanılmış ve zıt anlamlı kelimelerle beraber zikredilmiştir. Mukâbele ve tıbâk sanatları vardır.

مُعَادَاةُ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ مُصَادَقَةِ الْأَحْمَقِ

^{673c} Ali el-Cârim, M.Emîn, a.g.e., s. 271.

⁶⁷⁴ Aynı Eser, s. 275.

⁶⁷⁵ el-Kazvînî, el-İzâh, s. 355.

⁶⁷⁶ ez-Zemağ şerî, I, 377.

⁶⁷⁷ el-Meydânî, II, 166.

⁶⁷⁸ el-° Askerî, I, 31; ez-Zemağşerî, I, 372.

⁶⁷⁹ el-° Askerî, I, 537; el-Bekri, I,172.

"Akıllı kişinin düşmanlığı, ahmak kişinin dostluğundan iyidir".⁶⁸⁰

Kelimelerin karşılıkları sırasıyla verilmiş ve zıt anlamlı kelimeler bir arada kullanılmıştır. Mukâbele ve tıbâk sanatları vardır.

الْحَمْدُ مَعْتَمٌ وَالْمَدْمَةُ مَعْرَمٌ

"Hamd zenginlik, yermek ise hüsrandır".⁶⁸¹

Meselde mukâbele ve tıbâk vardır.

اصْطِنَاعُ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ

"İyilik yapmak, kötü sonuçlardan korur".⁶⁸²

الْمَعْرُوفِ ve السُّوءِ zıt anlamlı kelimeler oldukları için tıbâk sanatı vardır.

الْخَيْرُ عَادَةٌ وَالشَّرُّ لِحَاجَةٌ

"Hayırda bulunmak iyi bir huy, şer ile uğraşmak ise dik kafalılıktır".⁶⁸³

الْخَيْرُ ve الشَّرُّ kelimeleri zıt anlamlı oldukları için tıbâk sanatı vardır.

إِنَّ الْعَالِمَ كَالْحَمَّةِ يَأْتِيهَا الْبُعْدَاءُ وَيَزْهَدُ فِيهَا الْقُرْبَاءُ

"Âlim sıcak su kaynağı gibidir. Uzaktakiler (faydalanmak için) ona gelir. Yakınındakiler ondan uzak durur".⁶⁸⁴

الْبُعْدَاءُ ve الْقُرْبَاءُ zıt anlamlı kelimeler oldukları için tıbâk sanatı vardır.

لَا تَكُنْ حُلُوءًا فَتُسْتَرْطَ وَلَا مُرًّا فَتُنْعَى

"Tatlı olma yutulursun, acı olma tükürülürsün".⁶⁸⁵

Meselde kelimelerin sırasıyla anlamı verilmiş ve zıt anlamlı kelimeler beraber kullanılmıştır. Mukâbele ve tıbâk sanatları vardır.

مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يَعْطِي مَهْرًا

"Güzellerle evlenen çok mehir verir".⁶⁸⁶

Meselde يَنْكِحُ مَهْرًا ve الْحَسَنَاءُ kelimeleri aralarında ilgi olan kelimeler olduğu için tenasub sanatı vardır.

الْحَرُّ يُعْطَى وَالْعَبْدُ يَأْلَمُ قَلْبَهُ

"Efendi verir, kölenin kalbi sızlar".⁶⁸⁷

⁶⁸⁰ ez-Zemaḥşerî, II, 344.

⁶⁸¹ el-° Askerî, I, 351; ez-Zemaḥşerî, I, 314.

⁶⁸² İbn Sellâm, s. 165.

⁶⁸³ Aynı Eser, s. 169.

⁶⁸⁴ ez-Zemaḥşerî, I, 407.

⁶⁸⁵ el-Meydânî, II, 232; el-° Askerî, II, 377.

⁶⁸⁶ İbn Sellâm, s. 243.

⁶⁸⁷ Aynı yer, s. 309.

العبدُ ve الحرُّ kelimeleri zıt anlamlı olduğu için tıbâk sanatı vardır.

حبك الشيء يعمي ويصم

"Bir şeye olan sevgin seni kör ve sağır yapar".⁶⁸⁸

يعمي ve يصم beş duyu organlarıyla ilgili kelimeler olduğu için tenasub sanatı vardır.

إِنْ كُنْتَ ذُقْتَهُ فَقَدْ أَكَلْتَهُ

"Sen onu tattıysan, ben onu yedim".⁶⁸⁹

ذُقْتَهُ ve أَكَلْتَهُ kelimeleri anlamca birbirlerine yakın kelimeler oldukları için tenasüb sanatı vardır.

إِذَا ظَلَمْتَ مَنْ دُونِكَ فَلَا تَأْمَنْ عَذَابَ مَنْ فَوْقَكَ

"Senden altta bulunanlara zulmedersen, senden üstte bulunanların sana eziyet etmesinden emin olma".⁶⁹⁰

فَوْقَكَ ve دُونِكَ kelimeleri arasında zıtlık olduğu için tıbâk sanatı vardır.

ظلم ve عَذَاب kelimeleri ise anlamca yakın olduklarından tenasub sanatı vardır.

إِنَّ مَعَ الْكَثْرَةِ تَخَاذُلًا وَمَعَ الْقَلَّةِ تَمَاسُكًا

"Çoklukta başaramama riski, azlıkta ise kenetlenme vardır".⁶⁹¹

Meselde kelimelerin karşılıkları sırasıyla verildiği için mukâbele, zıt anlamlı kelimeler bir yerde kullanıldığı için tıbâk sanatı vardır.

بَعْضُ الْقَتْلِ إِحْيَاءٌ لِلْجَمِيعِ

"Ölümlerin bir kısmı toplum için dirilme sayılır".⁶⁹²

Bazı kişilerin ölmesi toplumun dirilmesi demektir.

إِحْيَاءٌ ve الْقَتْل kelimelerinde tıbâk sanatı vardır.

تَرَكَ الذَّنْبَ أَيْسَرُ مِنْ طَلَبِ التَّوْبَةِ

"Günahı terk etmek tevbe etmekten daha kolaydır".⁶⁹³

التَّوْبَةِ ve الذَّنْب kelimeleri arasında anlamca ilgi bulunduğu için tenasüb sanatı vardır.

حَسْبُكَ مِنْ غِنَى شَبِيعٍ وَرِيٍّ

"Sana zenginlik olarak karnının tok olması ve suya kanmış olman yeter".⁶⁹⁴

⁶⁸⁸ el-° Askerî, I, 356.

⁶⁸⁹ el-Meydânî, I, 60.

⁶⁹⁰ Aynı yer.

⁶⁹¹ Aynı Eser, s. 61.

⁶⁹² el-Meydânî, I, 105.

⁶⁹³ ez-Zemaḥşerî, II, 315.

غنى ve رى anlamca yakın kelimeler oldukları için tenasub sanatı vardır.

خير الغنى القنوع وشر الفقر الخضوع

"En güzel zenginlik kanaat, en kötü fakirlik ise başkalarına boyun eğmektir".⁶⁹⁵

خير الغنى ve شر الفقر ifadelerinde mukâbele ve tıbâk sanatı vardır.

ظاهر العتاب خير من باطن الحقد

"Açıkça azarlamak, gizlice öfke duymaktan iyidir".⁶⁹⁶

ظاهر ve باطن ifadelerinde tıbâk sanatı vardır.

في القمر ضياءً والشمس أضواً منه

"Ayda da ışık varsa da, güneş ondan parlaktır".⁶⁹⁷

القمر ve الشمس kelimeleri arasında tenasüb sanatı vardır.

الحق أبلج والباطل لجج

"Hak açık, batıl ise karma karışıktır".⁶⁹⁸

Meselde mukâbele ve tıbâk sanatı beraber kullanılmıştır

SONUÇ

Meseller, ilk dönemlerde sözlü olarak aktarılmış, bu sebeple zamanla birçok mesel kaybolmuştur. Ancak, Emevîler ve Abbâsîler döneminden itibaren tedvîn edilmeye başlanan meseller hakkında zamanla birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler, genellikle harf sırasına göre yazılmış, daha zor ve karmaşık olan konu tertibi nadiren kullanılmıştır.

Meseller hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında derlenen mesellerin büyük oranda aynı oldukları görülmüştür. Aynı zamanda bazı mesellerin harf ve kelime değişikliğine uğradıkları ve mesel kitaplarına bu şekilde girdikleri göze çarpmaktadır. Bu farklılığın sebeplerini; rivâyet yanlışlığı ya da uzun dönem sözlü kullanım ve bunun neticesindeki tahrif şeklinde açıklayabiliriz.

Ayrıca mesel kitaplarında, normal mesel tarifine uymayan, fakat kitaplar içerisinde zikredilen ve mesel olarak kabul gören birçok hikmet, dua, tâbir veya temennî ifadelerine rastlanmaktadır. Bu ifadelerin mesel olarak kabul görmesi, halk tarafından

⁶⁹⁴ ez-Zemaḥşerî, II, 63.

⁶⁹⁵ el-Bekrî, I, 290

⁶⁹⁶ el-Meydânî, I, 445.

⁶⁹⁷ Mu° allim Nâcî, a.g.e., 327.

⁶⁹⁸ ez-Zemaḥşerî, I, 313.

kabul edilip çokça kullanılmasından ileri gelmektedir. Ayrıca hikmetlerin vecîz oluşu, onların mesel haline gelmesini kolaylaştırmıştır.

İslâmî dönemde, Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'e ait olan birçok temsîl de mesellerden sayılmış ve bu şekilde kabul görmüştür. Halbuki mesellerin tarifindeki en önemli unsurlardan bir tanesi de kısa ve özlü olmalarıdır. Ancak, Kur'ân ve hadislerdeki belâgat ve bir halin diğerine benzetilmesi hususundaki eşsiz örnekler bu tür ifadelerin de yaygınlaşmasını ve mesel olarak kabul görmesini doğurmuştur. Bu sebeple Kur'ân ve hadislerdeki temsiller normal mesel tarifinin dışında mütalaa edilebilir. Hz. Muhammed'in kullandığı mesellere baktığımızda bunların bir kısmının daha önceden kullanılmış olduğu bir kısmının ise kendisinin kullanımından sonra mesel haline geldiği görülür. Bununla beraber İslam'ın doğuşundan sonra ortaya çıkan meseller şeklen ve anlam olarak da değişmeye başlamıştır. Cahiliye döneminde daha çok çöl hayatı, hayvanlar ve bitkilerden verilen örnekler ve benzetmeler yerini dini kavramlara ve terimlere bırakmıştır. Hatta cahiliye döneminde kullanılan ve ifadelerinde sakınca bulunmayan meseller kullanılmaya devam edilmiş, ahlaka ve edebe aykırı olan meseleler ise terk edilmiş ya da az kullanılır hale gelmiştir. Bu sebeple mesellere bakılarak toplumun inanç ve hassasiyetlerinin dönemlere göre nasıl değiştiği de gözlemlenebilir.

Arap mesellerinin anlamlarına bakıldığında ifade edilen şeylerin genel geçer doğrular olduğu, kişilerin ve toplumun maslahatının gözetildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple komşu kültürlerde Arap mesellerinin aynısını veya bir benzerini bulmak mümkündür. Bu durum, Arap dilinin, diğer dilleri etkilediğini göstermekle beraber ortak değerlere ve tarihe sahip oluşun bir sonucu olarak da yorumlanabilir.

Mesellerde geçen şahıs isimleri, hayvan isimleri ve mekân isimleri de Arap tarihi ve kültürü açısından önemli bilgiler vermektedir. Özellikle benzetmelerde kullanılan şahıs ve hayvan isimleri, sıfatlarıyla öne çıkmış olan kişiler ve Arapların geçmiş hayatlarında kendileri için önemli olan hayvanlar ve bu hayvanların belirgin özellikleri hakkında bize ipucu vermektedir. Ayrıca sahabe mesellerine bakıldığında hikâyelerdeki bazı rivayetler bize İslam tarihi açısından ilginç bilgiler sunmaktadır.

Mesellerin kısımlara veya dönemlere ayrılması hususunda ise Arapların, diğer milletlerle etkileşime girmesi ve bunun sonucunda kadîm diye nitelendirilen Arapçanın yeni değişikliklere uğraması ve toplumun inancının değişmesi önemli roller oynamıştır. Bu sebeple sonraki dönemlerde ortaya çıkan meseller muvelled diye

isimlendirilmiştir. Kadîm veya muvelled ayırımına baktığımızda, kadîm diye nitelendirilen meselerde garip ifadelerin çok olduğu, eski dönemlerde yaşamış kişilerin isimlerinin geçtiği veya daha çok göçebe hayatına dair kelime ve kavramların kullanıldığı görülür. Kadîm meselerde belâgat ise dil bozulmadığından daha güçlüdür. Muvelled meselerde ise ifadeler daha anlaşılır ve sadedir. Lafzî sanatlara daha çok önem verilmiştir. Genellikle hikmete benzerler, hikmet kaynaklıdır.

Mesellerin dil özelliklerine baktığımızda ise kalıplarının değişmemesi sebebiyle meseller, ilk söylendiği şekilde kullanılmış ve yer yer bilinen gramer kurallarının dışına çıkmıştır. Benzer durumlarda aynı mesel zikredilmiş mufred, tesniye, cemi, muzekkerlik, muenneslik gibi ayrımlara gidilmemiştir. Mesellerin bir kısmında garip ifadeler kullanılmış ve bu mesellerin hikâyeleri okunmadan asla anlaşılacakları görülmüştür. Bunlara ek olarak meselerde hazfe çokça başvurulmuş, bazen harf, bazen kelime hazfedilmiştir.

Mesellerin, kısa, özlü, bir konuyu çok iyi bir şekilde akıllarda kalacak tarzda ifade edişi, mesellerin kullanımını yaygın hale getirmiş edebiyatla çok ilgisi olmayan avamın bile kullanımını doğurmuştur. Bu sebeple mesellerdeki dilin önemini çok fazla kavrayamayan avam, zaman içerisinde bazı kelimeleri ve harfleri değiştirebilmiştir. Bu da aynı meselin değişik varyantlarda rivayetini ve kullanımını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Meselerde maksat, çoğunlukla direkt olarak ifade edilmemiş, sanatsal amaçlar sebebiyle mecâza ve kinâye'ye başvurulmuştur. Bu durum, mesellerin belâgat yönünden önemlerini bir kez daha ön plana çıkarmıştır. Çalışmamızda, belâgat özellikleri incelenirken, îcaz, mecâz, teşbîh, kinâye ve isâbeti mana diye isimlendirilen manaya dayalı sanatların bolca kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, mesel tariflerindeki belâgat özelliklerine uymaktadır. Bu sanatlar, belâgatın zirvesi diye isimlendirilmiştir. Bazen, aynı meselde, birden fazla sanatın kullanıldığı da olmuştur.

Bunların dışında, Arap mesellerinde hayvanları ve cansız varlıkları konuşturarak bazı konuların ifade edildiği görülmektedir. Bu durum, Batı edebiyatında fabl diye isimlendirilen edebiyat türünün benzeridir. Bu tür meseller bazen latife amaçlı bazen de müsait olmayan ortamlarda düşüncüyü farklı ve tehlikesiz bir şekilde ortaya koymak düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Netice olarak şu söylenebilir ki, meseller, Arap dilinin en önemli ve hayati unsurlarındandır. Kendilerine has dil ve ifade özellikleri vardır. Belâgat yönünden çok

güçlü bir nesir türünü oluştururlar. Arap milletinin yaşamı, inancı, sosyal ve ekonomik hayatı, tarihi hakkında doğru bilgiler verirler. Anlamları itibariyle birçok milletin kabul ettiği değerleri ifade ederler. Benzetmeye dayalı ve dolaylı anlatım tercih edilerek ortaya konmuş ürünlerdir. Arap milletinin büyük bir çoğunluğu tarafından kabul görmüş ve kullanılmışlardır. Bazıları mahalli bazıları ise genel bir kullanıma sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aḥmed Maṭlûb, *Mecma° u'l-Muṣtalaḥati'l-Belâġiyye ve Teṭavvuruha*, Beyrut 1996.
- el-° Aḥdeb, İbrâhîm, *Ferâidu'l leâl fî Mecma° i'l Emşâl*, Beyrut 1312.
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Deyimler ve Atasözleri*, Konya, 1999.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri Sözlüğü, Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1988.
- el-° Askerî, Ebû Hilâl el Ḥasân b. ° Abdillâh b. Sehl el-° Askerî, *Cemheretu'l-emsâl*, thk. Muḥammed Ebu'l Fazl İbrâhîm, ° Abdu'lmeccîd Kaṭâmîş, Beyrut, Dâru'l Fikr, 1988.
- el-Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḥmed Ḥuseyn, Şu° abu'l İmân, thk. Muḥammed Saîd, Beyrut 1991.
- el-Buḥârî, Ebû ° Abdillâh Muḥammed b. İsmâ° il, *el-Câmiu 'ş-Şaḥîḥ*, thk. Muṣtafâ Dîb, Beyrut 1987.
- Bulut, Ahmet, *Arap Dili ve Edebiyatında Emsâl*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.
- el Câhîz, Ebû ° Oşmân, *Kitâbu'l Ḥayavân*, thk. A. Hârûn, M. el-Bâlî el-Ḥalebî, Kâhîre 1948.
- el-Cârim, ° Ali-Emîn, Muṣtafâ, *el-Belâġatu'l Vâzîḥ a*, İstanbul 1991.
- el-Curcânî, ° Abdu'lkâhir, *Delâilu'l İ° câz*, Beyrut 1995.
- Çöġenli, M. Sadi- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 1994.
- Demirayak, Kenan; Savran, Ahmet, *Arap Edebiyatı Tarihi Cahiliye Dönemi*, Erzurum, 1996
- Ebû Bekr ° Abdurrezzâḳ, *Muṣannefu ° Abdurrezzâḳ*, thk. Ḥabîbu'r-Raḥmân el-° Azami, Beyrut 1989.
- Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, Suleymân b. Eş° âs es-Sicistânî, thk. Muḥammed Muḥyiddîn ° Abdulḥamîd, Kâhîre, tsz.
- Eren, Cüneyt - Uzunoġlu, M. Vecih, *Arap Edebiyatında Edebi Sanatlar*, İzmir 2006.
- Ebû ° Ubeyd el-Bekrî, *Faşlu'l Maḳâl fî Şerḥi Kitâbi'l-Emşâl*, thk. İḥsân ° Abbâs, ° Abdu'lmeccîd ° Abidîn, Beyrut 1971.

-
- el-Fîrûzâbâdî, Muḥammed b. Ya° kûb, *el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ*, Beyrut, Dâru'l Fikr, 1995.
- el-Hâşimî, Aḥmed, *Cevâhiru'l Belâğa fi'l Meâni ve'l Beyân ve'l Bedî*, İstanbul 1984.
- el-Işfehânî, Ḥamza b. el-Ḥasân el Işfehânî, *ed-Durratu'l-Fâḥira fi'l-Emsâl elleti ° alâ ef°al*, thk. ° Abdu'lmeccîd Kaṭâmiş, Kaḥire 1971.
- İbn ° Abdi Rabbih, Ebû ° Amr, Aḥmed b. Muḥammed b. ° Abdi Rabbih el-Endelûsî, *Kitâbu'l-° İkdi'l Ferîd*, Hazırlayan: Aḥmed Emîn, İbrâhîm el-° İbyârî, ° Abdu's-Selâm Hârûn, Kaḥire 1377/1968.
- İbn Ḥallikân, *Vefâyâtu'l Âyân*, Kaḥire, 1994.
- İbn Mâce, *Sunenu İbni Mâce*, thk. Muḥammed Fuâd ° Abdu'l-Bâkî, Kaḥire, 1952.
- İbn Mâlik, Mâlik b. Enes Ebû ° Abdullâh, *el-Muvaṭṭa'*, thk, Taḳyid-dîn en-Nedvî, Dimeşq, 1991.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fazl, Cemâlu'd-dîn Muḥammed el-İfrîkî el-Mûrî, *Lisânu'l-° Arab*, Dâru's -Şadr, Beyrut 1410/1990.
- İbn Nedîm, el-Fihrist, Beyrut, tsz.
- İbn Sellâm, Ebû ° Ubeyd el Kâsım, *Kitâbu'l-Emşâl*, thk. ° Abdu'lmeccîd Kaṭâmiş, Mekke 1980.
- İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâmi Araştırmalar Merkezi, "Mesel", Bedrettin Çetiner, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- el-Ḳazvînî, Celâleddîn Muḥammed b. ° Abdirrahmân, *Telhîşu'l Miftâḥ*, İstanbul 2001.
- , *el-İzâh fi° Ulûmi'l Belâğa*, Beyrut 1985.
- el-Ḳuzâ° î, Muḥammed b. Seleme b. Câfer Ebû ° Abdullâh, *Musneduş-Şihâb*, thk. Ḥamdi b. ° Abdulmeccîd, Beyrut 1986.
- Ḳabeş, Aḥmed, *Mu° cemu'l Ḥikem ve'l Emşâl fiş-Şi° ril ° Arabî*, Dimeşq 1987.
- Karslı, İlyas, *Temel Sözlük (el-Mu° cemu'l ° Arabî Turkî)*, İstanbul 1997.
- Kaṭâmiş, ° Abdu'lmeccîd, *-el-Emşâlul-° Arabiyye Dirâse Tarîḥiyye Taḥlîliyye*, Dâru'l- Fikr, Dimaşq 1408/1988.
- Keskin, Hasan, *Emşâlu'l Ḳur'ân*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1986.

- Mennâ° el-Kettân, *Mebâhiş fi° Ulûmi'l Qur'ân*, Riyad 1981.
- Mubeyyîz, Muḥammed ° İd, *el-Ḥikem ve'l Emsâlu'ş-Şa° biyye fi'd Diyâri'ş-Şâmiyye*, Katar 1986.
- el-Merâğî, Aḥmed Muştafâ, ° *Ulûmu'l Belâğa*, Beyrut 1984.
- el-Meydânî, Ebu'l-Fazl Aḥmed b. Muḥammed el-Meydânî, *Mecma° u'l-Emsâl*, thk. Muḥammed Muḥyiddîn ° Abdu'lḥamîd Beyrut 1959.
- *el-Mu° cemu'l Vaşîf*, Komisyon, İstanbul 1996.
- Nâcî Mu° allim, *Şâniḥatu'l° Arab*, Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp, İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, 2002.
- en-Nesâî, Aḥmed b. Şu° ayb Ebû ° Abdurrahmân, *Sunen-u Nesâî*, thk. ° Abdu'lfettâḥ Ebû Ğudde, Ḥaleb 1986.
- en-Nîsâbüri, Muḥammed b.° Abdullâh Ḥâkim, *el-Mustedrek° Alaş- Şaḥîḥayn*, Beyrut 1990.
- er-Râmurmûzî ° Abdurrahmân b. Ḥallâd, *el-Emsâlu'l-Ḥadîs*, thk. Aḥmed ° Abdu'lfettâḥ Temmâm, Beyrut 1988.
- Şafvet, Muḥammed, *el-Emsâlu'ş-Şa° biyye*, Kâhire 1982.
- Sarıca, Salih, *Konularına Göre Atasözleri ve Özdeyişler Sözlüğü*, İstanbul, Fil Yayınevi, 1997.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya° kûb b.Ebî Bekr Muḥammed b. ° Ali, *Miftâḥu'l-° Ulûm*, Beyrut 1983; Hasan Aktaş, *Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*, Konya, Çizgi Kitabevi, 2002.
- es-Sînî, Maḥmûd İsmâ° il, Nâşîf Muştafâ ° Abdu'l-° Azîz, Muştafâ Aḥmed Suleymân, *Mu° cemu'l Emsâli'l-° Arabiyye*, Beyrut 1992.
- es-Suyûtî,° Abdurrahman Celâlu'd-dîn, *el-Muzḥir fi° Ulûmi'l-Luğa ve Envâ° ihâ*, şerh ve talik; Muḥammed Aḥmed Câdu'l Mevlâ, ° Ali Muḥammed Bacâvî, Muḥammed Ebu'l Fazl İbrâhîm, Kâhire, tsz.
- eṭ-Ṭaberânî, Suleymân b. Aḥmed Eyyûb Ebu'l-Kâsım, *el-Mu° cemu'l Evşat*, thk. Ṭârîḳ b. ° Avzul İbn Muḥammed , ° Abdu'l-Muḥsin b. İbrâhîm el-Ḥuseynî, Kâhire 1994.
- , *el-Mu° cemu'l Kebîr*, thk. Ḥamdi b. ° Abdu'lmeccîd, Muşul 1983.
- et-Tirmîzî, Muḥammed b. ° İsâ, *Sunenu't-Tirmîzî*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir, Kâhire 1937.
- Uzun, Taceddin, *Arap Dilinde Meseller*, Konya 1996.

-----, *Arapça-Türkçe Deyimler, Kalıp İfadeler Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1991.

- Ürün, Kazım, *Arapça Hikmetli Sözler*, Esra Yayınları, Konya 1998.

- Yazıcı, Numan, *Arapça-Türkçe Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003.

- ez-Zemaşşerî, Ebu'l-Ğâsım Maħmûd b. ° Ömer Cârullâh, *Esâsu'l Belâĝa*, Beyrut 1965.

-----, *el-Mustağşâ fi Emsâli'l ° Arab*, Beyrut, Dâru'l Kutub, 1997.

- ez-Ziriklî, Ğayru'd-Dîn, *el-A° lâm*, yy. ve tsz.